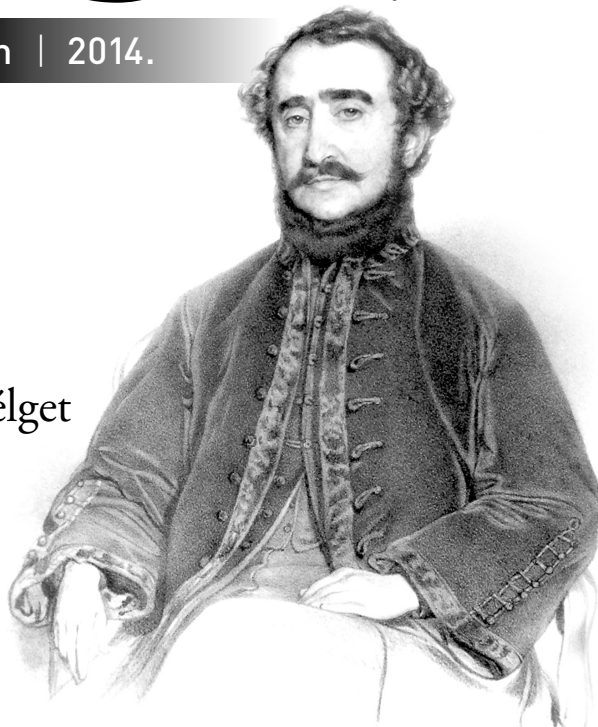

STÁDIUM

Stádium Társadalmi és Kulturális Hírlap III. évf. 4. szám | 2014.

A TARTALOMBÓL

- Scheiber Sándorra emlékezünk
- Karasszon István és Arany Lajos tanulmánya
- Cs. Molnár János professzor úrral Fazekas István beszélget
- Karinthy Frigyes, Krúdy Gyula, Molnár Ferenc, Rejtő Jenő és Örkény István írásai
- Mezei András és Zelk Zoltán versei
- Burai István grafikái

Scheiber Sándor vallomása

„Sokszori és csillogó csábitással
szemben itthon maradtam.
Marasztalt a magyar nyelv
és irodalom szeretete. Marasztalt
a hivatástudat, hogy a helyben
található anyag feldolgozása
az egyetemes zsidó tudomány
érdeke.”

Ára: 300 Ft

„HALLD MEG, IZRAEL...!”

Fazekas István

A ma emberének minden történelmi és pszichológiai tudása kevés ahhoz, hogy valóságos magyarázatot adhasson Auschwitz és Katyń borzalmaira, a nagy világgésekre, a halálgyárakra, az embereket és emberi szavakat megfizetendő sántáni rezsimekre, az eleven természetet is megrendítő és fölingerlő kíméletlen tébolyra. Túl sok a tabu ebben a világban ahhoz, hogy ténylegesen megmérhessük azt a mélységet, ahová a huszadik században zuhant az emberiség. Folyondárként telepedett ránk a pénzvilág, melynek erőszakossága elszívja erőnket, rabló-öztöne pedig nemcsak a múltunkat, de leigazza és hamisítja jelenünket is. Kufárok és lócsiszárok diktálják a tempót, s egyre inkább úgy tűnik, mintha uzsorások írnák a történelmet is.

Valamikor a múlt század harmincas éveiben, a szabolcsi földvár északkeleti csücskénél, dédapámék szomszédságában élt egy zsidó család. Az öreg Klein lakott ott hat gyermekével és beteg feleségével. Amikor az asszony meghalt, az egész falu meggyászolta, mert nagyon rendes asszonyka volt. Az öreg Klein kereskedésből élt, de a haláleset után a szomorúság úgy meggömbölytette a hátát, hogy csak csoszogni volt már képes, nyáron nagy porfelhőket hagyva maga után. Sorjában adogatta el a vagyontárgyait, hogy taníttatni tudja gyermekeit. Hamarosan olyan szegények lettek, hogy enniük is alig volt mit. Az öreg Klein mélyen vallásos volt, szűrés szemekkel utasított vissza minden ételadományt. S amilyen áhitattal ragaszkodott vallása tisztaságához, a kóser ételekhez, a két legkisebb lánya minden este éppen olyan áhitattal nézett a sajátárba csorgó tejre, amikor fejésidőben ott tébláboltak dédapámék udvarán. Nagyanyám és Annuska néném ekkoriban már copfos fruskák voltak, a fejés kizárólag az ő dolguk volt. Sajnálták nagyon a két kis bámészkodót, s nem értették az öreg Klein makacsságát. Ám egyszer, egy kicsorbult pillanatban beléjük bújt a kisördög, s Annuska néném, miközben a szalagját igazgatta, azt súgta nagyanyám fülébe, te, Erzsi, adjunk csak nekik egy-egy bögre tejet, lefogadom, megisszák ezek a tisztátalant is. Megkínálták a két kis ácsorgót, s azok egy hajtszára kiitták az egészet. Aztán ez így ment minden este.

Történt pedig, hogy az öreg Klein egyszer éppen akkor sántikált át a kislányokért, amikor azok a tejet itták. Ahogy az öreg ezt meglátta, dédanyámat, aki ott tett-vett az udvaron, reszketegen átölelte, és hangosan sírni kezdett: „*Drága Konyár néni! Az Isten áldja meg magukat, az Isten legyen bü mindíg azokhoz, akiknek ilyen jólelkű gyermekei vannak!*” Dédanyám, akinek huszáros temperamentuma volt, s nehezen tűrte a férfikönnyekeket, csak ennyit felelt erre: „*Klán bácsi, amíg nekünk van mit enni, addig itt egy bögre tej a maga gyermekeinek mindig jár. Ez a legkevesebb.*” Talán mondanom sem kell, hogy Annuska néném és nagyanyám majd elsüllyedtek a szégyentől a naplementére hunyorgó istállóban, s ahogy lángoló arccal egymásra néztek, a büntudat szelíd katarziséban egy pillanat alatt beléjük égett örökre, hogy az élet dolgaiban mi a tiszta, s mi a tisztátalan.

A háború vége felé az öreg Kleint és a gyermekeit elhurcolták Auschwitzba. Évekig hírük-hamvuk sem volt, csak emléküik gomolygott néha a földvár körül, vagy esetenként a földvár belsőjében, az ókút melletti zsidó síroknál. Az ötvenes évek elején megállt a dédapámék háza előtt egy nagy fekete autó. Egy öltönyös ember szállt ki belőle, s mint aki jól ismeri a járást, hazatérő léptekkel indult be a portára. Aztán megállt dédapám előtt. Az öreg Klein egyik fia volt. Az apja és a testvérei meghaltak a koncentrációs táborban. Ő egy fiatal orosz katonának köszönhetette az életét, aki agyonlőtte a tábor ostromakor rátámadó vérebekeket. Tárgyilagosan elmondta, hogy miként került a minisztériumba, s arra kérte dédapámat,

adja el máris a földjeit, mert azokat hamarosan elragadják tőle erőszakkal. Dédapám, aki jobban ragaszkodott a földhöz, mint az élethez, ezt kételkedve fogadta. Néhány év múlva az összes földjét elvették.

Talán három éves lehettem, amikor az egyik reggelen bekiahlalt a postás dédapámék udvarára. Emlékszem a fejem fölött glóriázó napsugarakra, s arra is, hogy az istállóajtóban dédapám éppen egy kis csengőt akasztott a nyakamba. Az öreg Klein fia írt levelet Izraelből. Emigrált. Azt írta, nem tudott már tovább élni abban az országban, ahol az embereket nemcsak a vagyónukból, de a szabadságukból is kiforgatták. A levél mellé tett egy képeslapot is a borítékba. A betlehem-i álló volt rajta a gyermek Jézussal és Máriával meg az állatokkal. A hátulján ez állt: „*Köszönettel a Konyár családnak, Rebeka és Ráchel nevében!*”

Ezt a történetet Fazekas nagyanyám mesélte el nekem. Ő úgy vélekedett a német és szovjet haláltáborokról, hogy az emberiségnek vannak meggyónhatatlan kudarcai és bűnei.

Most, amikor kedves tanárain, Molnár János és Karasszon István professzor urak, valamint Kelenhegyi Andor barátom jóvoltából héberből is fordítani bátorodom, a gyönyörű kvadrát-írásról először mindig az öreg Klein jut az eszembe, aki mindenét eladta, hogy gyermekei tanulni tudjanak. Mikor az Ószövetséget héberül olvasom, föltámadnak ök mindig a szívemben, s velük együtt fohászlokodok: „... *Az Úr a mi Istenünk, egyedül az Úr!*”

Számomra az antiszemitizmus értelmetlen és érthetetlen fogalom.

בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים אֶת הַשָּׁמַיִם
וְאֶת הָאָרֶץ:
וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֵהוֹ וּבְהוּ
וְהַשָּׁחַד עַל־פְּנֵי תְהוֹם וְרוּחַ
אֱלֹהִים מְרַחֶפֶת עַל־פְּנֵי הַמָּיִם:
וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהי אוֹר וַיְהי־אוֹר:
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת־הָאֹר כִּי־טוֹב
וַיִּבְרָךְ אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר
וּבֵין הַחֹשֶׁךְ:

Részlet Radnóti Miklós Komlós Aladárhoz írt leveléből

S rokonom a hitét váltó Balassa, az evangélikus Berzsenyi és Petőfi, a kálvinista Kölcsey, a katolikus Vörösmarty vagy Babits, avagy a zsidó Szép Ernő vagy Füst Milán, hogy közelebb jöjjenek. S az ősök? A Berzsenyi szemével látott Horatius éppúgy, mint a zsidó Salamon, a zsoltáros Dávid király, Ésaías vagy Jézus, Máté vagy János stb., rengeteg rokonom van. De semmi esetre sem csak Salamon, Dávid, Ésaías, Szép Ernő vagy Füst! Vannak távolabbi és közelebbi rokonaim. Nem mondtam ezzel újat Neked, azt hiszem. Ezt így érzem, és ezen a „belső valóságon” nem változtathatnak törvények. Zsidóságomat soha nem tagadtam meg, „Zsidó felekezetű” vagyok ma is (majd később megmagyarázom, miért), de nem érzem zsidónak magam, a vallásra nem neveltek, nem szükségletem, nem gyakorlom, a fajt, a vérrögöt, a talajgyökért, az idegekben remegő ősi bánatot baromságnak tartom, és nem „szellemiségem” és „lelkiségem” és „költőiségem” ősi meghatározójának. Még szociálisan is csupán botcsinálta közösségnek ismerem a zsidóságot. Ilyenek a tapasztalataim. Lehet, hogy nincs így, én így érzem, és nem tudnék hazugságban élni. A zsidóságom „életproblémám”, mert azaz a tények a körülmények, a törvények, a világ. Kényszerből probléma. Különbözik magyar költő vagyok, rokonaimat felsoroltam, s nem érdekel (csak gyakorlatilag, „életileg”), hogy mi a véleménye, erről a mindenkor miniszterelnöknek, Maróthy-Meizlernek, Fájának vagy Sós Endrének. Ezek kitagadhatnak, befogadhatnak, az én „nemzetem” nem kiadhat le a könyvespolcra, hogy mars büdös zsidó, hazám tájajai kinyílnak előttem, a bokor nem tép rajtam külön nagyobb, mint más, a fa nem ágaskodik lábujjhegyre, hogy ne érjem el gyümölcsét. Ha ilyesmit tapasztalnék – megölném magam, mert másként, mint élek, élni nem tudok, s mást hinni és másképp gondolkodni sem.

Így érzem ezt ma is, 1942-ben is, három hónapi munkaszolgálat és tizenhárom napi büntetőtábor után is – (ne nevéss ki, tudom, hogy megjárta a háborút, de az más volt, nem volt megalázó), kizsírítva az irodalomból, ahol sarkamig nem érő költőcskék futkosnak, használhatatlan és használatlan tanári oklevéllel a zsebemben, az elkövetkező napok, hónapok, évek tudatában is. S ha megölnék? Ezen ez sem változtat. Kissé patetikus vagyok, ne haragudj, s ez a levél is nyúlók, nyúlók, s úgy érzem, semmi újat nem mondok Neked, s hogy egyetértünk. Vitatkozz! Mibe kötnél bele? Igen, tudom már, visszatérek. Nem érzem zsidónak magam. Miért vagyok mégis zsidó vallású? A valláshoz semmi közöm, a faj stb. szellemalkító erejében csak igen-igen kis mértékben vagy még annyira sem hiszek. Hát nehéz megmagyaráznom, s neheztetésül még hozzátésem, hogy ha valláshoz egyáltalán közöm van, akkor a katolicizmushoz van közöm. Költői pályám legkezdetén, huszonkét éves koromban elkobozták a második verseskönyvemet, porbe fogtak és elítéltek vallásnyalázásért.

Huszonkét éves vagyok. Így nézhetett ki ősszel Krisztus is ennyi idős; még nem volt szakálla, szőke volt és lányok álmodtak vele éjjelenként!

Ez volt a vers, Tőrek súlyosbító körülménynek vette, [SZJ] hogy „más vallás tisztelete tárgyához hasonlítja magát”, s majdnem egyetemi pályámba került, mert a József Attila révén legendássá lett Horger Antal [SZJ] kari ülés elé vitte a dolgot. Sik Sándor mentett meg, sőt a piarista rend tagjai nevében levelet adott a táblai tárgyalásra, amely szerint egyházi szempontból semmi kivétlnivalót nem találnak a versben. A Tábla felfüggesztette a büntetést, el is évült.

TEREMTÉS ÉS BOR

Karasszon István

Mielőtt valaki megbotránkozna a címen, utaljunk a 15. versre, amelyből származik mottónk: Isten teremtésének rendjében ott van a bor is, ami bizonynyal arra utal, hogy a teremtés nem csak objektív szempontból nevezhető jónak, hanem azt a célt is szolgálja, hogy az ember örömet lelje mindabban, amit Isten megteremtett. A zsoltár meglehetősen explicit, s félreértésre sem ad okot: a teremtésben nem csupán célszerű dolgok vannak, s nem csupán ilyen szempontból mondjuk jónak a megteremtett világot, hanem a gyönyörködtetés és az örömszerzés szempontjából is jó *(tób)*, amit Isten alkotott. Ezzel együtt sok egyéb kérdést is fölvet a zsoltár; jóformán csak annyit mondhatunk biztosnak a fentiek tükrében, hogy a szerző bizonynyal nem a Kékkereszt egyesületéből jött – ezen túl azonban az exegetikai irodalom meglehetősen bizonytalan, mind a szerző személyét mind pedig idejét illetően.¹ S ami a zsoltárok magyarázatában immár hagyományosan sokat jelentene: ennek megfelelően azt sem tudjuk megmondani, hogy milyen céllal írták ezt a költeményt, illetve hogy milyen körökben, hogyan használták ezt a zsoltárt. Úgy tűnik, mindent előlről kell kezdenünk a zsoltár magyarázatában!

1 בָּרַכְוּ נַפְשֵׁי אֲתִיהֶנּוּהּ יְהוָה אֱלֹהֵי גִדְלָהּ
מֵאֵד יְהוָה וְהָרָר לְבָשֶׁת׃
2 עֲשֵׂה־אֵר כְּשִׁלְמָה נוֹסַח שְׁמוֹת כְּוִרְיָה׃
3 הַמְקַרֵּה בָּמִים עֲלִיזוֹתָיו תְּשַׁדְּעֵבִים וְרַבּוֹ
הַמְהַלֵּךְ עַל־כַּנְפֵּי־רוּחוֹ׃
4 עֲשֵׂה מְלָאכָיו רוּחוֹת מִשְׁרָתָיו אֵשׁ לֹהֵט׃
5 יִסְדֵּר־אֶרֶץ עַל־מְכוּנֶיהָ בְּלִי־חַמּוֹשׁ עוֹלָם וְעַד׃
6 תַּהֲלִים בְּכֹשֶׁת כִּסְאוֹ עַל־הָרִים יַעֲמִידוּ־מַיִם׃
7 מִן־עֲנַנְתָּהּ יוֹסֵפוּ מִן־קוֹל הַרְעָמָה וְהַחֲפֹזִין׃
8 יַעֲלֶה הָרִים וְיִרְדּוּ בְּקַעֲוֹת אֲלִי־מִקְדָּם וְהוּ
יִסְתֵּר לָהֶם
9 נְבִיל־שִׁמְתָּ בְּלִי־עֲבָרָן בְּלִי־שׁוּבוֹן לְכֹסֶת
הָאָרֶץ׃
10 הַמְשַׁלֵּחַ מַעֲנִיִּים בְּנִחְלָם בֵּין הָרִים וְהַלְכוּ׃
11 יִשְׁכְּנוּ כָל־חַיֹּת שָׂדֵי וְשִׁבְרוּ פְּרָאִים צִמְאִים׃
12 עֲלִיָּהם עוֹף־הַשָּׁמַיִם יִשְׁכְּנוּ מִבֵּין עֲפָאִים
וְהַתִּירְקוֹל׃
13 מִשְׁכָּה הָרִים מַעֲלִיזוֹתָיו מִפְּרִי מַעֲשֵׂיךָ תִּשְׁבַּע
הָאָרֶץ׃
14 מִצִּמְחֵת הַחַיִּיר וּלְבַחֲמָה וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדָה
הָאֲדָמָה לְהוֹצִיא לָהֶם מִן־הָאָרֶץ׃
15 וַיִּזְוֶן יִשְׁמַח לְבַב־אֲנוּשׁ לְהַנְחִיל פָּנִים מִשְׁמָן
וְלָחֶם לְבַב־אֲנוּשׁ וְסֹדֶר׃
16 יִשְׁבַּע עַצְוִי יְהוָה אֶרְצוֹ לִבְנוֹן אֲשֶׁר נָטַע׃
17 אֲשֶׁר־שָׁם צִפְרִים יִקְנֶנּוּ חֲסִידָה בְּרוּשִׁים
בִּיתָה׃
18 הָרִים תִּנְהַבִּים לִיעֲלִים סִלְעִים מִחֶסֶד
לְשִׁפְנִים׃
19 עֲשֵׂה רֶחַח לְמוֹעֲדִים שִׁשְׁמ יָדַע מִבּוֹאִי׃
20 תִּשְׁתַּחֲוֶה־יְהוָה לְיִלְחָה בִּרְחִימָשׁ
כָּל־חַיֹּתוֹתֶיךָ׃
21 תִּכְפִּירִים שְׂאִים לְשֹׁרֶף וּלְבָקָשׁ מֵאֵל אֲכָלִים׃
22 תִּחַרֵּחַ הַשֶּׁמֶשׁ יִאֲסֹפוּ וְאֶל־מַעֲוֹתָם יִרְבְּצוּ׃
23 יֵצֵא אֲדָם לִפְעֻלּוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדִי־עֲרֵב׃
24 מִחֲרִבּוֹ מַעֲשֵׂיךָ יְהוָה כָּלֵם בְּחִקְמָה עֲשִׂיתָ
מִלֵּאחַ הָאָרֶץ קִנְיָנָה׃
25 יְהוָה הֵגֵם גִּדּוֹל וְרַחֵב יָדָיִם שְׂמֵר־מֶשׁ וְאֵין
מִסְפָּר חַיֹּת קִטְנוֹת עַם־גִּדְלָתוֹ׃
26 שָׁם אֲנִיֹּת וְהַלְכוּן לִזְיוֹן וְהִרְצִיתָ
לְשִׁחְקֵבּוֹ׃
27 כָּלֵם אֱלֹהִי וְשִׁבְרוּן לַחַת אֲכָלֵם בַּעֲחוֹ׃
28 תִּתֵּן לָהֶם וְלִקְטָנוֹן תִּפְתַּח רֹדֶף וְשִׁבְעוּן מִזֵּב׃
29 תִּסְתִּיר פִּנְיָךְ וְיִהְיֶה חֶסֶד רַחוּם יִנְעֹשׂוּן
וְאֶל־עַפְרָם יִשְׁוּבוּן׃
30 תִּשְׁלַח רִחוֹךָ וּבְרָאוֹן וְתַחלֵּשׁ פָּנֵי אֲדָמָה׃
31 יְהוָה כְּבוֹד יְהוָה לְעוֹלָם יִשְׁמַח יְהוָה בְּמַעֲשָׂיו׃
32 הַמְבִּישׁ לָאָרֶץ וְחֹרֵעַר וְנַע בְּהָרִים וְנַעֲשֵׂנוּ׃
33 אֲשִׁירָה לַיהוָה בְּחַיִּי אֲמַרְהָ לֵאלֹהֵי בַעֲדִי׃
34 יַעֲרֵב עָלָיו שִׁתִּי אֲנֹכִי אֲשַׁמַּח בִּיהֶנּוּ׃
35 יִתְמַן תִּמְאִים מִן־הָאָרֶץ וְרַשְׁעִים עוֹד אֵינֶם
בָּרַכְוּ נַפְשֵׁי אֲתִיהֶנּוּהּ תִּלְלוּ־יָהּ׃

*

A zsoltár szövege nem jelent különösebb gondot a fordító számára; igaz, van benne néhány furcsaság, de semmi olyat nem találhatunk, ami másutt ne fordulna elő a Zsoltárok könyvében. Ezzel együtt igaz: a kompozíció maga egészen sajátos; nyugodtan mondhatjuk páratlannak nem csak a Héber Bibliában, de az ókori Keleten is!

1. Áldjad, lelkem, JHWH-t! JHWH, Istenem, igen nagy vagy! Fenséget és méltóságot öltöttél magadra!
2. Aki a fényt mint egy köpenyt teríti ki, aki az eget mint egy sátort teríti szét,
3. aki lakását a vizekre építi, aki a felhőket teszi kocsijává, aki szelek szárnyán járkál,
4. aki a szeleket teszi meg követeivé, s a lángoló tüzet szolgájává.
5. A földet szilárd alapokra helyezte: soha örökké meg nem inog,
6. a mélységet mint egy ruhával betakarta, a hegyek fölött megállt a víz:
7. dorgálásod elől elfutott, mennydörgő haragod elől elmenekült.
8. A hegyek fölemelkedtek, a völgyek alászálltak, arra a helyre, ahol alapot vetettél nekik.
9. Határt szabnál nekik, amit nem léphetnek át: nem térhetnek vissza, hogy elborítsák a földet.
10. Aki forrásokat fakaszt a völgyekben – a hegyek közt folynak azok,
11. megítatnak minden mezei vadat, a vadszamarak csillapíthatják² szomjukat.
12. Felettük laknak az ég madarai, a lombok közül hallatják hangjukat.
13. Aki a hegyeket lakásából itatja meg, tetteid gyümölcseivel elégitéd meg a földet.
14. Aki füvet sarjaszt az állatoknak, növényeket az ember számára,³ hogy kenyeret vegyen ki a földből,
15. és bort, ami megvidámítja a halandó szívét, hogy arca az olajnál is fényesebben ragyogjon; a kenyér pedig a halandó szívét erősíti.
16. Jóllaknak JHWH⁴ fái, Libanon cédrusai, amelyeket ültetett,
17. ahol a madarak fészkelnek, a ciprusokon⁵ pedig gólya lakik.

18. A magas hegyeken a zergék, a sziklálakon a mormoták bújnak meg.
19. Ő alkotta a holdat, hogy az időt jelezze, a napnak pedig megmutatta⁶ pályáját.
20. Sötétséget csinálsz, és éjjel lesz. Nyüzsögnek az erdei vadak,
21. az oroszlánok zsákmányért ordítanak: Istentől követelik ennivalójukat.
22. Ha a nap felragyog, visszavonulnak, s nyugvóhelyükön heverésznek,
23. az ember pedig munkájába indul, a dolgára, egész estig.
24. Milyen nagyon a tetteid, JHWH! Mindent bölcsességgel tettél, s tele a föld alkotásaiddal!
25. Itt van a nagy és széles tenger, benne számtalan nyüzsgő lény, kisebb és nagyobb állatok!
26. Hajók járnak rajta, és Leviatán, akit azért formáltál, hogy játszadozz vele!
27. Mindegyikük rád vár, hogy idejében adj nekik eledet.
28. Ha adsz nekik, összeszedik, ha megnyitod kezedet, jóllaknak,
29. de ha orcádat elrejtet, megrémülnek, s ha elveszed⁷ lelküket, elpusztulnak: visszatérnek a porba.

30. Ha lelkedet kiküldöd, (újra) megteremtetnek: megújítod a föld színét.
31. Dicsőség legyen JHWH-nak örökké! Örüljön JHWH tetteinek!
32. A földre tekint, s a föld megreszket, megérinti a hegyeket, s azok füstölnek.
33. Egész életemben JHWH-nak éneklek, amíg csak vagyok, Istenemnek mondok éneket.
34. Legyen kedves előtte beszédem, én JHWH-ban lelem örömem.
35. Vessenek ki a földről a bűnösök, ne legyenek többé vétkesek! Áldjad, lelkem, JHWH-t! Halleluja!

Látszólag semmilyen értelmezési probléma nincs ebben a zsoltárban: a zsoltár felépítése világos, hiszen a dicséretre felhívást mindig a teremts dicsérete követi. Az 1. vers után olvashatjuk a világmindenség dicséretét, majd a 11. versről az élőlények felsorolása következik. A 19. vers ugyanezt a logikát vezeti be: a hold és a nap (érdekes sorrend!) dicsérete után ismét az élővilág leírása következik, míg a 24. vers minden teremtményt dicsér, de a tenger állatvilágának felsorolásával folytatja az istendicséretet. Az egész költeményt végül doxológia zárja le: 31-35. vers. Mikrostruktúrában mindazáltal érdekességek fedezhetők fel: Isten megszólítása egyes szám 3. személyben éppúgy, mint 2. személyben megtalálható, ami a zsoltár egységességének kérdését veti fel, de érdekes az igealakok váltakozása is – mindez azonban nem hagy kétséget afelől, hogy jól átgondolt, egységes kompozícióval van dolgunk.⁸ Ahogy T. Krüger megfogalmazta: igazi kozmoteológia a 104. zsoltár!⁹ Az írásmagyarázat történetében mindenesetre régtől fogva feltűnt, hogy a zsoltár hangvétele nem csak a Zsoltárok könyvében hasonlít több passzusra, hanem a nagy Aton-himnuszhoz is hasonló, mint a teremő Isten dicséretében, mind pedig a teremtés leírásában. Érdekes és tanulságos tehát egymás mellett olvasni a kettőt!

Tündökletesen ragyogsz fel az ég horizontján, eleven, tiszta korong!
Amikor megkezded az életedet, feltűnve az ég keleti szélé felől, gyönyörűséged betölti mindenhol a földet.
Szép vagy te, hatalmas vagy, ragyogó vagy, minden földek fölött fenn állsz a magasban.
Sugard országok hosszú sorát foglalja magába, s mindazt a határt, ami tőled kapta a létet, mert te magad vagy Ré, te elérsz a világ pereméig, s azt leigázod egyetlen drága fiadnak.
S bárha te távol vagy, sugard itt lobban a földön.
Ott vagy az arcokon is, bár lebegésed senki se látja.
Hogyha lehullasz az ég nyugati horizontján, éjbe sötétül a föld, a halál bús állapotába.
Kamaráiban alszik az ember, betakarva fejét, s az egyik szemről nem tud a másik, kirabolhatják vagyonából, lapuljon bárha fejének alatta, nem veszi észre.
Barlangüregét odahagyja a gyilkos oroszán, mindenhol mar a féreg.
Egy, ami fénylik: az éji sötét, hallgat a föld szakadatlan, mert a teremő nyugszik az éj horizontja alatt.
Világos lesz a világ, amikor fölkelsz az eget horizontján, s izzol egész napon át, tűz-fényű korong.
Tovafűződ az éjt, sugard mindenfele árad.
A két föld ünnepet ül, ami él, eleven lesz újra, feléled: te költöd fel az embert.
Megfürdeti testét, felölti ruháját, s a te felragyogásodat üdvözlí a karja.
Az egész ország munkálja a dolgát, abrakról meglegűl az állat, zöldellnek a fák, a palánták, fészkeiken szökődőnek a kismadarak, a te lelkedet dicsőíti szárnyuk.

Mindenik állat szökdecéssel a lábán, minden, mi röpül, mi leszáll, mind-mind eleven, mert rájuk ömöl sugarad.
A hajók a folyón úszhatnak lefelé vagy szemben az árral, mindenhova elvisz az út, ha fölragyog orcád.
Kipattan eléd a folyóból a hal, fényed a tenger mélyeit is tisztán bera-gyogja.
Te vagy az, ki a férfiú-nedvet meghízalod asszonyi testben, ki az emberi magzatokat alakítod, táplálod a kishiut az anyaméhben, s megcsendesíted zokogását.
Dajka vagy immár az asszonyi méhben, te adsz levegőt mindennek s életet is te minden születettnek.
Kibuggyan a magzat a méhből, megszületik s beszívja a jó levegőt: légzésre te tárod a száját.
Szükségeit te szabad meg.
Tojásban a csirke csipog, te látod el ott levegővel, te élteted ott is.
Te duzzasztod egészre, tanítod, hogy feltörje tojását, s a tojás héját odahagyja, s erejétől telve, csipogjon, lépkedjen a lábán, burkától megszabadultan.
Alakzataid: csupa változatosság, s megannyi titok!
Párja-nincs, egyetlenegy isten!
Kedvedre megalkottad a földet, egyes-egyedül te, a nyáját, a barmot, az embereket, mindent, ami él csak a földön, ami lábon jár, ami szárnyával fölszáll a magasba, a távoli földeket is, Szíriát, Kust, s az egyiptomi földet.
Te rendelsz minden embert a helyére, szükségletüket te szabad meg.
Tápláléka vagyon minden elevennek, s kiszabott az élete-útja.
Más-más a beszédben a nyelvük, ugyanígy más-más az alakjuk, bőrük színe is más.

Az idegent mássá te avattad.
Te teremtetted meg a Nílust
az alvilág üregében, szavadra buzog fel
a földből,
hogy életet adjon a népnek:
olyat, aminőre magadnak alkottad a népet.
Te vagy mindnyájunknak ura,
aki értük fáradozott.
Ó, országoknak ura,
ki javukra kelsz föl az égen,
méltóságteljes, nappali fényű korong!
Te éltetsz távoli földeket is,
te küldted az égből a Nílust,
hogy alapatakozzon a földre,
hogy hullámát a hegyek közt hányja
magasra,
akárcsak a tenger,
s öntözze a falvak földjeit és legelőit.
A te terveid oly ragyogók,
örökéletnek fejedelme!

(*Molnár Imre fordítása*¹⁰⁾)

A 104. zsoltár értelemszerűen az 1Móz 1,¹¹ valamint a Zsolt 8 összefüggésében jól érthető. Csakhogy a papi teremtéstörténet, bármily rendszerező teológiát is mutat, eltérő sorrendet mutat: először a kozmoszt alkotja meg Isten, azután a földet rendezi, ahol létrejöhet az élet, majd az idő elhatárolására az égítestek rendjét határozza meg, s csak ezután jön az állatok, végül pedig az ember teremtése. A Zsolt 8 (némelyek szerint az 1Móz 1 lírai kisugárzása) pedig kifejezetten az emberre koncentrált: teo-antropológia akar lenni – s ebben alaposan eltér a 104. zsoltártól! Az érdeklődés nem véletlenül fordult tehát az Aton-himnusz felé, hiszen

leginkább ennek hangvételére hasonlít zsoltárunk.¹² A hangvétel mellett, persze, vannak tartalmi hasonlóságok is: az oroszlán éjjel jön ki a rejtekből vadászni, az ember reggel indul a munkába, Isten ad minden élőlénynek eleséget, minden élőlény élete Istentől függ, feltűnő még a hajók említése is a tengeren, mindenk fölött azonban a dicsőítő felkiáltás: milyen csodálatosak műveid/tetteid! Már-már inkább az tűnik fel, ha valamit nem említ a 104. zsoltár: a kiscsirke csipog a tojásban, majd kikel; vagy az ember születése, ami nyilván párhuzamban áll az előzővel. Igazán nagy különbségnek azt tarthatjuk, hogy a nap itt nem cselekvő személy, hanem egy olyan teremtmény, amelynek pályáját Isten jelölte ki (19. v.).¹³ Ez egyáltalán nem szükségszerű, hiszen a nap megszemélyesítése minden további nélkül előfordulhat a Héber Bibliában, lásd a Zsolt 19 első felét. E kérdésben azonban a 104. zsoltár inkább az 1Móz 1-hez áll közel. Egy másik különbség azonban éppúgy megkülönbözteti a zsoltárt az Aton-himnusztól éppúgy, mint az 1Móz 1-től: Isten tetteit úgy sorolja fel, mint *creatio continuát*, ami idegen az egyiptomi gondolkodástól, az 1Móz 1-nek pedig értelemszerűen nem mondani-valója.¹⁴ Ismét hangsúlyozzuk: a zsoltár megértésének kezdetén állunk; csak az lehet a jó magyarázat, amelyik megvilágítja ad a két költemény kapcsolatát is,¹⁵ elhelyezve a hasonlóságokat és különbségeket egyaránt.¹⁶

Elsőként a zsoltár műfaját kell megállapítanunk, ami ugyan nyilvánva-

lóan himnusz. Ugyanakkor azonban a himnusz elemei érdekes váltakozást mutatnak (ezt próbáltuk a fordításban is érzékeltetni), hiszen néhol participiális himnusz-elemekkel találkozunk, néha pedig a leíró himnusz imperfektumaival.¹⁷ A kevert műfaj azonban érdekes ellentétben áll a gondolatmenet egységességével: nem gondolhatunk arra, kevés kivételtől eltekintve, hogy a zsoltár megszületése több lépcsőben történt volna. A kivétel – érdekes módon – éppenséggel a címünkben idézett bor említése: látható, hogy a gondolatmenet a 14. versben megreked, s a 15. vers nem viszi tovább a gondolatot, hanem megragad az embernek adott javaknál. Isten az állatoknak füvet sarjaszt, az embernek pedig olyan növényeket, amelyek ételül szolgálnak. A kiegészítés hozzáfűzi: és bort, ami oly vidámmá teszi az embert, hogy arca ragyogóbb az olajnál; majd ismét azt olvassuk, hogy a kenyér pedig megerősít. Honnan származik a kiegészítés? Nem utasíthatjuk vissza az áthallást a Préd 9,7-8 versével: „Azért edd csak örömmel kenyeredet, és idd jókedvvel borodat, mert mindig az volt Isten jóakarata, hogy ezt tedd! Ruhád legyen mindig fehér, és fejedről ne hiányozzék az olaj!” Ugyanakkor pedig ez a vers is már korábbi irodalmi hagyományokra épül: a kenyér–bor–olaj hármasságot kisebb variációkkal olvashatjuk a Hós 2,7; Ám 6,4-6; Zsolt 23,5; Dán 10,3 verseiben is – nyilván konkrét irodalmi függőség nélkül, inkább általános bibliai toposzként. A glossza gyanúja fölmerül továbbá a 35. vers első felében: nyilvánvalóan kegyes

kívánság, hogy a bűnösök vesszenek ki a földről, de a teremtés dicséretének összefüggésébe aligha illik. E vers szerzője itt is elárulja magát: késői korok művelt, kegyes emberével van dolgunk, akitől a bölcsességirodalmi gondolkodás nem áll távol.

A megfigyelések automatikusan a következő javaslatot teszik számunkra lehetővé: próbáljuk meg a participiális himnuszokat, a leíró himnuszokat, ill. a glosszához hasonló gondolatokat csoportosítani, s így határozzuk meg a zsoltár struktúráját! Ez esetben talán jobban közelébe kerülhetünk magának a szerzőnek, s jobban láthatjuk, miben állt költészeti zsenialitása!¹⁸ Az alábbiakban bekezdés nélkül láthatjuk a participiális himnuszokat, kisebb bekezdéssel a leíró himnuszokat, nagyobb bekezdéssel a glosszákat.

1. Áldjad, lelkem, JHWH-t! JHWH, Istenem, igen nagy vagy! Fenséget és méltóságot öltöttél magadra!
2. Aki a fényt mint egy köpenyt teríti ki, aki az eget mint egy sátort teríti szét,
3. aki lakását a vizekre építi, aki a felhőket teszi kocsijává, aki szelek szárnyán járkal,
4. aki a szeleket teszi meg követéivé, s a lángoló tüzet szolgáljává.
5. A földet szilárd alapokra helyezte: soha örökké meg nem inog,
6. a mélységet mint egy ruhával betakarta, a hegyek fölött megállt a víz:
7. dorgálásod elől elfutott, mennydörgő haragod elől elmenekült.
8. A hegyek fölemelkedtek, a völgyek alászálltak, arra a helyre, ahol alapot vetettél nekik.
9. Határt szabtlál nekik, amit nem léphetnek át: nem térhetnek vissza, hogy elborítsák a
10. Aki forrásokat fakaszt a völgyekben – a hegyek közt folynak azok,
11. megitatnak minden mezei vadat, a vadszamarak csillapíthatják szomjukat.
12. Felettük laknak az ég madarai, a lombok közül hallatják hangjukat.
13. Aki a hegyeket lakásából itatja meg, tetteid gyümölcseivel elégted meg a földet.
14. Aki füvet sarjaszt az állatoknak, növényeket az ember számára, hogy kenyeret vegyen ki a földből,
15. és bort, ami megvidámítja a halandó szívét, hogy arca az olajnál is fényesebben ragyogjon; a kenyér pedig a halandó szívét erősíti.
16. Jóllaknak JHWH fái, Libanon cédrusai, amelyeket ültetett,
17. ahol a madarak fészkelnek, a ciprusokon pedig gólya lakik.
18. A magas hegyeken a zergék, a sziklákon a mormoták bújnak meg.
19. Ő alkotta a holdat, hogy az időt jelezze, a napnak pedig megmutatta pályáját.
20. Sötétiséget csinálsz, és éjjel lesz. Nyüzsgőnek az erdei vadak,
21. az oroszlánok zsákmányért ordítanak: Istentől követelik ennivalójukat.
22. Ha a nap felragyog, visszavonulnak, s nyugóhelyükön heverésznek,
23. az ember pedig munkájába indul, a dolgára, egész estig.
24. Milyen nagyon a tetteid, JHWH! Mindent bölcsességgel tettél, s tele a föld alkotásaiddal!
25. Itt van a nagy és széles tenger, benne számtalan nyüzsgő lény, kisebb és nagyobb állatok!
26. Hajók járnak rajta, és Leviathán, akit azért formáltál, hogy játszadozz vele!
27. Mindegyikük rád vár, hogy idejében adj nekik eledet.

28. Ha adsz nekik, összeszedik, ha megnyitod kezedet, jóllaknak,

29. de ha orcádat elrejtéd, megrémülnek, s ha elveszed lelküket, elpusztulnak: visszatérnek a porba.

30. Ha lelkedet kiküldöd, (újra) megteremtetnek: megújítod a föld színét.

31. Dicsőség legyen JHWH-nak örökké! Örüljön JHWH tetteinek!

32. A földre tekint, s a föld megreszket, megérinti a hegyeket, s azok füstölnek.

33. Egész életemben JHWH-nak éneklek, amíg csak vagyok, Istenemnek mondok éneket.

34. Legyen kedves előtte beszédem, én JHWH-ban lelem örömem.

35. Vesszenek ki a földről a bűnösök, ne legyenek többé vétkesek! Áldjad, lelkem, JHWH-t! Halleluja!

A formaelemek szerinti csoportosítás¹⁹ egyszerű módszernek látszik, ugyanakkor pedig érdekes megfigyeléseket tesz lehetővé. Feltűnő ui., hogy jórészt a participiális himnuszok tartalmaznak olyan elemeket, amelyek párhuzamot képeznek az Aton-himnuszhoz. Igaz ugyan, hogy ezek a részek uralják a zsoltár hangulatát, de meglepő, hogy a többi résztől mennyire idegen ez a hangvétel. Ugyanakkor formalizmus-sá sem válhat a formakutatás: a tartalom ui. az egyik résznél egyértelműtörést mutat: tartalmi okokból szét kell választanunk a 20-24., ill. a 25-30. verseket. Az előző ui. rokon az Aton-himnusszal, de az utóbbi nem. Felsorolásként tehát álljon itt: az egyiptomi himnusznak gondolatvilágában mozog a 2-4., 10-11., 13-14. és 20-24. versek együttese. Ugyanakkor azonban e versek nem tesznek ki egy költeményt: nyilvánvalóan nem beszélhetünk sem két zsoltár egybedolgozásáról, sem pedig egy korábbi mű kiegészítéséről, csupán motívumokról. – Az 5-9., 12., 25-30 versek viszont egészen más gondolatvilágban mozog: a föld szilárd alapokra helyezése, a vizek megdorgálása, a kaotikus áradatnak határ szabása, hogy ne borítsa el újra a földet – mindez inkább a kánaáni mitológia teremtés-mitoszait idézi. Hasonlókat mondhatunk a tenger említéséről, ahol nem csak hajók járnak, de Leviathán is (a káosz-szörny), akit azonban sajtós interpretációval említ a zsoltár: nem ellenfél többé, hanem csupán jártékszer Izrael Istenének a kezében.²⁰ A tengerben nyüzsgő állatok említése mindazáltal az 1Móz 1,24-28 verseivel mutat rokonságot. Ennek a szakasz-nak a lekerekítése hasonlóképpen már nem genuin kánaáni mitológiát mutat, hanem annak szelídített változatát mutatja: Isten lelke eleveníti meg az élőlényeket, csakúgy, mint az 1Móz 2 szerint. – A bevezetésen és befejezésen kívül a 15-19. passzusát számíthatjuk a glossza jellegű kiegészítésekhez. Itt sem irodalmkritikai osztást kell látnunk, de már korábban feltűnt, hogy e szakasz célja az, hogy a bibliai irodalomhoz közelítse az előző két csoportban szereplő motívumokat. Libanon említése kétségtelenül erre utal, a bor és olaj mellett. A szerző magatartása leginkább azonban a bevezető mondatból, ill. lezáró doxológiából derül ki: a Zsolt 104,1 nyilván a Zsolt 103,22-höz köti magát a zsoltárt, hiszen ugyanaz a mondat az előző zsoltár lezárásakor, ill. e zsoltár indulásakor (Áldjad, lelkem, JHWH-t!). Itt már nem csupán a zsoltár megírása, hanem a zsoltárok egybeszerkesztése is cél! Hasonlóképpen a zsoltár

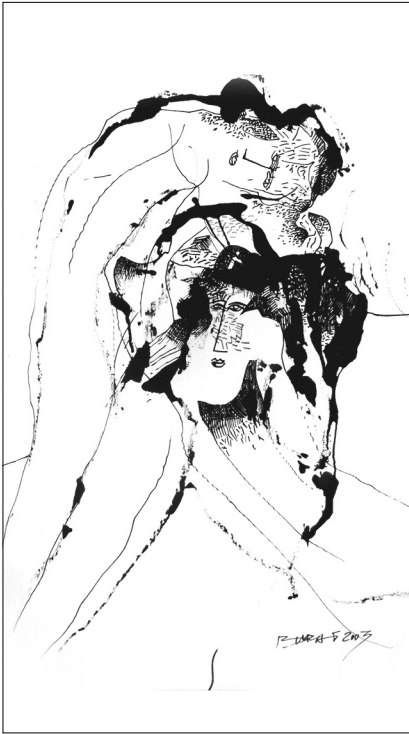
végén elhangzó Halleluja! – a következő zsoltár végén is szerepel. Ismét azt kell mondanunk, hogy bár tökéletesen jó helye van itt is, ott is a dicsőítésnek, nyilvánvaló, hogy a zsoltáros már nem csupán egyetlen költemény összefüggésében gondolkozik, hanem a többire is tekintettel van. Említettük már, hogy a bűnösök említése a 35. versben meglehetősen motiválatlanul áll a zsoltár összefüggésében. Ugyanakkor azonban mégis jól integrált a doxológia jövő-re irányuló gondolataiban: a zsoltáros egész életében *(b’ódí)* Istennek akar énekelni. Hasonlóképpen motiválatlan a 32. vers himnikus hangvétele a doxológiában; itt mint ha a Zsolt 144,5 visszhangozna. Összességében azt kell mondjuk tehát, hogy a bevezetés és a befejezés kompozíciója szándékosan nem önálló alkotás, hanem minden mondatában valamilyen bibliai asszociációt akar kelteni vele a szerző.²¹

Úgy tűnik, a fenti gondolatok lehetővé teszik, hogy a szerző álláspontját és szándékát legalább körvonalalaiban magunk elé idézzük. Volt már egy olyan himnusz, amely יהוה fenségét és erejét a világban megénekelje, de ez a himnusz a templomi teológia égisze alatt kívánta összegezni a transzcendentális hatalom és dicsőség megtapasztalását: a Zsolt 93. Anélkül, hogy ennek a zsoltárnak a zsenialitását kétségsbe vonná valaki, nyilvánvaló, hogy ezt a kánaáni mitológián alapuló zsoltárt nem érezte elégségesnek: olyan művet akart alkotni, amely a kor legmagasabb kulturális értékeit összegezte,²² s így talán nem-zsidók számára is a zsidók Istenének dicsőségét festette le. Lehet, hogy misziós szempontok is vezették a zsoltárost? Erre a kérdésre nehéz lenne válaszolni, de prozeliták bizonnyal nagy örömmel olvasták azt a költeményt, amelyik a hagyományos kánaáni elemeket ötvözte az

egyiptomi elemekkel, ugyanakkor pedig izraeli sajátosságokat is tartalmazott – s mindezeket szépen integrálta a bibliai igék és témák együttesében. Hogy a már évszázados kérdésre válaszoljunk: az Aton-himnusz és a Zsolt 104 kapcsolata nem úgy írható le, hogy a zsidó szerző átvette az egyiptomi himnuszt, hanem csak úgy, hogy ismerte az ókori Kelet legnagyobb kultúráját. Hogy éppen az Aton-himnuszt választotta recepciója tárgyául, annak oka nem lehet kétséges: az egyistenhit nyilván a heretikus fáraó iránti érdeklődést tette kötelezővé. Átvételről nem beszélhetünk, csupán elemek rokonságáról, azok integrálásáról a zsoltáros mondanivalójában. Jellemző, hogy a zsoltáros a teremtettség felsorolásába fölveszi a bort is – hangsúlyozza ezzel, hogy Isten teremtésének célja, hogy az ember boldog legyen.²³ Ez a gondolat nem csak hiányzik az egyiptomi himnusztól: idegen tőle!

Nem állítjuk, hogy minden kérdést megoldottunk a 104. zsoltár magyarázatában, csupán annyit, hogy az első lépéseket megtettük a zsoltár helyes magyarázatához. Egy tudós költő, egy elkötelezett hívó, s egy felelősségteljes zsidó lakott abban a költői zseniben, aki kb. a K.e. III. század során ezt a művet megalkotta – s ezzel a későbbi zsidó imaköltészet őse lehetett. Számomra öröm, hogy ezeket a gondolatokat Scheiber Sándor emlékének ajánlhatom, aki mind tudományban, mind pedig zsenialitásban és elkötelezettségben méltó utóda volt a zsidóságot kialakító nagy elődöknek. Bárha minél több követőre találna példája napjainkban is!

(A szerző írása a Scheiber Sándor születésének századik évfordulójára kiadott Papírhíd című tanulmánykötetben jelent meg először.)

Irodalom

L.C. ALLEN, *Psalms 101-150* (WBC 21), Waco: Word Books, 1983
P. BEAUCHAMP, *A zsoltárok világa*, Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2003
F. CRÜSEMANN, *Studien zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied in Israel*, WMANT 32, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1969
M. DAHOOD, *Psalms III*, AB 17A, Garden City, NY: Doubleday, 1970
H. GUNKEL, *Die Psalmen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1926
KÁKOSY László, *Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Budapest: Osiris, 2005
KARASSZON Dezső, A Zsoltárok könyvének magyarázata, in: *Jubileumi Kommentár*, Budapest: Kálvin János kiadó, 1995
H.-J. KRAUS, *Psalmen*, BK XV/1-2, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1978, 5. Auflage
T. KRÜGER, „Kosmo-theologie” zwischen Mythos und Erfahrung. Psalm 104 im Horizont altorientalischer und alttestamentlicher „Schöpfungs”-Konzepte, *BN* 68 (1993), 49-74.
R. MÜLLER, *Jahwe als Wettergott. Studien zur althebräischen Kultlyrik anhand ausgewählter Psalmen*, BZAW 387, Berlin-New York: W. de Gruyter, 2008
G. NAGEL, A propos des rapports du Psaume 104 avec les textes égyptiens, in: W. Baumgartner/O. Eißfeldt/K. Elliger/L. Rost (Hrsg.), *Festschrift für Alfred Bertholet zum 80. Geburtstag*, Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1950, 395-403.
E. von NORDHEIM, Der große Hymnus des Echnaton und Psalm 104: Gott und Mensch im Ägypten der Amarnazeit und in Israel, in: *Studien zur altägyptischen Kultur* 7 (1979), Hamburg: H. Buske Verlag, 227-251.
T. PODELLA, *Das Lichtkleid JHWHs. Untersuchungen zur Gestalthaftigkeit Gottes im Alten Testament und seiner altorientalischen Umwelt*, FAT 15, Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1996
K. SEYBOLD, Psalm 104. im Spiegel seiner Unterschrift, in: uő., *Studien zur Psalmenauslegung*, Stuttgart: Kohlhammer, 1998, 161-172.
K. SEYBOLD, *Die Psalmen*, HAT I/15, Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1996
M.S. SMITH, *The Priestly Vision of Genesis I*, Minneapolis: Fortress Press, 2010
H. SPIECKERMANN, *Heilsgegenwart. Eine Theologie der Psalmen*, FRLANT 148, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989
O. H. STECK, Der Wein unter den Schöpfungsgaben. Überlegungen zu Psalm 104, in: uő., *Wahrnehmungen Gottes im Alten Testament*, ThB 70, München: Chr. Kaiser, 1982, 240-261.

1 K. Seybold kellő óvatossággal fogalmaz: „Eine Datierung ist nicht möglich. Vermutlich gehört er (=Psalm 104), auch wegen der kritischen Beziehungen zu Gen 1, mit seinen weisheitlich-theologischen Denkformen eher in die nachexilische Zeit.” (*Die Psalmen*, HAT I/15, Tübingen: J.C.B. Mohr [P. Siebeck], 1996, 409.) – Sokkal többet mi sem tudunk, az alábbiakban mégis egy kicsit merészebben próbáljuk meg körülírni a szerző személyét és korát.

2 A *sbr* = összetörni igének itt nincs értelme. Bizonynal a szír fordítás örizte meg a feltételezhető eredeti formát: *szb*’ = megelégíteni.

3 Jó itt Gunkel értelmezése: „‘für die Arbeit’, soll heißen ‘zum Nutzen der Menschen’” (*Die Psalmen*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1926, 455).

4A Septuaginta itt a szent név helyett a *pedion* = mező szót hozza. Az összefüggésbe ez jobban illik, s talán a kettő összekeverésére alkalmat adhatott a *száde* = mező szónak *saddaj*ként történő félreolvasása. Biztosat azonban nem tudunk mondani!

5 Kellemetlen félreértésre ad okot, hogy a Septuaginta olvasata a *b’rószám* szót ’álefífel olvassa. Ez esetben a félmondat fordítása: „amelyek legtejtéjén a golya háza (=fészke) van.” A nagyobb összefüggés számára azonban ez a bizonytalanság nem okoz értelmi zavart.

6A LXX fordítása alapján itt jobb piélt olvasni: az *egnórisze* megfelel a héber *jidda*’ alaknak; ez nem jelent változtatást a mássalhangzók szintjén.

7²⁵ Az ’álef kiesése az ’szf szóból aramaizmust sejtet.

8 Érdekes H. Spieckermann álláspontja (*Heilsgegenwart. Eine Theologie der Psalmen*, FRLANT 148, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1989, 21-49), aki többször is említi, hogy a Zsolt 104 szövegében stíláris egyenetlenségek vannak, ugyanakkor utal is néhol arra, hogy ezek ellenére egység van a gondolatmenetben. Végül is nem dönti el a szöveg egységességének kérdését, de úgy tesz, mint ha egységesnek tartaná a zsoltárt. Ez utóbbi nézetét osztjuk, s úgy gondoljuk, több helyütt is el lehetne mondani, amit a bevezetés kapcsán írt: „Ob dieses scheinbare Hin und Her im Introitus V. 1aß-4 Produkt literarischer Kompilation ist? Dagegen spricht die Beobachtung, daß in diesem kleinen Abschnitt offensichtlich drei ursprünglich getrennte Traditionselemente in guter Ordnung einer bestimmten Absicht dienen.” – Érdekes, hogy ennek ellenére a 331-2. lapokon megpróbál egyfajta rekonstrukciót adni az eredeti himnuszról. Ebben jelentősen eltérünk tőle, aminek oka az, hogy Spieckermann változatlanul nyelvi és formai szempontok szerint adja meg felosztását. Mi inkább a motívumok elkülönítésére fogjuk fölhasználni a formakritika módszerét.

9 T. Krüger, „Kosmo-theologie” zwischen Mythos und Erfahrung. Psalm 104 im Horizont altorientalischer und alttestamentlicher „Schöpfungs”-Konzepte, *BN* 68 (1993), 49-74. A 66. lapon Krüger, hogy azt hangsúlyozza, hogy a mitológiai képekhez mind egy-egy természeti képet társít a zsoltár, így mintegy Isten invesztitúráját olvashatjuk a költeményt.

10 Tudomásom szerint Kákosy László nyersfordítása volt Molnár Imre átköltésének is az alapja. Érdekes módon Kákosy László könyvében (*Az ókori Egyiptom története és kultúrája*, Budapest: Osiris, 2005, 145-148) egy másik műfordítással találkozunk: Grigássy Éva átköltésével. Az említett helyen mindenesetre jól összegezve láthatja az olvasó azokat a részleteket, amelyek a himnusz megértéséhez szükségesek, s a kultuszreform története jó megvilágításban olvasható.

11 A pápi teremtetéstörténet alaposan kutatott, jó vonatkozási pont. Legújabban lásd hozzá M.S. Smith, *The Priestly Vision of Genesis I*, Minneapolis: Fortress Press, 2010. Az egybevétést a 104. zsoltárral lásd 25-27. lapon.

12 A korábbi kutatásra jellemző G. Nagel álláspontja: A propos des rapports du Psaume 104 avec les textes égyptiens, in: W. Baumgartner/O. Eißfeldt/K. Elliger/L. Rost (Hrsg.), *Festschrift für Alfred Bertholet zum 80. Geburtstag*, Tübingen: J.C.B. Mohr (P. Siebeck), 1950, 395-403, különösen 402: „Par son cadre général le psaume 104 est trop près du premier chapitre de la Genèse pour qu’il soit nécessaire de lui chercher un prototype égyptien. Mais les détails, que sont l’élément pittoresque du texte, offrent beaucoup d’analogies avec les poèmes égyptiens...”

13 Jellemző még az is, hogy a sötétség is Isten hatalma alatt áll, nem csak a fény. A 19. versben – talán éppen polemikus módon – az égitestek csupán az idő mérésének eszközei az ember számára, s így igen távol áll a zsoltár attól, hogy a napot istenítse.

14 Említsük meg T. Podella véleményét az Aton-himnusz és a Zsolt 104 közötti különbségek sorában. Szerinte az Aton-himusszal való direkt kapcsolat már csak azért is kérdéses, mert a 104. zsoltár semmilyen konkrét utalást nem tartalmaz יהוה és a nap kapcsolatára. Az is probléma számára, hogy a nap sugarai helyett inkább az ósárradattal találkozunk – ez nyilván már nem egyiptomi, hanem kánaáni előtörténettel bír. (T. Podella, *Das Lichtkleid JHWHs. Untersuchungen zur Gestalthaftigkeit Gottes im Alten Testament und seiner altorientalischen Umwelt*, FAT 15, Tübingen: J.C.B. Mohr [P. Siebeck], 1996, 239-240.)

15 Fél pillantást illik arra is vetnünk, hogy milyen nézeteket hallhatunk Magyarországon a 104. zsoltár és az Aton-himnusz kapcsolatáról. Kákosy László egy beszélgetésünkben azt a véleményt nyilvánította, hogy a zsoltár bizonnyal az Aton-himnusz hatása alatt állt, annak a recepciója volt. Érdekes, hogy a 10. jegyzetben említett könyvében erről semmit sem mond. Karasszon Dezső zsoltárkommentárjában (*A Zsoltárok könyvének magyarázata*, in: *Jubileumi Kommentár*, Budapest: Kálvin János kiadó, 1995, 609) a kapcsolat mellett azt hangsúlyozza, hogy nagy teológiai különbségek vannak az egyiptomi himnusz és az izraeli zsoltár között, de az irodalmi kapcsolat nem lehet kétséges. Ezzel szemben P. Beauchamp, *A zsoltárok világa*, Pannonhalma: Bencés Kiadó, 2003, 182-190, nem tud az irodalmi rokonságról, hanem csakis a pápi teremtetéstörténet, valamint a Zsolt 19 hátterén magyarázza zsoltárunkat.

16 Az Aton-himnusz és a 104. zsoltár kapcsolatának kutatástörténetét jól tekintti át E. von Nordheim, Der große Hymnus des Echnaton und Psalm 104: Gott und Mensch im Ägypten der Amarnazeit und in Israel, in: *Studien zur altägyptischen Kultur* 7 (1979), Hamburg: H. Buske Verlag, 227-251. A kutatástörténeti érdekességeken túl nagyon helyesen hangsúlyozza von Nordheim, hogy a 104. zsoltár *többet* is tartalmaz, mint amit az Aton-himnuszban olvashatunk: ő inkább mezopotámiai elemeket hangsúlyoz, amelyekkel engem kevésbé tudott meggyőzni. Az általa hangsúlyozott elemek ui. inkább kánaánizmusoknak tekinthetők a zsoltárban. Igaz ugyan, hogy a kánaáni mitológia sok közös elemet tartalmaz a mezopotámiaival... Összességében azonban von Nordheim következtetése helyes: „Die Übernahme altorientalischer Traditionen durch Israel geschah jedoch nicht unbesenen. Aussagen, die früher anderen Göttern in anderen religiösen und staatlichen Konstellationen zukamen, mußten, sofern es sich als notwendig erwies, den eigenen theologischen Vorstellungen angeeglichen werden. Daß die Grenze der Angleichung problematisch war, daß bei jeder Übernahme auch das israelitische Gottesbild mehr oder weniger spürbar mit beeinflußt wurde, kann man an den vielfältigen theologischen Auseinandersetzungen in der Geschichte Israels von der frühesten bis in die Spätzeit hinein ablesen.” Erre legjobb példa talán éppen a 104. zsoltár!

17 H. Gunkel 3. jegyzetben említett zsoltárkommentárján kívül F. Crüsemann könyve mérvadó számunkra: *Studien zur Formgeschichte von Hymnus und Danklied in Israel*, WMANT 32, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1969, különösen a 287sköv. oldalak.

18 O. H. Steck, Der Wein unter den Schöpfungsgaben. Überlegungen zu Psalm 104, in: uő., *Wahrnehmungen Gottes im Alten Testament*, ThB 70, München: Chr. Kaiser, 1982, 240-261, úgy írja le ezt a költői zsenialitást, hogy az ábrázolás vertikális utat ír le: felülről lefelé halad, s végül eljut magához az egyénhez. Ha ez így van, akkor ez talán a zsoltár egysége melletti évrként is felfogható. Ugyanakkor azt is hozzá kell fűznünk, hogy ez a vertikális út (felülről lefelé) nem egyedülálló a zsoltárköltészetben – a 29. zsoltár is hasonló gondolatmenetet árul el.

19 A formaelemek csoportosítását próbálja meg R. Müller is (*Jahwe als Wettergott. Studien zur althebräischen Kultlyrik anhand ausgewählter Psalmen*, BZAW 387, Berlin-New York: W. de Gruyter, 2008, különösen 220kk), de talán kissé túlkomplikálja a kérdést. Nem tartom valószínűnek például, hogy az egyes szám 2. és 3. személy közötti váltakozás lehetővé tenné a zsoltár felosztását: ha motívumokról van szó, úgy elképzelhető ezek automatikus keveredése.

20 Lásd Smith, i.m., 26: „Similarly, Leviathan, another maritime cosmic enemy, appears in this psalm. At the same time, the psalm moves away from the model of conflict. The waters are not accorded any status as opponents, and Leviathan here is no more than God’s pet.”

21 Ez K. Seybold véleménye: Psalm 104. im Spiegel seiner Unterschrift, in: uő., *Studien zur Psalmenauslegung*, Stuttgart: Kohlhammer, 1998, 161-172.

22 Ha jól értem, Leslie C. Allen 1983-ban már mint régebbi írásmagyarázatként idézi azokat a kommentárokat, amelyek feltételezik, hogy az Aton-himnuszt az Amáma-korban kánaáni közvetítéssel vette át az izraeli szerző. Miként a fentiekből kitűnik: mi nem ezt valljuk! Lásd L.C. Allen, *Psalms 101-150* (WBC 21), Waco: Word Books, 1983, 30: „A chronological and cultural bridge between the texts has been built by the widespread hypothesis that the Aten hymn was known to Israel via Canaanite, especially Phoenician, translations and adaptations.” Allen utal M. Dahood (*Psalms III*, AB 17A, Garden City, NY: Doubleday, 1970, 33 lap), ill. H.-J. Kraus (*Psalmen*, BK XV/1-2, Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag, 1978⁵, 880. lap) kommentárjaira.

23 Spieckermann, i.m., 39, megfogalmazása találó: „Ps 104 spricht nur von dem Menschen schlechthin und spiegelt damit eine Eigenart vorexilischer Psalmtheologie wider, für die Volk und Nation primär keine Themen sind.”

HELYZETJELENTÉS BESZÉDÜNK ÁLLAPOTÁRÓL

Ozsváth Sándor

Éppen harminc évig tanítottam a debreceni Kölcsy-főiskolán beszédművelést, majd beszédtechnikát – előbb az anyanyelvi tanszéken, utóbb pedig a Kommunikáció- és Médiatudományi Intézetben. Eredetileg egy fajta melléktárgynak, kellemes időtöltésnek tekintettem, később azonban a kommunikáció szak megerősödésével majd létszámbeli gyarapodásával főtárgyammá lett, úgy is mondhatnám: nyakamba szakadt.

A beszédtanítás gyakorlatával és elméletével színjátszó csoportok vezetőjeként már odakerülésem előtt is foglalkoztam. Tanult mesterségem, hiszen 1975–79 között a Színház- és Filmművészeti Főiskola színházelmélet szakán Fischer Sándor tanár úr, későbbi kiegészítő tanulmányaimban pedig Montágh Imre okított e tárgyra, de sokat tanultam atyai barátomtól, Wacha Imrétől is, kívül mindmáig szinte heti munkakapcsolatban vagyok. E bő emberöltőnyi idő alatt meglehetősen gyakorlatra tettem szert. Stúdiumaimat és felgyűlt tapasztalataimat jól megrosztálva, a fennmaradtakat összegyűrve és mindenkori tanítványaimhoz igazítva, saját metodikát dolgoztam ki, olyan tematikát és gyakorlatsort állítottam össze, mellyel – hitem szerint – eredményesen dolgozhatunk. Tizennyolc éve foglalkozom rádiósokkal, elsősorban vidéki tudósítókka, két éve pedig – az MTVA Montágh-testületének megbízásából televíziósokkal is. Mindezeket előrebocsátva érzem magamat felhatalmazva arra, hogy mérleget készítek beszédbeli állapotunkról. De más is inspirált!

Nemrég döbbsentem csak rá, sárguló feljegyzéseimet forgatva, hogy a tárgy iránti elkötelezettségemben a legtöbbet annak köszönhetem, aki nem is tanított: Kodály Zoltánnak. Két éve, mikor Tanár úr születésének 130., halálának pedig 45. évfordulóján reá emlékeztünk, újra elővettem beszédünkkel kapcsolatos, roppant tanulságos írásait. Őt hívom most is segítségül.

Éppen hetvenhét évvel ezelőtt tartott Kodály Zoltán egy nagy formátumú, rádióban is elhangzó beszédet „A magyar kiejtés romlásáról”, melyet e tárgyban még három másik követett: 1938-ban a „Vessünk gátat kiejtésünk romlásának!”, majd 1941-ben kettő is a „Jó magyar kiejtés III. versenyének tanulságairól”. Mind a négy beszéd megtalálható az életmű-sorozat Visszatekintés című kötetében, mely az összegyűjtött írásokat, beszédeket, nyilatkozatokat tartalmazza. 1964-ben jelent meg, Kodály írásait Bónis Ferenc rendezte sajtó alá.

Kitűnő zeneszerzőnkről ma már kevesen tudják, hogy szenvedélyes beszédművelő volt. Felesége, már idősebb korában, ezért gyakran fedtte is: „Ne lórincézzen még annyit, Zoltán!” Nevezett, mármint Lőrincze professzor úr később derűsen említette fel egyik műsorában, hogy ő bizony „megigésedett”.

Kodályt különösen életének második felében foglalkoztatta nagyon beszélt nyelvünk romlása, s talán nem véletlenül, hiszen diákkorában, a Csillag utcai Collegiumban a kitűnő nyelvész, Gombocz Zoltán volt magyarból a szakvezetője. De Gombocz Zoltara finnre, franciára és angolra is, fonetikai alapon tanítva, s figyelmeztetve a hanglejtés sajátosságaira minden nyelvben. Tőle látta

először Kodály, hogyan lehet a hanglejtést kottával rögzíteni. Azt már együtt állapították meg, hogy „nálunk semmi beszédkultúra, semmi oktatás nincs, sőt a hangzó beszéd alaptörvényei sincsenek tisztázva”. Gombocz nyomán haladva, tudósi tárgyiassággal és művészi szenvedélyességgel ostromozta beszédeiben az idegenszerű fonetikát, a magyartalan hangsúlyozást és hanglejtést, rámutatva arra is, hogyan kényszeríti rá „egy törpe minoritás nyelv szokását a többségre”. Hangsúlyosan foglalkozott beszédünk zenei követelményeivel, s különösen helytelenítette az artikuláció és a ritmus elváltozásait.

E Kodály által vázolt problémakörből a ma is érvényeseket fogom csak kiemelni, s napjaink beszédgyakorlatán bemutatni. Szellemében szeretném újabb jelenségekre is felhívni a figyelmet, melyek oly gyakoriak, hogy már szinte fel sem tűnnek, de ragadnak, mint a nyavalya, s fertőzik, szennyezik beszédkörnyezetünket.

Kodály egyik legfontosabb tétele az, hogy a beszédbeli nyelvhelyesség nem nyelvtani, hanem nyelvpszichológiai probléma! Helyes, ami egy nyelvközösség szokásaival megegyezik, helytelen, ami vele ellentétben áll. Gombocz Zoltánt idézve: „... a szociális utánzás esetében (is) nem ritka (eset), hogy a törpe minoritás rákényszeríti nyelv szokását a többségre”. Erre Kodály fájdalmasan jegyzi meg, hogy: „Más, boldogabb országokban a legműveltebbek kiejtése a norma. Ha mi is követnők: rosszul beszelnénk valamennyien”. Azt már én teszem hozzá, hogy ma még sanyarúbb a helyzet, mint volt hetvenhét évvel ezelőtt! A mai magyar szellemi elit, s különösen a médiumokban gyakran szereplő közbeszélők szinte minden területen vétének a magyar beszéd alapvető szabályai ellen. Most csak felsorolás-szerűen: rosszul hangsúlyoznak, rosszul intonálnak, szétdarabolják a szövegeket, hadarnak vagy motyognak, pattogva vagy lepegve beszélnek, vagyis ritmushibásan, zártan vagy orrhangzósan, szürkén, színtelenül, olykor préselve, vagy össze-vissza kapkodó levégővételrel... E még jócskán bővíthető felsorolásból is kitérhet, hogy mennyi zenei kifogással éltem! Nyelvünknek ugyanis nemcsak a leírható része van kitéve romlásnak (az nyelvhelyességi probléma!), hanem még inkább ez, a jelekkel nem vagy csupán részben rögzíthető, „csak” hallható része. Véleményem szerint itt – a szöveg- és mondatfonetikai eszközök használatában – a legnagyobb a baj, s e területen a legtöbb a teendőnk!

Miben látta Kodály hetvenhét évvel ezelőtt a romlás okait?

1. Az idegen beolvasásban (e vélekedését Székfi Gyula „A faji kérdés és a magyarság” című tanulmányára alapozta).

2. Az oktatás teljes hiányában. Mint mondta: „Végigjárhatjuk a tizenhat iskolát anélkül, hogy valaha figyelmettenének a hibás kiejtésre, s megmutatnák a jót. Sokan beszédhibával mennek végig az életben, holott fiatalokorukban könnyen leszekhadtak volna róla.”

3. Az előzőből következően: „a fórumot ellepik a rosszul beszélők. Tehetik, mert elhalványul az érzék, nincs kritika, nincs kötelező irodalmi kiejtés. A jól beszélők sokan félreálltak, nem kis részben a pár évtizede dühöngő kontra-szelekció miatt”.

4. Az idegen nyelvek térhódításában. „Mindenki, aki kénytelen foglalkozásánál vagy körülményeinél fogva idegen nyelveken olvasni és beszélni, na-

ponta érzi, hogy nemcsak magyar nyelv-érzékét, hanem kiejtését is veszélyezteti. ... Mennél gyakrabban és sikeresebben állítjuk át beszélő szerveinket idegen nyelvre, annál több kárát vallja magyar kiejtésünk”.

5. A rengeteg idegenről fordított zenés színműben, operetben, kabaréban. „Az ezekben lépten-nyomon ott éktelenkedő hamis hangsúly, a nyelv természetes dallamával ellenkező dallamvonal bizonyos idő alatt kikezdi a legjobb magyar nyelvérzékét is...”

E tényezők mellett még sok egyébre (szószék, színház, gramofon, rádió) hivatkozik, melyek eredménye az a semleges, ízetlen és színtelen magyar kiejtés, mely művelt középosztályunkat jellemezte – akkor. Érdekeséggel jellemez meg, hogy a filmre nem reflektál, pedig a hangosfilm éppen akkoriban kezdett igazán felfutni s elterjedni. (Talán nem járt moziba...) Amit a ’30-as, ’40-es években elkövettek színészeink a magyar filmekben, az egyszerűen tragikus! Ezért, Kodály szellemében, utólag nyugodtan a romlás okai közé sorolhatjuk a filmet is.

Első megállapítása, mely az idegen beolvasásra vonatkozik már kevésbé érzékelhető, a többi azonban ma is helytálló, érvényes. Kodály iménti felsorolása (szószék, színház stb.) tovább bővíthető a televízióval, a CD-vel, a videóval, a musical és a pop-rock különböző műfajaival. Ez alkalommal csak az oktatás hiányával szeretnék foglalkozni – vázlatosan.

Ma – akkor, amikor mindenki mindenhol kommunikál, kommunikációról beszél, kommunikációt hiányol vagy dicsér – Magyarországon nincs intézményesített beszédtanítás! Valaha pedig a szónokok országa voltunk! Egykor a beszédtanítás nálunk is a „hét szabad művészet” egyik tárgya volt, a triviumban, vagyis a háromszendős alapiskolában tanították. Később, a híres protestáns és katolikus kollégiumok oktatási struktúrájában szintén fontos szerepet töltött be. Az életkori sajátosságokat figyelembe véve minden évfolyamnak volt egy főtárgya. Ismerős, ugye, tanulmányainkból: grammatikai osztály, poétikai osztály, retorikai osztály... Egy egész évet szenteltek a szónoklattannak! Utoljára a szüleink, a fiatalabbaknak pedig a nagy- vagy a dédszülei tanulhattak intézményi keretek között beszédet, mégpedig az elemi iskolában. Beszéd- és értelemgyakorlatok volt a tantárgy neve.

Ma, amikor égető szükségünk volna rá, fájdalmasan hiányzik a magyar oktatási palettáról. Mindössze két felsőfokú intézménytípusban tanítanak hivatászerűen beszédtechnikát: a hittudományi egyetemeken – bár már ott sem mindenütt! – valamint a Színház- és Filmművészeti Egyetem színész főtan szakán. Seholy másutt! Bár, ha Kodály tanár úr feltámadna, még e helyeken is jócskán találna kifogásolni valót...

Tanár szakos hallgatók, leendő jogászok, köztisztviselők, szociális munkások stb. nem részesülnek ilyen kötelező képzésben! Itt-ott hirdetnek ugyan beszédkurzust, fakultatív tárgyként, s indul is, ha van rá elegendő jelentkező, de általában nincs! Tanító-és óvodapedagógus-képző főiskolákon is csak egy fokkal jobb a helyzet! Ott ugyan tanulnak beszédművelést – egy, néhol két félévig – heti egy-két órában, de jobbára elméleti a stúdium, gyakorlatra már alig, egyéni foglalkozásra pedig szinte egyáltalán nem jut idő.

Beszédművelés címszó alatt inkább nyelvtanpótló órákat, jobb esetben nyelvhelyességgel foglalkozó szemináriumokat tartanak a kollégák. Hogy miért? Mert ők sem tanulták! Honnan tudnák? Hol tanulták volna?

Menjünk egy szinttel lejjebb! Középiskoláinkban egy új rendelkezés szerint már be lehetne vezetni a retorika tanítását. De kik tanítsák? „Retorikát taníthat minden olyan középiskolai tanár, aki egy, e célra szervezett tanfolyamot sikeresen elvégzett.” Ilyen tanfolyammal én még nem találkoztam, ilyen tanfolyamnak indítását, meghirdetését, követelményrendszerét, óra-és vizsgatervét még nem láttam. Bár, az is lehet, hogy csupán figyelmetlen, vagy végtelenen tájékozatlan vagyok. Ennyit a magyar beszédtanítás helyzetéről – még lejjebb most nem mennék... Európában – ahová pedig oly serényen igyekeztünk! – szinte mindenütt tanítanak beszédet, alsó vagy középfokon, mint nálunk, egykoron. Boldogabb helyeken még olyan felsőoktatási intézményekben is, ahol a majdan „humán erőforrással” foglalkozókat oktatják.

Kodály részletes határozati javaslatából most csak három idevágó pontot idézek: „3. pont: Tegyük lépéseket, hogy minden rendű oktatóink kiképzésében a helyes magyar kiejtés az eddigieknél nagyobb figyelemben részesüljön. Ne kaphasson tanításra jogosító oklevelet az, akinek magyar beszéde nem kifogástalan. Nevezetesen:

a) Keressük meg a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter Urat, hogy az ügyet fontosságához mérten karolja fel. A közoktatás irányítójának első kötelessége gondoskodni arról, hogy legyenek főlös számban olyanok, akiketől a helyes magyar kiejtsést meg lehet tanulni, továbbá minden tanintézetben elegendő idő is jusson a tiszta magyar beszéd ápolására.

b) Keressük meg a Magyar Királyi Honvédelmi Miniszter Urat, kérve, hogy a fennhatósága alá tartozó katonai nevelőintézetekben a magyar nyelv és kiejtés oktatását mennél eredményesebb tegye.

c) Keressük meg egyetemünket, kérve őket, hogy – mint ezt a Pázmány Péter Tudományegyetem már megkezdte – fonetikailag iskolázott szakembereket bízzanak meg ez egész egyetemi ifjúság beszédkultúrájának ápolásával. Tartsanak gyakorlati tanfolyamokat a szép beszéd fejlesztésére, a beszédhibák, rossz szokások leküzdésére. Ügyvédi oklevélre pályázni csak ilyen beszédművészeti tanfolyam sikeres elvégzése után lehessen.

d) Keressük meg a tanárképző intézeteket, hogy kötelező, alapos beszédművészeti tanfolyamokat tartsanak a tanárjelöltek számára. A Bárány Eötvös József Collegium Igazgatóságát kérjük fel, hogy ezt intézetben belül, saját hatáskörben valósítsa meg.

e) Keressük meg az egyetemeket, hogy tüzzenek ki évenként pályadíjakat a legjobb kiejtésű hallgatók jutalmazására. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem Gombocz Zoltán emlékének áldoznék, ha ezt a díjat róla nevezné el.

4. Keressük meg a papnevelő intézeteket azzal a kéréssel, hogy az egyházi szónoklat tanításában az eddigi gyakorlatnál nyomatékosabban fordítsanak figyelmet a szép magyar beszédre.

6. Keressük meg Pintér Jenő tanterületi főigazgató urat azzal a kéréssel, hogy 1937. februárban kiadott körlevelét, melyben a nyelvhelyesség ápolására hívta fel az iskolákat, egészítse ki

a fonetikus kifogástalan kiejtés érdekében. Szülői értekezleteken kellene a szülőknek megmagyarázni, hogy ha a gyermeket már 3-4 éves korában idegen nyelvre kényszerítik: soha helyesen magyarul beszélni nem fog. Meg lehet tanulni idegen nyelveket, mégpedig tökéletesen, ha 10 éves koron túl fogunk is hozzá.”

Kodály határozati javaslatából azért idéztem betű szerint éppen ezt a három pontot, mert ezek foglalkoznak az oktatással, s a korabeli elnevezések maira cserélésével a program változatlanul érvényes, és akár már holnap benyújtható. Első két határozati javaslata egyébként az Akadémiával, az 5. pedig a Rádióval foglalkozott – mindkettő változatlanul „beterjeszthető” ma is. Az ügy felkarolásához és végrehajtásához persze olyan személyiségek kellene, mint a már sokszor idézett Gombocz Zoltán, vagy az imént említett Pintér Jenő!

Most, a magyar nyelv hetének ez évi nyitónapján szomorúan állapíthatjuk meg, hogy beszédbeli állapotunk rosszabb, mint hetvenhét évvel ezelőtt volt. Már akkor is, nem különben az elmúlt évtizedekben Kodály sok-sok szakszerű javaslata süket fülekre talált.

Mit tettek, mit tesznek ma az általa megszólítottak? A Magyar Tudományos Akadémia, a közoktatásügyi, a honvédelmi miniszter, egyetemeink, főiskoláink, egyházaink, a rádió? Egyikük-másikuk sokat, de nem elegendő!

Felrázásukhoz s a nemzet lelkiismeretének ébresztéséhez nagyon hiányzik pár Kodály-formátumú, tisztán látó, tisztességes és tiszta beszédű igaz magyar, hogy lórincézzen velünk, mert ez a legújabb-kori „törpe minoritás” nagyon nyomul...

A Magyar Rádiónál hosszú ideig, 1975-től 2011-es megszűnéséig működött egy nyelvi bizottság, mely a mindenkor rádióelnök tanácsadó testülete volt. Figyelte és időről-időre véleményezte a közszolgálati adó munkatársainak beszédjét, s elemzéseit írásban is megküldte az érintetteknek. A Magyar Rádióban és Televízióban hosszú ideig nem lehetett mikrofonengedély nélkül megszólalni! Időközben szaporodtak a közszolgálati adók, új televízió- és rádiócsatornák kezdtek meg működni. Új helyzet állt elő. 2011. január 1-jén megalakult a Médiaszolgáltatás-támogató és Vagyonkezelő Alap, az MTVA, melynek feladata a négy közszolgálati médium (Magyar Rádió, Magyar Televízió, Duna Televízió, MTI) koordinációja, munkájuk összehangolása és e közszolgáltató médiumok működésének hatékonyabbá tétele. Az MTVA kebelén belül jött létre nemrégiben a Montágh-testület, melynek már a neve is árulkodó. E grémium mellett működik az a – tizenöt hadra fogható beszédtanárból és egy mozgástanárból álló – oktatói kar, melynek én is tagja vagyok. Feladatunk az első frontvonalban, vagyis mikrofonnal a kézben vagy kamera előtt megszólaló kollégák képzése, a kisebb beszédhibák javítása, az orgánum karbantartása, a helyes beszédlejtés és a helyes artikuláció kialakítása. Szeretnénk elérni, hogy a közmédia nyelvi állapota, az ott megszólalók beszédje minta legyen újra a köznyelvi beszélők számára!

(Elhangzott 2014. április 16-án, Szombat helyen, a megyeháza dísztermében, a Magyar Nyelv Hete programsorozat országos megnyitóján.)

TANÁR ÚR KÉREM

(BEVEZETÉS)

Karinthy Frigyes

Az udvaron keresztül belopóztam – fél tíz után járhat az idő, most a folyosók kihaltak és konganak, csak néha, mikor egy becsukott ajtó előtt elmegyek, csap ki felém a zümmögés és egyszerre mélyen és igen komolyan elszorul a szívem. A második emeleten, jobbra a tanári szoba mellett, a VI-ik b) osztály ajtaját kinyitották, levegőzés miatt. Leveszem a kapomat, zsebre teszem. Aztán óvatosan bemegyek az ajtón, félrefordított fejjel meghajtom magamat a katedra felé és nesztelen léptekkel hátravonulok. Az utolsó padban, a kályha mellett, üres egy hely. A tanár nem nézett rám, rendben van, legyintett egyet, azt hitte, ide tartozom, én vagyok az, aki öt perccel előbb kiment. Nesztelenül megkerülöm a köpöládát és a szemétkosarat. Rálépek egy fél kiflire, óvatosan megfordulok és beülök az utolsó padba. Vörössesszőke, szeplős fiú ül mellettem – oh igen, oh

igen – és majdnem felkiáltok örömömben, meglepetésemben, boldogságomban: hiszen ez a Büchner! – milyen, milyen régen nem láttam, hol jártam én, istenem, milyen borzasztó álmaim voltak. De most itthon vagyok megint, a jó, igazi valóságban, az én valóságos életemben, amiből nem volt jó kimenni – oh, itthon vagyok, én vagyok az, Karinthy Frigyes a hatodik béből, hát persze, mi csoda ostoba álom volt az. Egyszerre minden szag ismerős: remegve nyúlók be a padba és kihúzóak egy füzetet. Egy pillanatig káprázik a szemem, de aztán világosan elolvasom: az én nevem, hatodik bé, magyar dolgozatok.

Büchner, édes Büchnerkém, hogy vagy, te drága, vörös ember. Büchner kissé csodálkozva néz rám, nem érti, minek örülök úgy, hogy értenél! Pszt, mondja, meglők, és mérgesen néz rám oldalt. Persze, én itt lármázok, mikor odakint felelnek – ki felel? ahá, a Steinmann, a Bódog! – és aztán! Neki lesz baja belőle! De édes Büchnerkém, nem érted, alig

tudok uralkodni az örömömön. Büchner nem érti, hogy lehet valaki ilyen marha, aszongya, minek röhögsz úgy, tudod, hogy pikkje van rád, azt hiszi, én bolondozok és azon röhögsz. Különben pedig miért nem férsz a bőrdöbe? Pszt, lassan beszélj.

Hát idehallgass, édes Büchnerkém, milyen marhaságot álmodtam – és most boldog vagyok, hogy csak álmodtam. Azt álmodtam, hogy én nem vagyok már tizenhat éves, hanem sok év telik-múlik és tudod, és sok zavaros és zagyva dolog jön, egészen másképpen, mint ahogy én most elképzelem. Tudod, álmomban leérettégiztem, képzeld (na és örülsz, hogy csak álom volt, te hülyöke, bár már túl volnánk rajta!) –, szóval leérettégiztem, és kiléptem az élet iskolájába, amiről Lenkei tanár úr szokott beszélni. Bizony, nem is tudom, hányadik osztályába jártam az élet iskolájának, de nagyon sok osztály volt és úgy volt (pszt! ne ordíts úgy! idénáz és kihívhat, amilyen pikkje van rád!),

szóval úgy volt, hogy már huszonhét éves vagyok, és ülök egy kávéházban, és nem jól éreztem magam, képzeld, pedig mostanában hogy szerettem volna huszonhét éves lenni. Szóval a kávéházban ültem, és úgy volt, hogy tényleg egy író lettem, ami lenni akartam, és már sok könyvem megjelent, és ismertem személyesen Bródy Sándort, és elfogulatlanul beszélgettem Molnár Ferencsel, és autogramot kértek tőlem, és képzeld, mégse éreztem jól magam, nem furcsa? Szóval kiderült, hogy érettségi után nem olyan jó lesz, mint hittem. És amint ott ültem a kávéházban, esett az eső, és minden szomorú volt – ekkor én egyszerre eltűnődtem álmomban, és azt gondoltam, hogy ez mégiscsak lehetetlen, hogy én már huszonhét éves vagyok, és minden így megy: – és egyszerre eszembe jutott az osztály, és hogy hiszen én tulajdonképpen a hatodikba járok, és nekem még sok dolgom van, meg kell csinálni a mértani rajzot, át kell nézmem a történelmet és közben gondolni kell a jövőre, ami nagyszerű

és csodálatos lesz, mert hiszen még csak tizenhat éves vagyok. Szóval jól átgondoltam mindent, és világosan rájöttem, hogy én most nyilván csak álmodom, és meghozzá nem valami szép és dicsőséges álmot, hanem egy elég kellemetlen és tökéletlen álmot, és hogy a legokosabb, amit tehetek, ha erőlködöm és fölébredek, és átnézem a mértant, és bejövök az osztályba. Az esős ablaküveghez szorítottam a fejem, és erősen elhatároztam, hogy most felébredek és egészen más szemmel nézem majd azt az igazi életemet, a középiskolában. Nem látom olyan keservesnek és fárasztónak és nyomasztónak; hanem figyelni fogom benne mindazt, ami benne kedély és humor és emlék és szép fiatalság: amit innen, ebből a távolságból olyan tisztán látok már – megnézek mindent jobban, mint eddig – és nektek, édes barátaim, kedves középiskolai tanulók, újra megmutatom, és figyelmeztetlek benneteket, hogy mennyi szín és furcsaság és élet mindez és mennyi emlék és mennyi remény.

NINCS SEMMI ÚJSÁG

Örkény István

Egyik délután a budapesti köztemető 27. parcellájának 14. sírhelyén nagy robajjal feldőlt a közel hárommázsás gránitobeliszék. Rögtön utána kettényílt a sír, és föltámadt az ott nyugvó halott, név szerint Hajduska Mihályné született Nobel Stefánia (1827–1848). Az obeliszkre idő koptatta betűkkel rá volt vésvé a férje neve is; ő azonban, nem tudni, miért, nem támadt föl. A borongós időjárás miatt csak kevesen tartózkodtak a temetőben, de akik meghallották a robajlást, odagyűltek. Addigra a fiatalasszony már leverte magáról a göröngyöket, fésűt kért kölcsön, megfésülködött. Egy gyászfátyolos néni ke-
rdezte, hogy érzi magát. Köszöni, jól, mondta Hajduskáné. Nem szomjas-e, érdeklődött egy taxisofőr. Most nem vágyik inni, válaszolta a volt halott. Amilyen pocskék ez a pesti víz, jegyezte meg a sofőr, neki se volna kedve inni. Hogy mi baja a pesti víznek, kérdezte Hajduskáné. Klórozzák. Klórozni klórozzák, helyeselt Apostol Barannikov bolgár virágkertész, aki a temetőkapuban virágokat árult. Ezért ő esővízzel kénytelen locsolni kényesebb palántáit. Valaki azt mondta, hogy ma már az egész világon klórozzák a vizet. Itt a beszélgetés elakadt. Hát mi újság még, érdeklődött a fiatalasszony. Nincs semmi különös, mondták neki. Megint csönd lett. Ekkor eleredt az eső. – Nem fog maga megázni? – kérdezte a föltámadottat Deutsch Dezső horgászbotkészítő kisiparos. Nem számít, mondta, Hajduskáné. Ő direkt szereti az esőt. Az attól függ, milyen az az eső, jegyezte meg a néni. Ő erről a langyos, nyári esőről beszél, közölte Hajduskáné. Hogy neki viszont semmilyen eső se kell, mondta Apostol Barannikov, mert elriasztja a látogatókat a temetőből.

Hogy ezt ő nagyon meg tudja érteni, helyeselt a horgászbotkészítő kisiparos. Most hosszabb szünet állt be a társalgásban. – Hát meséljenek már valamit! – nézett rájuk a föltámadott. – Mit meséljünk? – mondta az öreg néni. – Nincs nekünk annyi mesélnivalónk. – Nem történt a szabadságharc óta semmi? – Mindig történik valami – legyintett a kisiparos. – De ahogy a német mondja: Selden kommt etwas Besseres nach. – Ez van! – tette hozzá a taxisofőr, és minthogy csak fuvart szeretett volna fogni, családottan visszasétált az autójához. Hallgattak. A föltámadott lenézett a gödörbe, mely fölött nem zárult össze a föld. Várt még egy kicsit, de látva, hogy mindenki kifogyott a szóból, elköszönt a körülállóktól. – A viszontlátásra – mondta, és leereszkedett a gödörbe. A horgászbotkészítő kisiparos, hogy el ne csússzon a sáros agyagon, előzékenyen a kezét nyújtotta neki. – Minden jól! – szölt le a fiatalasszonynak. – Mi történt? – kérdezte tőlük a bejáratnál a taxisofőr. – Csak nem mászott vissza a sírba? – De visszamászott – csóválta a fejét a néni. – Pedig milyen jól eldiskuráltunk. IN MEMORIAM DR. K. H. G. – Hölderlin ist ihnen unbekannt? – kérdezte dr. K. H. G., miközben a lódögnek a gödröt ásta. – Ki volt az? – kérdezte a német ő. – Aki a Hyperiont írta – magyarázta dr. K. H. G. Nagyon szeretett magyarázni. – A német romantika legnagyobb alakja. És például Heine? – Kik ezek? – kérdezte az ő. – Költők – mondta dr. K. H. G. – Schiller nevét sem ismeri?

– De ismerem – mondta a német ő. – És Rilke? – Őt is – mondta a német ő, és paprika-vörös lett, és lelőtte dr. K. H. G.-t.

BUDAPEST

A Kálvin téren egy autóbusz nekirohan egy fának. Hirtelen az egész városban megálltak az összes villamosok. Minden megállt, még a kisvasút is a játékküzlet kirakatában. Csönd lett. Később még felzörgött valami, de csak egy újságpapírt söpört magával a szél. Aztán nekisodorta egy falnak, és még nagyobb lett a csönd. Nyolc perccel az atombomba robbanása után kialudt a villany, rögtön utána a rádióban lejár az utolsó gramofonlemez. Egy óra múlva szörcsögni kezdtek a csapok, aztán nem folyt több víz. A lomb is száraz lett, akár a bádóg. A szemafor szabad utat jelzett, de az utolsó bécsi gyors már nem futott be a pályaudvarra. Moz-

donya kazánjában reggelre kihűlt a víz. Egy hónap alatt elgyomosodtak a parkok, zab nőtt a gyermekjátékszötere-
k homokozóiban; ezalatt a söntések polcain is beszáradtak az étvágygerjesztő italok. Minden élelmiszert, az összes bórdíszműáru-
t és a könyvtári könyveket megették az egerek. Az egér roppant szapora állat; ötször is lefial egy esztendőben. Nem sok idő múlva úgy ellepték az utcákat, mint valami búrsonyos, iszapszerűen hömpölygő kövezet. Birtokba vették a lakásokat, a lakásokban az ágyakat, a színházakban a zsöllyéket. Bejutottak az Operába is, ahol a Traviata került színre utoljára. Amikor az utolsó hegedűn átrágták az utolsó húrt, annak pendülése volt Budapest búcsúszava. De már másnap, az Operával épp átellenben, egy romház kövein megjelent egy cédula: „Hozott szalonnával egérirtást vállal doktor Varsányiné.”

JÁTÉK A KASTÉLYBAN (RÉSZLET)

Molnár Ferenc

GÁL.
Min gondolkozol olyan nagyon mélyen?

TURAI.
Azon gondolkozom, hogy tulajdonképpen milyen nehéz egy színdarabot elkezdeni. Mindjárt a darab legelején, mikor elkezdődik, bemutatni a főszereplőket.

ÁDÁM.
Az nehéz is lehet.

TURAI.
De még milyen nehéz. Elkezdődik az előadás. A nézőtér elcsendesedik. Színeszek lépnek be a színpadra és kezdődik a kínlődás. Eltart egy örökkévalóságig, néha pláne egy egész negyedóraig, amíg a publikum megtudja, hogy melyik kiscoda és mit akar.

GÁL.
Érdekes a te agyvelőd. Egy pillanatra sem tudod elfelejteni a mesterségedet.

TURAI.
Azt nem is lehet.

GÁL.
Nem múlik el egy félóra, hogy ne beszél-nél színházról, színészkéről, darabokról. Más is van a világon.

TURAI.
Nincs más. Drámaíró vagyok és ez nagy átok. Már Alphonse Daudet megírta az emlékirataiban, hogy mikor az apja meghalt, arra gondolt, micsoda hatásos jelenet volna ez a színpadon.

GÁL.
Jó, azért ennyire mégsem lehet az ember rabszolgája a mesterségének.
TURAI.

Aki nem lehet ura, az rabszolgája. Középút nincs. Hidd el az nem tréfa: egy darabot jól elkezdeni! Ez egyike a legnehezebb színpadtechnikai problémáknak. Gyorsan mutatni be a figurákat. Vegyük például itt ezt a képet: mi hárman. Három szmokingos úr. Ha nem ennek a nagyúri kastélynak ebbe a szobájába lépnénk be, hanem egy színpadra, épp mikor egy darab kezdődik. Egy csomó érdektelen dolgot kellene összevissza beszélnünk, amíg kiderülne, hogy kik vagyunk. Hát nem volna sokkal egyszerűbb a dolgot úgy kezdeni, hogy előállunk és bemutatkozunk? *Feláll.* Jó estét. Mi hárman itt ebben a kastélyban vendégek vagyunk, most az ebédlőből jövünk, kitűnően vacsoráztunk, megittunk két üveg pezsgőt. Az én nevem Turai Sándor, színműíró vagyok, harminc éve írok darabokat, ebből élek. Pont. Most te.

GÁL
feláll. Nevem Gál, szintén színműíró vagyok, ugyancsak darabokat írok még pedig kivétel nélkül mindig ennek az itt jelenlévő úrnak a társaságában. Mi ketten híres darabíró-firma vagyunk. Minden jó bohózat és operettszöveg színlapján ez áll: írta Gál és Turai. Természetesen szintén ebből élek.

GÁL és TURAI
egyszerre. Ez a fiatal úr pedig...

ÁDÁM
feláll. Ez a fiatal úr pedig, engedelmiükkel, Ádám Albert, huszonöt éves, zeneszerző. Én írtam a zenét ennek a kedves két úrnak a legújabb operettjéhez. Ez az első színpadi munkám. Ez a két éltes angyal fedezett fel engem és most az ő segítségükkel szeretnék híres lenni. Ők hivattak meg ide ebbe a kastélyba is. A

frakkomat és a szmokingomat ők csináltatták. Tudniillik egyelőre még szegény és ismeretlen vagyok. Egyébként: korán árvaságra jutottam és a nagymamám nevelt fel. A nagymamám már meghalt. Most egyedül vagyok a világban. Se nevem, se pénzem.

TURAI.
De fiatal vagy.

GÁL.
És tehetséges.

ÁDÁM.
És szerelmes vagyok a primadonnába.

TURAI.
Ezt már nem kellett volna mondanod, ezt már a publikum magától is kitalálta volna.

Mind a hárman leülnek.

TURAI.
Hát nem ez volna a legegyszerűbb, így kezdeni egy darabot?

Mezei András Intés Kafkától

*Nem a Kastély, a rettenés az ördög manővere.
A torony árnya súlyosabb,
akár a torony köve.*

Zelk Zoltán A három nyúl

*Egyszer régen, nagyon régen,
zúgó erdő közelében,
három nyulak összegyűltek,
selyemfüre települtek,
ottan se ültek sokáig,
talán csak egy fél óráig,
amikor felkerekedtek,
hogy már végre hazamennek,
egy szarka felettük szállott
s felkiáltott: – Mit csináltok?
Mit csináltok, három nyulak?
Úgy ültek ott, mint az urak – -*

*– Úgy, úgy bizony, mint az urak! –
felelték a három nyulak. –
Ezután már urak leszünk,
ebédre rókahúst eszünk!
Nem fogjuk az időt lopni,
most indulunk rókafogni! –*

*Csacsi szarka, nem elhitte?
Repült is már, a hírt vitte,
s buta róka is elhitte.
De hát hogyme hitte volna,
akármilyen ravasz róka,
mert a szarka így kiáltott:*

*– Egy jegenye fölött szállok,
mikor lenézek a földre,
három nyulak ülnek körbe.
Összebújva tanácskoznak –
Jaj, mekkora nyulak voltak!
Jaj, mekkora fejük, szájuk,
a medve egér hozzájuk!
Hát még miről beszélgettek?
Hogy ezután csak rókát esznek – -*

*Ennek a fele se móka!
Szedte is lábát a róka.
Futott ki az erdőszélre,
csak mielőbb odaérne!
Hát amint ott futott, szaladt,
szembe vele farkas haladt:
– Szaladj te is, komám, farkas,
jaj, mit láttam, ide hallgass!
az erdő közepén jártam,
most is borsószik a hátam,
sosem láttam ilyen szörnyet,
ottan ültek három szörnyek!
Három nyúl volt, és akkora,
fél méter is volt egy foga!
Hát még miről beszélgettek?
Hogy ezután csak farkast esznek –
No hiszen egyéb se kellett,*

*a farkas is futni kezdett,
a rókával versenyt futott,
majdnem az orrára bukott!
Addig futott, amíg szembe
nem jött vele egy nagy medve:
a medve így szólongatta:
– Hova szaladsz, farkas koma? –*

*– Medve komám, ne is kérdjed,
szaladj, ha kedves az élted!
Erdő közepiben jártam,
jaj, mit láttam,
jaj, mit láttam!
Három nyulak ottan ültek,
éppen ebédre készültek.
Akkora volt foguk, szájuk,
kisegérke vagy hozzájuk!
Hát még miről beszélgettek?
Hogy ezután csak medvét esznek! –*

*Egyébre se volt már kedve,
szaladni kezdett a medve.
Elöl róka, hátul medve,
közben a farkas lihegve.
Így szaladtak erdőszélre,
szomszéd erdő közepébe.
Szaporán szedték a lábuk,
szellő se érjen utánuk –
Amíg futottak lihegve,
egy vadász jött velük szembe.
Nézi is őket nevetve:
együtt szalad róka, medve –*

*– No hiszen, csak ne nevéssél,
vigyázz, nehogy bajba essél!
Szaladj inkább te is erre! –
kiáltott néja a medve. –*

*Az erdőben három szörnyek,
puska sem öli meg őket.
Három nyulak, de akkorák,
nem láttam még ilyen csodát! –*

*Szedte lábát a vadász is,
eldobta a puskáját is.
Ijedtében megfogadta,
most az egyszer érjen haza,
csak ne fájják föl a szörnyek,
sohase vadászik többet –*

*Ezalatt a nyusziházbán,
fűszálakból vetett ágyban
három nyuszi aludt szépen,
összebújva békességben –*

A BOSZORKÁNYMESTER

(ELSŐ FEJEZET, 2. – RÉSZLET)

Rejtő Jenő

Olaf Günter ural-
kodó főherceg,
aki másfél év
előtt elhunyt,
szintén egy szig-
etország ural-
kodója volt, mi-
képpen Anglia királyai. A két szigetor-
szág között nagyjában nincs különbség.
Ezt is tenger fogja körül, azt is. Itt is,
ott is ráérő tudósok pontosan kiszámí-
tották, hogy mennyi idő alatt mossa el
a tenger az egész birodalmat, ha ilyen
hullámverés mellett eddig ennyi meg-
ennyi partot mosott alá. Ami a két szig-
etországot mégis bizonyos fokig meg-
különbözteti, talán az, hogy Ravonia
szigete egy guruló üléses egy párevezős-
sel két és fél óra alatt, nem versenytem-
póban, hanem egyszerű húzásokkal kö-
rülhajózható, míg Angliáról ugyanezt
nem mondhatjuk el.

Az Olaf Günter család valamikor át-
utazott Magyarországon, és egy oldal-
ági herceg tüszös mandulagyulladásá-
rétén kénytelen volt hat hétig az or-
szágban maradni. Az oldalági gyengél-
kedő ebből két hetet a Lakos Szanató-
rium első emeletén, további négy hetet,
mivel orvosai az utazást nem ajánlot-
ták, a budai hegyekben lábadozással
és memoárással töltött el. E néhány
hét kedvéért kibérelték, majd megvásá-
rolták Kocsánypusztát amelyre akkor
kezdte kivetni hálóját a városban virág-
zásnak induló parcellázási szenvedély
és volt már egy hevenyészett terv a ko-
csányi strandról. Ez a terv megbukott,
mivel az Olaf Günter család megked-
velte a budai hegyeket, és további tü-
szös mandulaesetek alkalmából szeret-
te volna elkerülni az albérteti tartózkodá-
st, tehát megvette Kocsánypusztát, a
kocsányhegyi cseppkőbarlangot és az
egész vidék felett trónoló kocsányi Ki-
rálydomb szelíd lejtőjére épült vadász-
kastélyt, amely egy magas rangú állami
úr tulajdona volt, és régen túlادott vol-
na rajta, mivel modern, szép, úri házat
építtetett a Svábhegyen, és az egyre ter-
jeszkedő város amúgy is elűzte mesz-
sze a vadakat, úgyhogy a királydombi
vadászcastély és a Kocsánypusztának
nevezett telekkomplexum a balatoni
országút mentén ennek az úrnak már
régén nem jelentett semmit.

De Olaf Günter Fülöp a vadászkas-
télyban megírta memoárjait ama tény
kedvéért, hogy 1913-ban egy ötperces
diplomáciai megbeszélést folytatott a
görög királlyal, és a maga részéről azt
kívánta, hogy a Földközi-tenger me-
dencéjét hagyják békében, és eme óha-
jánál tekintettel volt Ravonia lakosai-
nak idegállapotára. Az oldalági rokon
különben a háború alatt miniszterelnök
volt, és kiemelkedő része a memoárnak,
midőn valamelyik állam cirkálója olajat
és szenet akart felvenni a kikötőben,
amit a kegyelmes úr intézkedésére a
semlegességgel összeegyeztethetetlen-
nek tartottak, mire a kapitány azt fe-
lelte, hogy ez nagyon szép dolog, de ha
fél órán belül nem kezdenek rakodni, ő
ronggyá lövi egész Ravoniát.

És az ágyúcsövek nagyon szabályszerű
manőverrel kezdtek a város felé fordul-
ni. Erre a memoár írója intézkedett,
hogy adjanak szenet és olajat, azonban
bejelentette tiltakozását a kapitánynak,
és valahol szóvá tette Ravonia semle-
gességének megsértését is. Ezért kel-
lett a vadászcastély. Továbbá a király
leánya, Szofi Olaf Günter főhercegnő,
fiatal leányoknál ez nem ritka, halálo-
san beleszeretett a budai hegyekbe. És
udvarmesterével, gróf Anton Korber
Waciszlávval, továbbá udvartartásával
két hónapot kalandozott a hegyekben,
megtanult magyarul, és a rákövetkező
nyáron ismét visszatért, csak a király
halála miatt szakította meg a tartózkodá-
sát. Olaf Günter Fülöp régensherceg
ekkor már memoárjainak folytatását
is megírta, amelyben előfordul, hogy
az angolok gallipoli kalandja idején
huszonöt percet töltött egy szalonko-
csiban valamelyik angol tábornokkal.
A régens úgy határozott, a család töb-
bi tagjával és valamennyi érdekelttel
együtt, hogy a főhercegnő magyaror-
szági kirándulásait lehetőleg befejezik
azon ténnyel, hogy férjhez megy, a
régens lemond tisztéről, és Szofi Olaf
Günter princessz Ravonia királynője
lesz. Senki sem tudta, mi kifogása a
régensnek a budai hegyek ellen, külö-
nösen Waciszláv gróf védte a princessz
eme passzióját. Waciszláv gróf sokszor
együtt uzsonnázott egy óbudai özvegy-
gyel a Várkert Kioszkban, és ezért látta
másképp a dolgokat.

A régens viszont tüszös mandulájára
emlékezett, és memoárjainak első ré-
sze sem keltette azt a mély benyomást,
amit várt, mindössze valami perzsa
vagy afgán államtitkár gratulált sür-
gönyileg. Szóval, úgy volt, hogy Szofi
Olaf Günter főhercegnő az ősz fo-
lyamán megismerkedik Athénban a
görög herceggel, kiadnak néhány ro-
mantikus kommunikét, eljegyzés és
esküvő karácsonyig bezárólag.

A princessz fiatal volt. Szerette
Ravoniát és népét, de nem szeretet-
hetett egy görög herceget, akit nem
ismert. Viszont a budai hegyeket is-
merte. Amikor lemegy a nap, és lassan
gyulladoznak a város távoli fényei...,
és emlékezett az oldalági tüszös man-
dulára, midőn vala-mennyien megje-
lentek a Lakos Szanatóriumban Fülöp
herceg ágyánál. Mindenféle tanárok
és orvosok álltak ott, köztük egy an-
golos arcú, kicsit kopasz, aki mosoly-
gott, és valami szívhallgató gumicső-
vét csavargatta az ujjára. A princessz
emlékezett rá, hogy ez bosszantotta.
És az is bosszantotta, hogy az ősz sza-
kállas, fehér kabátos tanár helyett ez
a túl magas, mosolygós, mély hangú,
hanyag tartású ember magyaráz az ap-
jának, aki akkor még élt és uralkodó
volt.

Azt is tudta, hogy ezt Wallenstein
főorvosnak hívják, és bár nem tanár,
igen nagy hírv belgyógyász. Azért
mégis kicsit indolens. És az ilyesmit
nem szerette a princessz. Ez villant át
az agyán a családi tanács alatt, majd
közölte a régenssel a döntését:

– Szeptember 3-án ünnepségen
Athénban leszek az udvarral. De au-
gusztusban pihenni akarok a vadász-
castélyban. Ehhez jogom van.

– Ehhez joga van – állapította meg
bólintva dr. Marius, Ravonia nagy
kodikátora, jogi kérdésekben első-
rangú szaktekin-tély. A régens tehát
beleegyezett, hogy inkognitó-utazás-
hoz alkalmas személyzettel, Waciszláv
gróf kíséretében, a főhercegnő augusz-
tus 16-ig az Olaf Günter család tulaj-
donában levő vadászcastélyban pihen-
jen, és ha tetszik, memoárjait írja.

De nem került sor a tervezett hazauta-
zásra, mert augusztus 16-án váratlan
baleset történt.

A főhercegnő – akit nagyon szerettek a
környéken – sokszor felmászott turista-
botjával a Vadkanfőhöz, és összelegegye-
dett a kirándulók éneklő csoportjaival.
Kovács főerdész kísérte őt bizonyos tá-
volságról ilyen útjain, élelmiszertáskát és
egyebeket hordva. Kovács főerdész a kas-
tély inventárjában került új gazdáihoz.

A kérdéses alkalommal is egy ilyen dél-
utáni sétát tett a főhercegnő, amikor egy
kisebb szikla-csúcsnál váratlanul kiejti
a botot, nagyot kiált és legurul. Ho-
mokos, kavicsos, szelíd lejtőn néhány
métert. Kovács főerdész egy ugrással
mellette volt, felemelte a princesszt, és
elindult vele a vadkanfői vendéglő felé.

– Kovács! Hazudja azt, hogy ficamom
van! – sziszegte a főhercegnő.

- Ezt nem hazudhatom!

– Kovács! Megparancsolom önnek, ha-
zudja, hogy ficamom van, pólyázzon
be, hogy a mentő-orvos ne is vizsgáljon,
ellenkező esetben felséges hozzátarto-
zóim szörnű bosszút állnak magán.

Maga is érezte, hogy zordsága nem az
igazi. A fiatal főhercegnő nem tudott
parancsolni olyan embernek, aki nem
engedelmeskedik.

– Hercegnő, nem hazudhatom azt,
hogy ficam van.

– Miért nem?

– Mivel csakugyan ficam van. Esetleg
azt hazudhatnám, hogy nincs ficam.
Azonban úgyis észrevennék, hogy fi-
cam van.

Most érezte a princessz, hogy csak-
ugyan nyilall a bokája.

– Maga szerint, Kovács, most mi lesz
ezzel a ficammal?

– A mentőorvos megrántja a lábát a fő-
hercegnőnek, és ezzel a ficam megszű-
nik. A ficam gyenge.

– Kovács! Hogyan juthatnék a szanató-
riumba? Nem akarok férjhez menni!

Kovács előtt nem volt egészen világos,
hogy miféle gyógykezeléssel akarja a
főhercegnő, elejét venni már-már fel-
lépő, heveny házasságának, de Kovács
annyi főurat szolgált itt a kastélyban,
ahol a vadászó nagyurak rövid időre
megszállnak, hogy tisztában volt egy-
gyel:

A jó alkalmazott nem érdeklődik gaz-
dája ügye után, de mindig pontos és
helyes felvilágosítást ad. Akkor is, ha
nem tudja, hogy miről van szó. Ő a
princessznek kérdést nem adhat fel.
Különösen a házasságáról nem teheti
ezt. Azonban a princessz szanatórium-
ba akar jutni, és ehhez az öreg Kovács
orvosi segédletét kéri. Ennyi elég neki
ahhoz, hogy egyetlen kérdés és a tény-
állás ismerete nélkül segítsen a fiatal fő-
hercegnőn, aki úgy fekszik itt a karján,
mintha egy palankinban ülne valahol
Indiában, és a kulik által vontatott jár-
művön intézkedne ügyében.

– Majd azt fogjuk mondani, hogy a
ficamon kívül tokszalagszakadás vagy
porcleválás is történt.

– Kovács, ezért nem feledkezem meg
magáról. Fektesse ide a fűre. Rántsza
helyre a bokámat, kötözze be, nehogy
a mentőorvosnak dolga legyen velem,
értesítse a főudvarmester, és mondja azt
a mentőknek, hogy késedelem nélkül
szanatóriumi kezelésre szorulok, tehát
ne kössön át újra a mentőorvos. Szállít-
sanak szanatóriumba!

– Parancsára! És a szanatóriummal is
közlöm majd, hogy a főhercegnőnek
tokszalag... nem, nem. Azt hiszem, elég
lesz, ha egy izomrost elszakadt és alá-
vérzett – mondta Kovács, mintegy ön-
magával konzultálva.

– Kovács! – villámlott a főhercegnő –
megparancsoltam a tokszalagot! Maga
örökös rebellis! Csúf rebellis! Most en-
gedelmes és alázatos! De olyan enge-
delmes, amilyen magának tetszik! És
olyan alázatos, ahogy maga akarja! Ezt
nem tűröm többé.

RIGÓSZEMEKKEL

EGY POZSONYI ÚTI TALÁLKOZÁS EMLÉKÉRE

Hétvári Andrea

„Nagyon szép neve van. Jókai-regénybe illő.” Ezeket a mondatokat és a hozzájuk tartozó hangot és arcot örökre elraktároztam magamban. Szerencsésnek érzem magam, hiszen sokaknak nem adott meg. Sokaknak, sokunknak sok minden nem adatik meg. Nem lehet például mindenki dúsgazdag, nem lehet mindenki a kor szépségideálja, nem válhat bárkiből kiváló feltaláló vagy professzor, nem lehet bárki egy egzotikus lakatlan sziget uralkodója és nem találkozhatott mindenki vele. Utolsó éveiben már az utcát sem látogatta, ahol árnyas kávézók barátságos teraszai pislogtak a Duna-part Pozsonyi útból kibontakozó, váratlanul szép, meglepő látványára. Felkészültem rá, hogy akár el is küldhet, ha nem pihente ki magát, ha nincs beszélgetős kedvében, mint ahogy már nem egy fontos és kevésbé fontos vendég és látogató jutott arra a sorsra, hogy az ajtóban állva már-már érezve, biztos a siker, gondosan összeválogatott virágcsokorral vagy át nem adott meghívóval, verseskötettel zsebében, az élmény hiányától elnehezülten bandukolhatott haza. A találkozóra telefonon kaptam tőle felhatalmazást, amikor elmeséltem, hogy írtam róluk verseket, könyvet, s a nevem megdicsérte. Szívdobogva álltam a kapuban, kaptattam föl a lépcsőn az emeletre, s állapodtam meg az ajtóban. – Jöjjön, még alszik. Foglaljon helyet a régi szobában – suttogta felém az, aki évek óta gondját viselte. A sarokban fehér, talán már használaton kívüli cserépkályha, az asztalon és a falakon egyszerű, piros mintázatú szőttes. A polcokon rengeteg könyv. Ez az a szoba, ahol házasságuk alig egy évtizedét töltötték. Ahová beleálmodtam estéik miniatúráit. Barátságos, apró hajlék. A kilátást éppen ilyennek képzeltem, és az írógépet is, amelyen az egykori Fanni Miklós verseit legépelte. Ékezetes betűk még nem voltak rajta, azokkal utólag mindig Miklós babrált, az összesnek precízen meg kellett lennie. Most erre is vethetek egy pillantást. Gondolatlán öröm és megilletődöttség kavarnognak bennem. Ez az az írógép. Fekete, erős, hallgatag. Fényes

ezüsttel belegravírozva egy letűnt kor márkaneve – Continental. Főleszmélek a múltban járásból, a másik szobából szólítanak. Újra szívdobogás. A kezem tördelném, ha lehetne, ha nem volna nálam egy csokor fehér margaréta. Fifi néni kedvence, villan föl bennem, amikor megpillantom a finom, törekeny testet. Hatalmas, barátságos rigószemek figyelnek. Nem látszik rajtuk az idő. Vagy mégis.

látni, nevetni. Visszafelé, mert ott, arra van minden és mindenki, aki fontos. Májusi lassan kavargó szél emeli a függönyt. Teát kortyolunk. Verseket olvasok neki. Mosolygó tekintettel hallgat. Aztán egyenként véleményezi mindet. „A déli napfény büszkeségét oldja / sok égszínkébbe hajló délután.” – Ez a sor a legszebb! – Ezen érezni, hogy igazi, mívés munka. – Fel sem tűnik az idő múlása. A

Csak az tud így nézni, aki már mindent látott. Mindent látott és mindennek és mindenkinek megbocsátott, annak van, csak annak lehet ilyen gyönyörű madártekintete. A kezem nyújtom, említtették, hogy gyengélkedik a látása. – Micsoda kis vékonykaság! – nevet. Nem kifelé, befelé kell már

polcokon strázsáló Kovács Margit-szobrok igazán értő, csöndes hallgatóság. Negyed órát kaptunk, ennyit javasoltak. Mostanában gyorsan elfárad. A tekintete az ellenkezőjéről árulkodik. Verset szeretne. – Olvassak még? – kérdem. – Ha úgy van rá időd – feleli tartózkodón-udvariasan. Szemeibe

merítkezem. Tavak, erdők, holdtölték bennük. Szerencse, hogy elhoztam a gyermekverseket is, abból folytatom a felolvasást. – Az egész világból az állatok az én testvéreim – fordul váratlanul hozzám. Lélegzetvisszafojtva ülök. A *szőszöske* szárú pipacsra gondolok. Megszámlálhatatlan gyümölcsfára, virágra és rétre Radnóti verseiben. Lakatlan csigaházakra. Mintha ők és a fehér mécsvirág is mind testvérei lettek volna ennek az emberpárnak, akiket viráglényükben gyökerező emberiségük font egyetlen, erős, eltérhetetlen koszorúba, amely a mai napig él. Él, mert létező és lélegző egyikük minden nap öntözi és újrafonja magában. A törékeny növény faóriássá, a koszorú áthatolhatatlan erdővé nőtte ki magát. Vannak elkötelezett, céltudatos, erős szerelmek. Öt-hat-húsz-harminc nap, hónap. Az övek hetven-nyolcvan év, félbemaradtan is. Derékba *tört szilvafa*. Valami torkon ragad. A kedves, évszázados arcon csodálatos, örökzöld mosoly. Örökkévalóságig sugárzó. Lépések. Nem kérünk több teát. Halláskönnýtő készüléket ajánlanak. Nem kéri. Nem szereti a technikai dolgokat. A madarakat nagyon szereti, az énekesmadarakat. Rigószemekkel néz. Szóba kerül ő. – Őt nem lehetett nem szeretni – mosolyog. Aztán a gyorsírásról beszélgetünk. Édesapja vezette iskolában tanította azt, amit középiskolában tanultam csaknem húsz éve. Utánunk már senki. Felváltotta a technika, korszerűtlenné vált. Több száz beszédssebességgel írható különös jel. Mindketten értjük a hieroglifáknak is beillő titokzatos rövidítéseket. Véletlen. Vagy talán mégsem. Mintha közös nyelvet beszélénk. Csend ír sztenogramot fölénk. Kifogyok a versekből. Másfél órája ülünk egymás közelében. Nem tudom, milyen nap van, milyen óra, milyen napszak. Búcsúzóul még kezet rázunk. – Nem így kell ám kezet fogni – dorgál kedvesen, ahogy óvatosan kezembe veszem aprócska kezét. – Nem? Hát hogy? – Így! – szorít igazit, férfiasat az ismeretlenül is ismerős vékonykaságon, s utoljára még hozzáteszi: – Keresni, keresni kell a szépet.

FELHŐ

Krúdy Gyula

Egy régi ellenség ment el kiskertünk alatt, és a sövény mellől reánk öltötte nyelvét. Csúfolódva, megvetéssel nézett végig bazsalikumvirágainkon, levenduláinkon, vadkörtefaínkon, kis, magyar kertünkön. A háztetőinken lakó golyamadár, az ereszünk alatt csicsergő fecske, a vízmerítő lányok dalolása a folyóparton már századok óta nem tesszik régi ellenségünknek. Őt germanizálásnak hívják, és a héten a jelenlegi kultuszminiszter írásbeli dolgozatban, bécsi hírlapban szerelmet vallott a német nyelvnek. A cikkecskét némelyek fejcsóválva olvasták, mások kézlegyintéssel elintézték. Egyesek elgondolkoztak: miért tér vissza mindig ez idegen, e furcsa felhő napsugáros halmaink felé? Jön nyugatról, már századok óta ismeri az útját, garabonciás diák előzi meg jöveteletét, és a garabonciás néha egy jóindulatú, nagy elméjű király kalapját, máskor egy professzorból lett miniszter szárnyas kabátját ölti fel.

*

Semmink sincs – csak múltunk van, és múltunkban gyönyörűen zengő nyelvünk. Bár nem beszélünk manapság az Árpádok nyelvén, de megérténénk, megéreznének egymást, ha egy lovas vitéz életre ébredne a nyírségi homokbuckák alatt, régi sírjában. Tudnánk

felelni Mátyás királynak, ha halottai-ból felébredve az utat tudakolná Buda felé. A Rákóczi korabeli kurucokkal elmulatozhatnánk, ha egy hegyaljai pincében kilépnének a falból.

Kis forrásból eredő folyó a nyelvünk, táltosok és hittérítők, a Don mellől jött harcos keleti fejedelmek és furulyázó pásztornépek szavaiból keletkezett. Szerelmes költők és névtelen történetírók tollán és lantján át jöttek az új magyar szavak, mint korai ősszel elszállnak a virágok pelyhei a hegytetőkről, elgurul az őserdei makk, útra kél a pókháló. Az első költők leszedeggették a süvegük mellől a pókhálót, és szép magyar szavakat szőttek a puszták felett lebegő virágpelyhekből. A névtelen jegyzők a tölgyfák lehullott gyümölcsét szedegették össze.

Fegyverkovácsok munkája közben, harci ménék legettetése alatt, a holdfénynél éneklő pogány asszonyok dalolásából született a magyar nyelv. A csodaszarvas rázta le agancsával az erdő ékszereit, a piros bogyókat, hogy szép magyar szavak legyenek belőlük. A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászlégény meglepett szívéből patant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág. És az Árpád-királyok sírboltjaira új magyar szavakat véstek. Az igricek nyelve sok viszontagságon ment keresztül, amíg mai ékességeihez jutott.

Horatius és Ovidius nemegyszer ott állottak a kádnál, amelyben a szőlőt és az új nótát taposta a fehér lábú menyecske; a papok, a mindenkori nevelőmesterek latinul gondolkoztak, és dolgoztattak, amíg Pázmány Péter tollat vett kezébe, és a legtökéletesebb magyar mondatokat papirosra vetette.

Száguldó sztambuli lovashadak paripáiról lehullott egy boglár vagy egy ékítmény, amelyet magyar leány megtalált, és hivalkodva a keblére tűzött; a török hódoltság alatt nemcsak lapos fejű, kisázsiai gyerekek születtek a magyar síkságokon, de az Ezeregyéjszaka meséinek a nyelvéből is itt maradt egy csomó szó, mint az Alföld felett elvonnuló vándormadarak lehullott, színes tolla.

Az aranyliliomos királyok alatt Toldi Miklós katonapajtásai Nápolyból új csókok és új szerelmek emlékein kívül bizonyosan olyan szavakat is hoztak magukkal, amelyeket a csabos nápolyi delnő gyümölcsnedves ajkáról tanultak; Lajos király szerette a kobzosokat udvarában, amely megbízhatatlan népségről tudnivaló, hogy sűrűn változtatja szívének királynőit, és új hódoltságában, friss tébolyában a legsodálatosabb jelzőket és álmokat foglalja magában. (És a visegrádi és budai úrnők már akkor is azt pártfogolták, aki a legszebben hazudott nekik. Tudom, mert egy rokonom katona volt itt, és életét abból tengette,

hogy a békében a nők ruháját dicsérte.) A Jagellók jártak a krakkói harangtorony alá imádkozni vagy kockázni lengyel atyafiakhoz, és Zsigmond nem mindig játszott szerencsével, hisz elnyert aranyaiért annyira haragudott, hogy a francia herceg az aranyakat a cselédség közé szórta, de a lengyel nők mindig tanították valamire a budai leventéket; itt már nyugati pipere járta akkoriban is, léhűtő lovakok hoztak új szerelmet, új dalt, új világnézetet a lengyel várkastélyokba; egy sóhajtás vagy egy szó ott maradt a magyar vitéz szívében, mint a kendőt lengetik egy vár erkélyéről.

(Mindez Nagy-Magyarországra vonatkozik, Erdélyben, a hegláncon túl, tisztult, finomodott ezalatt a magyar nyelv; kár, hogy a fejedelmek csak az ebédelésükkel törődtek, a nyelvújító fantáziák a szakácskodás és a konyha körül lebegtek, új ételfogásokat és új neveket találván fel. Míg lenn a székelység, mint egy kis elzárt mesebeli ország, féltő gonddal, rajongással örködött ősi nyelvére, múltjára; ide nem jutottak el az új szavak.)

A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján. Növekedett, szélesedett, gyarapodott. Kis mécsék égtek, amelyek világánál költők hajoltak a pergamen fölé, és ötvösök módjára csiszolták a nyelv ékköveit. Tudósok, írók támadtak, és a kolostor

nyárfasorában hátrafont kézzel sétálgató tudós szerzetes már nem gondolkodik Tacitus nyelvén.

Még egy nagy megpróbáltatáson megy át a nemzeti nyelv. Egy izletes és jószívű királynő, a felejthetetlen Mária Terézia jó asszonyos mosolygása csalogatja Bécs felé a magyar leventéket. És íme, váratlan csoda történik. A szerelmes testőrök, akik mind szívesen ontották volna életük véré a fehér nyakú királynőért, nagyszerű, szárnyaló és rajongó magyar irodalmat kezdenek, ahelyett hogy elnémetesednének. A történelem legjobb gazdaszanyona, Mária Terézia hiába gondoskodik személyesen hű testőrei kosztjáról, ellátásáról és orvosságáról, Bessenyei meg társai titkon magyar könyveket írnak, és éjszaka egymásnak olvassák fel a még tintás árkusokat. A „Farkas” fogadóban búsuló kurtanemest az elővárosból kegyesen színe elé bocsátja a királynő, de a szittya egyetlen új szót sem tanult meg Bécsben... Aztán József is csatlódott. Messze, kelet felé, a nyírségi mocsarak közepéről már készülődik nagy útjára a peleskei jegyző. Kármán József már losonci kisdíák, és irodalmi terveken töri a fejét a régi temetőben – ahová később meghalni visszatér. Csokonait kicsapják a kollégiumból, és a verőfényes dunántúli dombok felé ballag vándorbotjával. Kölcsey és Kazinczy naphosszant írják leveleiket barátaikhoz...

Még egyet, még kettőt kellett csak aludni, hogy egy szalontai parasztfiú megtanulja a betűvetést. És a Kunságban egy éjszaka üstökös álljon meg a mézsárosék háza felett, midőn Petrovicsné született Hruz Mária vajúdott a szalmafedél alatt.

*

A mesebeli árva gyermek a magyar nyelv. Még az ág is húzza.

Pedig gyönyörű tartományai vannak. A legszebb országon húzódnak folyamai. A vadmadarak, csillagos égboltozat alatt lakó pásztorok és rajongó költők vigyáztak ez árva gyermek lépéseire, amíg járni tanult. Néha eldugdosták, mint a bujdosó kurucot vagy honvédet. Szőlőhegyek borházai-ban, kollégiumok üres padlásain, a bedőlt pusztai kutak felett szárnyaló szél zúgásában élt. Tompa Mihály hallgatja a folyón mosó menyecskék felgyűrt ruhája felől a nép dalait. A Vahotték kertjében az árvalányhaj alatt meghúzódik. De lakott a gályákon is, eve-

zópadhoz láncolt prédikátorok bús lelkében. Bujdosott Caraffa elől a bányavárosokban, a Bükk rengetegében, a kék szemű, álmodozó regényíró reménységében, az Újépület celláiban... Az árva gyermek felnővekedett, megerősödött, királyfi lett belőle, mint a mesében. A legszebb ruhája van, egy nagy tehetségű irodalom hordja a kincstárába a bányák és fantáziák mélyéről az ékköveket, az új magyar szavakat, fogalmakat. És most újra a gazdagodás útján van. A háborúnak temérdek új szót, érzést, gondolatot köszönhet majd az irodalom. Eddig csak a salak, a halpénz, a békalencse vetődött fel a folyam felszínére. (Itt ott úszik egy különös virág, a mesz-sziségben növekedő új nagy fának tavaszi virága.) Nem kell bántani drága, árva gyermekből királyfivá növekedett magyar nyelvünket. Őt már senki se veheti el tőlünk. Amint a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk is a miénk marad, bármi történjék.

Magyarország, 1915. október 3.

KIRÁLYFI-ANYANYELVÜNK

KÖZELÍTÉS KRÚDY GYULA FELHŐ C. PUBLICISZTIKAI ÍRÁSÁHOZ

Arany Lajos

Krúdy Gyula – mint legnagyobb publicista társai, Ady, Kosztolányi és Márai – a széppróza értéktitulusával tisztelte meg az újságrírást. Novelláival egyenrangúak hírlapi munkái, karcolatai, tollrajzai, „újságtárcákat is ugyanabból a végtelenül becses készletből dobott oda, mint remekműveit”. (Márai, 2002. 34)

A minőség kínálatával valóítani meg író és olvasó virtuális párbeszédét. A tárcaműfaj e kettős értelmét együtt kell megjeleníteni, megjeleníteni a hasábokon. Márai szerint a 20. század első felében „a bécsi és a pesti sajtóban a feuilleton tudott kis remekmű lenni, mint a görög piacon a tanagra. És az író tudta, kinek ír: az olvasónak írt, aki tíz krajcárért egy pillanatra szerződött vele, hogy, vajákos cinkosságban, együtt beszélnek meg valamit, feldühödnek vagy elandalodnak valamin.” (Márai, 1991. 297)

A valóság szenvedélyes megfigyelője

„Könnyedség és kötetlenség: íme, a tárca legfőbb erényei” – vélekedik az irodalomtudós, egyszersmind szépipró. S az e műfajhoz illő szellemességgel ekképp definiál: „Egy szabálya van – nagyon nehéz szabály: *mindent megtehetsz, amíg könnyed vagy, és szórakoztató!*” (Sőtér, 1979. 591) A tárcaszerzőnek tehát a leg-súlyosabb – aktuális – témát is szellemesen, könnyű kézzel, olvasmányosan, figyelemkeltően, érdekesen, a „mindenkinek írunk” elvét betartva jó rögzítenie. De tárcát írni „csak látszólag »könnyű« írói feladat – épp e könnyedség teszi nehezzé!”. (Sőtér, 1979. 592). Milyen írói erények nélkülözhetetlenek ahhoz, hogy hiánytalanul igaz legyen a nívó és a mindenkit megszólítani tudás kettős kíváncsi? „A mesterség technikai részének teljes ismerete, a hatások, finomságok mérlegelése, drámai érzék és lélektani tapintat [...]. S ami talán még ennél is több: magának az életnek fölényes ismerete; sok gazdag tapasztalat, jó szímat, fürgeség”. (Sőtér, 1979. 592).

Az életismeret sarjasztója a nemcsak nézni, látni is tudó, éles szem, a befogadó érzékek folyamatos működtetése. Tudniillik „az újságríró nem »szemlélő-

dik«, hanem megnéz”. (Márai, 2004). Krúdy „a valóság szenvedélyes megfigyelője” (Kovalovszky, 1965. 76); színtele valamennyi írásából kitetszik, hogy „igen fontosnak tartja a viselkedés, a cselekedetek közvetlen megfigyelését, az észrevétlen és láthatatlan tekintet információszerző szerepét, a »rejtett kamerával« készülő felvételeket”. (Fülöp 1986. 11.) Írónk „olyan közel ment ahhoz, amiről beszélt [...], mintha a szobában ülne és úgy beszélne, személyesen a személyhez”. (Márai, 1991. 291) Világbefogadó vizsgálódása teljes körű. Hasonló ahhoz a – több érzeket megmozgató – tapasztaláshoz, amelyre kortársa s barátja a velencei tárcájában utal: a héten a tengerről „hoztam *színeket és hangokat e vonal alatt* lévő hasábokra”. (Ady, 1964. 54)

Közösségvállalás

A *Felhő* – jellegzetes tárcajegyként – tipográfiai értelmében is tagolja (csillaggal választja el) a retorikai egységeket. A nyitányban a névén nem nevezett, ám a kontextusból könnyen kitalálható tartalmat rejtő *kiskertünk* (= a magyar nyelv gazdag világának allegorikus metaforája) és a megnevezett, parodisztikus szó-játékkal *nyelvtöltegetőnek* jellemzett ellenség: a *germanizmus* kontrapunktján, utóbbi előbbit nem becslől s tolakodó magatartásán elmélkedik.

A köznapok óvandó eleme, egyszersmind legfőbb szellemi kincsünk, „drágakónél gyönyörűbb”¹ anyanyelvünk életének szép, de hányatott története, jelenbéli s jövőre vetülő felhője a téma, a szerző anyanyelvseretete által vezérelt együttérzéssel megénekelve.

Márai Krúdyt azok közé az írók közé sorolja², „akiknek *éghajlatuk* van, az olvasót menthetetlenül bevonják az éghajlat bűvkörébe – s ez a legritkább! –, csaknem mindegy, miről beszélnek, a légkör és az éghajlat, amely művüket betölti, végzetes, és nem lehet menekülni előle”. (Márai, 1995. 72-73.) Ez a klíma, atmoszféra itt is, már az első mondatokban érzékelhető. Tanúsítva egyúttal: a tárcára nemcsak a meglepő szövegvég jellemző (Szabó K.), hatásos, figyelemébresztő a felütés is. Groteszk a belépő: „Egy régi ellenség ment el kiskertünk alatt, és a sövény mellől reánk öltötte nyelvét.” Kell ennél meg-

lepőbb, a világra hangolóbb, a jelenre eszméltetőbb beköszönés az I. világháború elején?

A második, a csillag utáni, a múltba merülő nyitány is ébren tartja a figyelmet. S ez a rész és a zárás a nyelvünk árva gyermekből királyfivá magasodásának mitikussá emelt mozzanatsorát öleli át, a tárcára jellemző hatásos anaforikussággal: „Semminck sincs – csak múltunk van, és múltunkban gyönyörűen zengő nyelvünk.” Illetve: „Amint a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk is a miénk marad, bármi történjék.”

Figyeljük a közösségvállalást többes szám első személyű birtokos személyekkel nyomatékosító szavakat! Íme: *semminck, múltunk, múltunkban, nyelvünk, nemzeti múltunk, miénk*. A közös sors vállalását, az összetartozás-érzést erősíti, hogy a tárcának – mint a *Pesti levelek* darabjának! – az olvasó a címet tegye. A *levél* szó rovatcímbe emelése tudatosítja is ezt, a személyes beszélgetést helyettesítő, írója érzelmeit, gondolatait közvetlenül átadó műfaj pedig igazi esélyt nyújt arra, hogy Tárcáiról az olvasóval „beszélje” meg a témát: *tárcalévelben*. Kontaktusteremtő műfaji jegy pl. e személyes utalás: „egy *rokonom* katoná volt itt...”³

Egy másik nyelvi elem, a többes számú igei személynév is utal a nyelvközösségre. Arra, hogy az azonos nyelvűek lélekközösséget is alkotnak: ennél fogva – tértől és időtől függetlenül – lélektani értelemben fél szavakból is értik egymást: „Bár nem *beszélünk* manapság az Árpádok nyelvén, de *megérténénk, megéreznénk* egymást”. Milyen fontos és pontos itt a *megéreznénk* szó! A magyar középkor regényeit író, szereplőinek beszédét magyarázó Kodolányi János tett később hasonló értelmű megjegyzést: „nem nyelvészetiileg pontos és tévedhetetlen rekonstrukciót” akart végbeinni, hanem „művészi eszközökkel illúziót elővarázsolni”. S noha „annak a kornak a nyelvét ma már képtelenek volnánk megérteni, azokat a hangokat kimondani” (Kodolányi, II. 518), a régimúltat megelevenítő íróknak nem „nyelvi naturalizmust” kell művelniük, hanem⁴ „a Thomas Mann-i időkuliszszákat” állítani fel „az általuk teremtet világban, az általuk elképzelt, megélt s

ábrázolt emberek köré”. Azaz: „a tér koordinátái mellé az idő koordinátáit, hogy világuk teljes kerek világ legyen, s az ábrázolt élet halhatatlan”. (Uő, II. 519). E teljességet, halhatatlanságot nyújtó időkuliszszak között, spirituális értelemben igaz: *megérténénk*, különösen pedig *megéreznénk* egymást az Árpádokkal, *„tudnánk felelni* Mátyás királynak”, „a Rákóczi korabeli kurucokkal *elmulatozhatnánk*”.

Kulcsszavak: magyar, nyelv

Krúdy közvetetten közvetített, sosem hivalkodó, de mélyen megélt magyarságát az utód e szavakkal jellemzi: „akárhol bukkanak egy-egy újságtárcában a keze nyomára, előzmény és folytatás ismerete nélkül jóllakhatom ebből a csodálatos »hazaiból«, amiben kenyér íze, bor szaga, magyar nők arca, magyar élet sűrű és lassú tempója, valami furcsa, okos testiség és mély, szomorú lelkiség keverednek. [...] Krúdy az a »nemzeti író«, aki talán soha le nem írta ezt a két szót: »magyar vagyok« – az ő írásainak magyarsága olyan természetes, néma és magától értetődő, ahogy egy darab föld mindenki szemében föld, és semmi mással össze nem téveszthető.” (Márai, 2008. 115)

Itt közvetlenül szól erről; „a magyar életről vall Krúdy a tájat, a történelmi tradíciókat és a nyelv kollektív formálódásának forrásait megidézve”. (Czére, 115) Nyelvünk tiszta forrását, nyelvünket mint tiszta forrást keresi, mítoszi mélységekbe merülve a világháború idején, a magyarság ez éltető erejét szeggezve szembe a pusztulással, pusztítással. Ma is felrázó, a vérzivataros évek értő kortárs olvasójára pedig identitástudat-erősítő hatással lehetett ez!

A megírás közvetlen kiváltója, egyben napi aktualitása: egy cikk. De ez a publicisztika messze túlnő e konkrétumon. Előbb másfélszáz évvel korábbra, a „kalapos királyra” utal vissza, majd a nyelv mélytörténetét evokáló szövegrésztől a téma örök aktualitását keresi, s nyelvünk mindenkor óvásáról elmélkedik, hatalmas távlatokat nyitva e tárgynak térben s időben.

Hivatkozott klímateremtő erejének tanújeleként, rögtön belecsoppenünk a jellegzetesen magyar flóra és fauna

valóságába: a bazsalikom, a levendula, a vadkörtefa (= nyelvünk árnyaltgazdagságának allegorikus metaforái), illetve a golya, a fecske világába. E madarak nemcsak magyar jelképek, a megújulás, a tavasz hírnökei is, a béke, az idill hirdetői, pl. *A fecske* c. írásában.⁶ S „a madarak éneke nemcsak művészet és zene, hanem értelmes beszéd és gondolat is, mint az emberi nyelv, csak szebb.” (Hamvas, 259) Eszünkbe idézi *A fecske*, észbe hozzák a *Felhő* nyitóképei: a madárcsicsergéssel, a zenével összefüggésbe hozható spirituális nyelv a miénk. Ezt erősíti itt a vízmerítő lányok hamisítatlan magyar dala! S ez éppúgy nem tetszik „az ellenség”-nek, mint a golya és fecske jelképezte magyar ének – nem öröm neki szép nyelvünk... S e tárca, amint újra meg újra feltételezi, igényli a műbefogadó aktivitását, most, az ősi dalainkra utalással is új asszociációs mezőt nyit: a *Gellért*-legenda képeit, a nyelvünk keletkezésére is visszatekintő munkadalt idézi lelki szemünk elé: a püspökkel s a zeneértő pap-tanítóval együtt halljuk „a kézimálommal örlő asszonyt dalra fakadni”, s az időlagútban ámulva kérdezzük kiáltva mi is: „Walter, hallod-e a magyaroknak énekét, miképpen zeng?” (Nemeskürty, I. 9)

Az írás kulcsszava a *magyar*: 19-szer fordul elő; továbbá a *nemzeti* kétszer, így összesen 21-szer utal szó szerint is az identitásunkra. A másik kulcsszó, a *nyelv* (a *nyelvtöltegetés* összetételbe foglalt paradigmával együtt) 17-szer szerepel. Beszédese, hogy az *új* többségében (12-szer) a magyar nyelv szavainak jelzőjeként s a nyelvújítás szóban bukkan fel, ezenkívül 7-szer említettetik, s a fecskemotívummal összefüggésben jelzett reménnyel: nyelvünk védelmének mindenkor újuló tényével s ennek örök igényével is összecseng. A *király* (-*nő*, -*fi*) szó a néven nevezett királyok, királynők (Zsigmond, Mátyás, Lajos, Mária Terézia, József) s Rákóczi fejedelem emlegetésével együtt 16-szor fordul elő, s mivel a többes szám (Árpádok, aranyliliomosok, Jagellók) révén jelentősen tágul a kör, számtalan-szor... S a kétszer említett *királyfi* szó metaforikusan nyelvükre utal. E nyelvi fogással a *király* szóról a nyelv *szakrális-spirituális hatalmára* is asszociálhatunk! (A *király* szó hangulata, gazdag asszociációs mezője okán is igaz ez, a

sorolt uralkodók nyelvünk használatához való – a kor törvényei, művelődési állapota, szokása szerinti – viszonyulásától függetlenül.) Mindehhez társul az a „nyelvi győzelem”, hogy a magyar–német (germán) szavak előfordulásának aránya: 21–3. (A magyar–latin relációja 21:2.)⁷

Ennek ellenében – mert Krúdyt is motiválták az ellentétek, amelyek „mindig tüzes-tüskés ihletői a művészi ábrázolásnak” (Szentkuthy, 1989. 367.) –, a szöveg alapján a tárca címe negatív érzelmi jelentéssel, borúval telítődik. Így a *felhő* közvetetten a háborúra és a nyelvünkbe félszkelő germanizmusok veszélyére utal. (Aktualitásként az anglicizmus, amerikanizmus rizikóit hallhatjuk bele!) E szürkéseget sötétítendő, a *felhő* harmadik jelentése lehet a cikkíró miniszter⁸ német nyelv iránti „szerelme”, mint e tárca közvetlen kiváltója, s ennek előzménye, a „kalapos király” rendelete, amely Magyarországon – a latin helyett – a németet tette hivatalos nyelvvé⁹. (E két tényre a beköszönő rész vége utal.) Felidéz e *felhő* irodalmunkból más hasonló jelképeket is¹⁰. Nem áll szemben vele e szövegben tiszta kék égbolt (feltételezhetően szándékosan!); a tárcát tehát rokon érzések sarjaszthatták, mint pl. Ady *Üdvözet a győzőnek* c. versét, amelynek (lélektani) foganása során „a veszélylátó képzelet” a felnagyítás által igyekezett tudatosítani „a probléma komolyságát”, ébreszteni a felelősségérzést: „Tragédia vázolódtott fel a katarzis kedvéért.” (Király, I. 356) Ellenpontozásként – a felhő, a háború dacára – az adys magyar mégis, a derűlátás a legerősebb – mert egyben tárcázáró – hang, szókészleti tekintetben is: anyanyelvünknek „a *legszebb* ruhája van, egy nagy tehetségű irodalom hordja a *kincstárába* a bányák és fantáziák mélyéről az *ékköveket*, az *új* magyar szavakat, fogalmakat. És most újra a *gazdagodás* útján van.”

Valóság, mítosz, képzelet szimbiózisa

A második egységtől Tárcaíró a múlt mélységes mély kútjába tekint. Történelmi tényekből és képzeletből szövi a hajdani idők képét. Márai szerint Krúdynak – eredeti s meglepő hasonlatai mellett – a másik írói titka a „kísértetiesen eredeti” témaválasztása; alkotása „a legtisztább valóságábrázolás és vízió egyszerre”. (Márai, 2012/b. 51–52. [1961]) Úgy vélte: „A valóságot kevesen rögzítették úgy, mint ő”, egyszersmind „látomásai a magyar sors, a magyar élet és létezés legnemesebb tájait és alakjait mutatták meg”. (Márai, 1992/a. 80) Ezzel összefüggésben, e publicisztikai írása mélyén (a szóba hozott katartikus művészi hatás előhívásán kívül) sze-

rintünk hasonló írói szándék munkál, mint a *Mohács* és más történelmi regényei születésében. Tehát a *Felhő* sorai is, mint e históriaidéző művek „ennek a mágikus erejű írónak varázsló erejétől a »történelmi valóságon« túl új valóságot mutatnak: azt, ami a történelemben mindig álomszerű is, a »cselekmény« mögött a mítoszt”. (Márai, 2012/a. 255-6. [1959])

Szenvedélyes valóságfigyelése páratlan fantáziával társul, s „a képzelet ábrándos színjátéka és az élet pontosan megfigyelt mozzanatai olvadnak egybe különös művészi látomásba” itt is. (Kovalovszky, 1965. 77.) A *Felhő* „a magyar nyelv születését őstörténetünk legendás tájainak forrásvidékeire vezeti vissza, de a mítosz burkában megtalálhatjuk anyanyelvünk históriájának valóságmagvait is: »Fegyverkovácsok munkája közben, harci ménék legeltetése alatt, a holdfénynél éneklő pogány asszonyok dalolásából született a magyar nyelv. A csodaszarvas rázta le agancsával az erdő ékszereit, a piros bogyókat, hogy szép magyar szavak legyenek belőlük. A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászlegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág.«” (Czére, 115)

E néhány lapnyi tárca nyelvünk létrejöttének és védelmének eddigi bő ezer évét s – a honfoglalás előtti területeket is tekintve – Európa és Ázsia hatalmas területét öleli át, egyszersmind tömöríti nem is terjedelmes publicisztikába, hatalmasra tágitva az írás hangulati boltozatát.

Érvelő típusú szöveggként a tárca irodalom-, illetve nyelvtörténeti példákkal, közelebbről nyelvünk névtelen és neves létrehívoinak, bővítőinek, ápolóinak dokumentumszerű számbavételével – tényérvekkel támasztja alá nyelvféltő aggodalmát: *táltosok és hittérítők, keleti fejedelmek és furulyázó pásztornépek, szerelmes költők, névtelen történetírók, névtelen jegyzők, pogány asszonyok dala, ígricék, katonák, kobzosok, tudósok, írók, tudós szerzetesek, leventék, lovagok, vitézek, a testőr írók*, s az ősi nyelv külön emlegetett őrzői, a *székelyek* alkotják a sort. A nagy nyelvvédők, -művészek közül nevesít is néhányat: *Pázmány, Bessenyei, a peleskei jegyző*¹¹, *Kármán, Csokonai, Kölcsey, Kazinczy, Arany, Petőfi, Tompa, Vahotték, „a kék szemű, álmodozó regényíró*¹²” az impozáns névsor tagjai.

A valóság: a literatúra, a nyelv históriája tényeit, szereplőit egy-egy félmondatban, egy-egy sorban plasztikus, szobormozdító eleganciával, rendkívül látóalan jellemzi. Az őrzők tetteit látató erővel, egyszersmind sejtelmes, mitikus fénybe állítva csillantja meg,

pl.: „a nyírségi mocsarak közepéről már készülődik nagy útjára a peleskei jegyző”; „Kármán József már losonci kisdíák, és irodalmi terveken töri a fejét a régi temetőben – ahová később meghalni visszatér”; „Még egyet, még kettőt kellett csak aludni, hogy egy szalontai parasztfiú megtanulja a betűvetést. És a Kunságban egy éjszaka üstökös álljon meg a mészárosék háza felett, midőn Petrovicsné született Hruz Mária vajúdott a szalmafedél alatt.”

Tény, hit és látomás szimbiózisát alkotja meg a tárca e pontokon: „Bár nem beszélünk manapság az Árpádok nyelvén, de megértenénk, megéreznénk egymást, ha egy lovas vitéz életre ébredne a nyírségi homokbuckák alatt, régi sírjában.” Szellemi, történelmi, természeti valóság az Árpádok nyelve, a lovas vitéz, a nyírségi homokbuckák sora; látomás a „régí sírjában életre ébredt”, több száz év előtti vitéz, s hit, hogy vele „megértenénk, megéreznénk egymást”. „Tudnánk felelni Mátyás királynak, ha halottaiból felébredve az utat tudakolná Buda felé.” Valóság Mátyás léte és a régi Buda, remény, bizodalom, hogy „tudnánk felelni” a nagy királynak, s látomás, hogy „halottaiból felébredve az utat tudakolná”. „A Rákóczi korabeli kurucokkal elmulatozhatnánk, ha egy hegyaljai pincében kilépnének a falból.” A históriai valóság szféráját gazdagítják Rákóczi kurucai a hajdani hegyaljai pincékkel, látomás, hogy valamely pincében „kilépnének a falból”, és remény, hogy „elmulatozhatnánk” velük.

Az alábbi példákban szinte szételemezhetetlenül találkozik látvány, történeti valóságmag a látomással, megfigyelés a képzelettel, érzékletes költői képek gazdagította közlésekben: „Az első költők leszedegették a süvegjük mellől a pókhálót, és szép magyar szavakat szőttek a puszták felett lebegő virággelyhekből.” Tény, hogy már „az első költők” is „szép magyar szavakat szőttek”; képzelet, hogy „leszedegették a süvegjük mellől a pókhálót”, éles szemre vall „a puszták felett lebegő virággelyhek” látványának felfedezése. „A névtelen jegyzők a rölgyfák lehullott gyümölcsét szedegeték össze.” A természet valóságos gyümölcse a nyelv gyümölcsevé: a szó metaforájává válik, találkozik s szimbiózist alkot a história tényével: a névtelen jegyzőknek nyelvünk szókincsét bővítő szerepével. „A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászlegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág.” A megfigyelés: a hóvirág hirtelen kinyílása, illetve a tiszai halászlegény történeti valósága és a meglepett szív mint a nyelvbölcső metaforája, s ezek mitikussá nőtetett látomása fűződik itt össze páratlan, ismételhetetlen krúdys művészi mondattá.

Hármas metaforával érzékített megfigyelés és látomás fonódik össze az alábbi mondatban: „A csodaszarvas rázta le agancsával az erdő ékszereit, a piros bogyókat, hogy szép magyar szavak legyenek belőlük.” A költői megfigyelés, a metaforává csiszolt természeti elemek: „az erdő ékszerei, a piros bogyók” összefonódnak a látomással, a mítosszal: „a csodaszarvas rázta le agancsával” a bogyókat, s újabb metafora keletkezik: „hogy szép magyar szavak legyenek belőlük.” Illés Endre után szabadon (Illés, 1984.) *kétemeletes metaforának* neveznénk ezt. „Földszint”: az erő ékszerei = bogyók; 1 emelet: bogyók = szavak; 2. emelet: ékszerek = szavak. Igen, Krúdy „minden képe egy rejtett világot és valamilyen ismeretlen vonatkozást tár fel”. (Sötér, 1966. 163)

Nem véletlen, hogy amikor egy jelentős utódot, Szentkuthy Miklóst megkérdezték: a könyvnyomtatásunk ötszáz éves múltjából melyik magyar nyelven írott könyv volt a legnagyobb hatású olvasmánya, írónkat is említette, ekképp: *„Krúdy Gyula metaforakészlete* (Napraforgó, Vak Béla).” (Szentkuthy, 1985. 481–483)

Lírai tárca – ékkövek a szavak

S „nem csupán az időjáték Krúdy nagy találmánya: stílusa is félreismerhetetlenül egyéni”. (Nemeskürty, II. 738) Ő „a részletek mestere, az apró képek, jelzők egymás mellé illesztésének varázslója.” (Szekér E.) Igen, a jó tárcához – a soroltak mellett – kívánatos „nem utolsósorban bizonyos elegancia, melynek a stílusban, a formában kell főként érvényesülnie”... (Sötér, 1979. 592). Krúdy munkáiban visszaköszön.

*Költő*nek nevezi őt Márai: kevesen voltak annyira képesek, mint ő a valóság rögzítésére, s az is igaz, hogy azt „senki nem oldotta fel olyan tudatosan mélyebb, zenei értelemben, mint ez a költő” (Márai, 1992/a. 80) „Szavai olyan varázslatosan pontosak, ahogy csak az egészen nagy versekben fejezik ki a szavak a valóságon túli értelmet” – erősít rá e gondolatára emlékezéseiben. (Márai, 1991. 290) „Próza-költő” – mondja a kutató a Krúdy-kortárs Bálint György publicisztikájára (Koczás, II. 558) Krúdyra is tökéletesen igaz szóösszetétellel. A Felhő próza-költészet. „Lírai tárca” – határozza meg monográfusa ennek az írásnak a műfaját. (Czére, 115)

Miért lírai? Érzelemmel teli vallomássága, személyessége mellett a páratlan tömörsége és kifejezőereje okán. Krúdy „a szimbolista líra hasonlat-világát menti át hangulatprózájába” – mondja a kutató. (Nemeskürty, II. 738) „Mindен sora plasztikus, eleven” – jegyzi le Márai egy Krúdy-kötetet olvasva. (Márai, 1994. 88. [1979]) A prózaíró líraiségának tanúsítására másutt ezt mondja: „a tiszta és nemes zene” volt a „titka és művésze” (Márai, 2001. 107)

„Krúdyt a jelzők, hasonlatok, képek költőjének nevezhetnők. Ő ezekkel a stílus-elemekkel nem a prózaíró, hanem a költő módján bánik.” (Perkátai)

„Mint az ékszerek a szavak”. Ezt gondolták az aranyművesnek az *Aranykéz utcai szép napok* egyik novellája szerint, „ha véletlenül költeményes könyv került a kezükbe az élet folyamán, csodálkoztak az ottan föltalálható szavakon. (Krúdy, 2008. 205) Ilyen ékszerek a szavak ebben a tárcában is.

A már említettek mellett más, metaforazárványba foglalt szavakra is hivatkozhatunk: „költők [...] ötvösök módjára csiszolták *a nyelv ékköveit*”; „*ékkövek*[...] az új magyar *szavak*[...], *fogalmak*[...]”; *nyelvünk* „kis forrásból eredő *foljó*” és „mesebeli árva *gyermek*” és „*királyfi*”.

Szentkuthy Miklós beszél „a világ legtávolabbi dolgait összefogó hasonlatok”-

ról¹³ (Szentkuthy, 1976/b. 48); szerinte „a hasonlat végtelen szeretet forrása és eredménye: a világ minden valóságos jelenségét in caritate egyetlen összefüggő ölelésbe fogja”. (Szentkuthy, 1976/a. 541) Hasonlóan látja Rónay László is, mondván: a hasonlat Krúdýnál – s Márainál is – az „új és új asszociációs mezők beépítésének” legfontosabb eszköze (Rónay, 285) Ő „a gondolatársítás csapongásának legnagyobb hazai művésze” (Hegedüs, II. 496) „Krúdy írói titka: a hasonlat. Nem ismerek a világirodalomban még egy írót, aki olyan elképesztő bőséggel, megérintő pontossággal, festői ösztönnel és hangidéző hűséggel pazarolná a hasonlatokat, mint Krúdy.” (Márai Sándor, 2012/b. 51. [1961])

Hasonlatai „ma is erőteljesen szólnak, akár az egykori csengős szánok, a képzettársításai mókusugrások, jelzőhalmozásai virágbozótok”. (Illés, 1984. 9) A *Felhő*ben: „Szerelmes költők és névtelen történetírók tollán és lantján át jöttek az új magyar szavak, mint korai ősszel elszálllnak a virágok pelyhei a hegytetőkről, elgurul az őserdei makk, útra kél a pókháló.” Illetve: „egy andalgó halászlegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág.” Vagy: „az Ezeregyéjszaka meséinek a nyelvéből is itt maradt egy csomó szó, mint az Alföld felett elvonuló vándormadarak lehullott, színes tolla.” Továbbá: „egy sóhajtás vagy egy szó ott maradt a magyar vitéz szívében, mint a kendőt lengetik egy vár erkélyéről.” És: „a székelység, mint egy kis elzárt mesebeli ország...” Vagy: „Néha eldugdosták [a magyar nyelvet], mint a bujdosó kurucot vagy honvédét.”

A metaforát és hasonlatot ötvözi e mondat: „A Tiszán, sötét éjjelen, egy andalgó halászlegény meglepett szívéből pattant fel egy új szerelmes szó, mint a hóvirág.”

Megszemélyesítésre is találunk példát: „*A magyar nyelv* a Tiszához hasonló kanyarulatokkal *vándorolt* útján”; „[anyanyelvünk] *lakott* a gályákon is, evezőpadhoz láncolt prédikátorok bús lelkében. *Bujdosott* Caraffa elől a bányavárosokban, a Bükk rengetegében”. A metafora és megszemélyesítés egybecsiszolására is akad példa: „Egy régi *ellenség* [ti. a *germanizálás*] *ment el* kis kertünk alatt, és a sövény mellől *rednk ölhötte nyelvét*”. Metonímia (szinekdoché): „*olyan szavakat* is hoztak magukkal, amelyeket a csábos nápolyi delnő gyümölcsnedves *ajkáról tanultak*”.

Szemléletes, nem eredeti jelentésükben alkalmazott kifejezések: szóképek mellett stílusélénkítő, nem megszokott kifejezőeszközök: alakzatok is tarkítják a tárcát. Így a már említett anaforisztikus szerkesztési fogás, továbbá a párhuzam: „*szőlőt és az új nótát taposta*”, „*új ételfogásokat és új neveket* találván fel”. Párhuzamos mondatszerkesztés: „A háztetőinken lakó gölyamadár, az ereszünk alatt csicsergő fecske, a vízmerítő lányok dalolása...”.

Mondanivaló-erősítő – nyelvünk nyarát, illetve viszontagságait jelző – felsorolások: „bazsalikumvirágainkon, levenduláinkon, vadkörtefáinkon, kis, magyar kertünkön”; „Szőlőhegyek borházaiban, kollégiumok üres padlásain, a bedőlt pusztai kutak felett szárnyaló szél zúgásában élt”; „a salak, a halpénz, a békalencse”; a nyelv bujdosott „a bányavárosokban, a Bükk rengetegében, a kék szemű, álmodozó regényíró reménységében, az Újépület celláiban...”

Van, hogy az ismétlés és nyomatékosítás a szöveg azonos helyén bukkan fel: „a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk”. S nálunk példát nyomatékosító ismétlésre a szöveg különböző pontjain: „az Ezeregyéjszaka *meséinek* a nyelvéből”, „*mesebeli ország*”, „*mesebeli* árva gyermek”, „mint a *mesében*”. Ezt ellenpontozza a valóságelemek

folytonos jelenléte. A kísérletünk során számba vett ellenpontozások mellett példák másfajta ellentétekre: „Bár nem beszélünk manapság az Árpádok nyelvén, *de* megérténénk, megéreznénk egymást”; „A „Farkas” fogadóban búsuló kurtanemest az elővárosból kegyesen színe elé bocsátja a királynő, *de* a szittyja egyetlen új szót sem tanult meg Bécsben”.

És van (szándékos vagy tudatalatti) szójáték: *A magyar nyelv a Tiszához hasonló kanyarulatokkal vándorolt útján*. Szándékos vagy akaratlan szójáték. Tisza István ekkor a miniszterelnök másodszor...

„...a legpontosabb, legtalálóbbszó”

„Soha nem volt »fáradt«, amit írt; kérelhetetlen, kegyetlen erővel dolgozott, minden írásában minden szó a helyén van, jóízűen, tökéletesen, kifejezően, megmáshíthatatlanul.” (Márai, 2002. 35.)

Egyik legmélyebb értője, a kiváló irodalomtörténész és nyelvész, Kovalovszky Miklós, mint mindig, ez ügyben is patikamérleg-pontossággal fogalmaz. (Gondolattömbjét egészében idézzük, húzni lehetetlen belőle): „Nemcsak a művészi látás, átélés és ábrázolás képessége élt benne, hanem a nyelv titkainak valami ösztönös, mely tudása is, csodálatosan kifinomult érzékenysége a szavak rejtett ízei, összecsengése, különös asszociációi, a mondatok elringató zenéje iránt. Úgy tudott bánni a nyelvvel, művészete anyagával, mint egy bűvész. Mindig készen állt számára a legpontosabb, legtalálóbbszó, az egyetlen, amely odaillik; jelzői, képei, hasonlatai az élő valóság szemléletességével, lenyűgözően érzékletes, sőt érzéki erővel idézik elénk a világot, s a körvonalak mégis lágyak, a színek pasztellszerűek, a hangok fátyolosak; talán csak az ízek és az illatok nem mosódnak el a varázslatban, amely boszorkányos muzsikájú végtelen sóhajként elomló mondataiból árad. Krúdyt olvasva ugyanazt érezzük, mint nagyon eleven álmunkban: különös, felfokozott élességgel érzékelünk mindent, s ugyanakkor a mélybe süllyedt tudatnak valami titkos jelzése folytán mégis érezzük, hogy mindez csak álom. Krúdy műveiben is látomássá oldja, varázsolja a valószínűtlenség kék köde a vélt valóságot...” (Kovalovszky, 2003. 210–11.)

Néhány példa e tárcából a pontos jelzőhasználatra: *„jóindulatú, nagy elméjű*

király”, „gyönyörűen zengő nyelvünk”, „furulyázó pástornépek”, „harci mének, „andalgó halászegény”, „legtökéletesebb magyar mondatok”, „száguldo sztambuli lovashadak”, „aranylilomos királyok”, „a csábos nápolyi delnő gyümölcsnedves ajka”, „megbízhatatlan népség”, „új hódoltságában, friss tébolyában a legcsodálatosabb jelzőket és álmokat foglalja magában”, „léhűtő lovagok”, „hátrafont kézzel”, „ízletes és jószívű királynő, „fehér nyakú királynő”, „nagyszerű, szárnyaló és rajongó magyar irodalmat kezdenek”, „evezőpadhoz láncolt prédikátorok bús lelkében”; „kék szemű, álmodozó regényíró”.

A rokon értelmű szavak alkalmazása is „kedvelt és jellemző stíluseszköze”. (Kovalovszky, 1965. 76) S az ebből kibontakozó „fogalmi, árnyalati vagy hangulati többlet”; „ezt a más változatban megismétlődő kép, motívum vagy kifejezés még jobban kiemeli”: (Kovalovszky, 1965. 76) Itt: *csúfolódva, megvetéssel* nézett végig a kerten az ellenség; *megérténénk, megéreznénk* egymást; *feltő gonddal, rajongással* örködött ősi nyelvére, múltjára; *nagyszerű, szárnyaló és rajongó* magyar irodalmat; *temérdek új szót, érzést, gondolatot; „növekedett, szélesedett, gyarapodott”* a nyelvünk; a nyelv mint „árva gyermek *fel*növekedett, megerősödött...”

Az igék sem maradnak el, példa ez egyben a párhuzamos szerkesztésre: „*el-szálllnak* a virágok pelyhei a hegytetőről, *elgurul* az őserdei makk, *útra kél* a pókháló”; nyelvünkre „*vígáztak*”, „*el-dugdosták*”, „*meghűzódik*” az árvalányhaj alatt, „*bujdosott* Caraffa elől”.

Változtathatatlanul pontos és kristálytiszta világosságú szavak.

Az ironia húrjai; anekdota-, karcolat- és paródiaelemek

Általános tárcajegy, egyszersmind a Krúdy-tárca jellemzője a hangnemi változatosság. Átlengi e tárca egész szövegét az író jellemző hangneme: a (finom) ironia, olykor érzékiséggel fűszerezve, pajzán, sikamlós, erotikus tartalmú képzettársításokra is lehetőséget teremtve. Érzékelhetők benne az anekdotára, a karcolatra jellemző jegyek: a (valós) alakok, epizódok kedélyes mulatságossággal, illetve „karcos” ironiával villannak fel. Megjelenik a gunyoros parodisztikusság: egy-egy személy „kifigurázása”, jellegzetes, karakteresen megragadható, negatívnak érzett

vonásainak eltúlzása. Találatos észrevétel, hogy „ez a nagy író – mindenről és mindenkiről – örökké parodisztikusan beszélt”, „feltételezte az olvasó cinkosságát, azt, hogy együtt röhögnek, író és olvasó, mindazon, amit az író férfiakról és nőkről mond, és azon is, ahogy mondja...” (Márai,1992/b. 295. [1967]) A szövegben a parodisztikussággal együtt felbukkan egy-egy – esemény-, alak- és jelenségkicsinyítő – pamfletjegy is, előrevetítve Szentkuthy Miklós ironikus-parodisztikus, pamfletmód kicsinyítő historiáképét („A történelem: vurstli”) (Szentkuthy, 2007. 1135)

Az „együtt röhögés” kiváltása tekintetében a szöveg meghatározó hangneme az ironia. Olyan széles itt a(z intellektuális) humor- és gúnyspektrum, annyira egyesítve vannak, szételemezhetetlenek a humorjegyek (főleg az ironiában szervesülnek), hogy szörszálhasogatás volna mind a humorosság összetett esztétikai minősége és gazdag műfajisága, mind széles hangnemi skálája tekintetében, illetve okán a szétszállazás.

Egy blokkban emlegetve tehát e példákat: a régi ellenség „*a sövény mellől reánk öltötte nyelvét*”; „*a garabonciás néha egy jóindulatú, nagy elméjű király kalapját, máskor egy professzorból lett miniszter szárnyas kabátját ölti fel*”; egy „*cikkecskében*” a [magyar] *kultuszminiszter „szereelmet vallott a német nyelvnek*”; Toldi pajtsái „*olyan szavakat is hoztak magukkal, amelyeket a csábos nápolyi delnő gyümölcsnedves ajkáról tanultak*”; Lajos király *kobzosai*, e „*megbízhatatlan népség*”, *sűrűn változtatja szívének királynőit*”, és „*új hódoltságában, friss tébolyában a legcsodálatosabb jelzőket és álmokat foglalja magában*”; „a visegrádi és budai úrnők már akkor is [az Anjouk idejében] *azt pártfogolták, aki a legszebben hazudott nekik*. Tudom, mert egy rokonom katona volt itt, és *életét abból tengette, hogy a békében a nők ruháját dicsérte*.”); a Jagellók „*a krakkói harangtorony alá imádkozni vagy kockázni*” jártak; „a lengyel nők mindig *tanították valamire* a budai leventéket; *itt már nyugati pipere járta akkoriban is, léhűtő lovagok hoztak új szereelmet, új dalt, új világnézetet*”; „a fejedelmek *csak az ebédelésükkel törődtek, a nyelvújító fantáziák a szakácskodás és a konyha körül lebegtek*”; „a szerelmes testőrök, *akik mind szívesen ontották volna életük véré*t a fehér nyakú királynőért, *nagyszerű, szárnyaló és rajongó magyar irodalmat kezdenek, ahelyett*

hogy elnémetesednének. A történelem legjobb gazdasszonya, Mária Terézia hiába gondoskodik személyesen hű testőrei kosztjáról, ellátásáról és orvosságáról, Bessenyei meg társai *titkon magyar könyveket írnak*”; Tompa „*hallgatja a folyón mosó menyecskék felgyűrt ruhája felől a nép dalait*”.

Utaltunk már rá, mennyire ismeri Krúdy az ellenpontozás rejtelmét! Így áthatja némi pátosz is a szöveget, a téma okán, hangnemi változatosságot eredményezve. Patetikus a bevezető utáni nyitány („Semmink sincs – csak múltunk van, és múltunkban gyönyörűen zengő nyelvünk”) és az intonációval összefüggő befejezés: a nyelvünket „már senki se veheti el tőlünk. Amint a múltunk, a legsajátosabb nemzeti múltunk is a miénk marad, bármilyen történet.” Nemcsak formai értelemben keletes szerkezetű tehát e tárca: nemcsak anafora fogja át, hanem tartalmilag is: a citált gondolatok magasztossága szintén átöleli a szöveget; pátosza – kiemelt helye révén – tehát szinte egysúlyba jut az ironiájával.

Vallomások esszéisztikusság

Láttuk: a Felhő is példája „az »értekező« mondandó és a szépprózai kifejezés sajátos összefonódásának”. (Koczkás, 1981. II. 560) „Értekező líra – mondhatjuk talán, az esszéről általában.” (Szilágyi 2003, 24) Tárcajegy – és egyben az esszéisztikusságra is vonatkozhat ez a kijelentés: „Én részletezés helyett gondolkozni szoktam a tárgyról”. (Ady, 1990. 13.) Ady fontos tárcaműfaji jegyet megragadó, egyszersmind ars poeticus megjegyzése Krúdy e tárcájára is igaz.

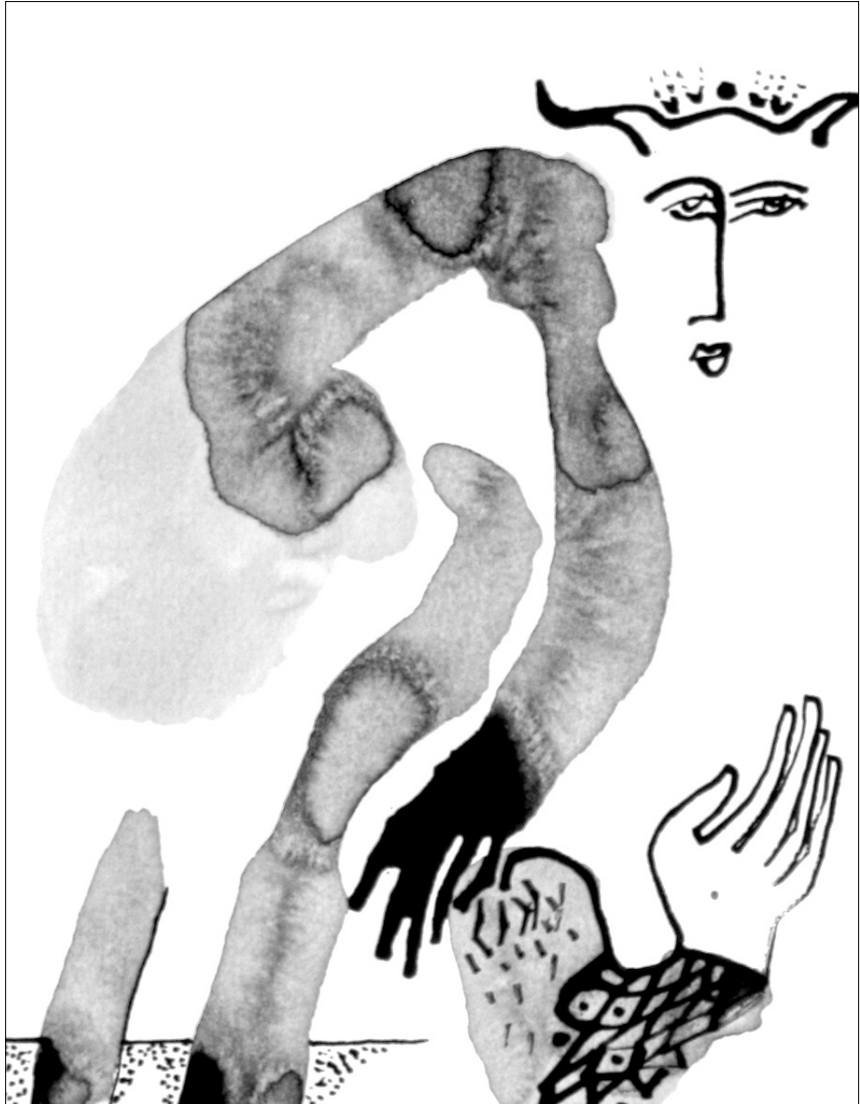
Az esszépróza „kísérlet egy adott téma mint életprobléma megfogalmazására, tehát egy rejtetten konfesszionális magatartás nyelvi formája”. (Balassa, 42) Ilyen értelemben is esszéisztikus tárca ez; szépirói eszközökkel tesz kísérletet nyelvünk eredetének és óvásának egyéni értelmezésére, egyben *nagy – közvetett – vallomás, tanúságtétel az anyanyelv rajongó szeretetéről*. Egyik legnagyobb nyelvművészünk tollából. Vannak benne lelki világát, gondolatait kendőzetlen őszinteséggel feltáró mondatok, mondatrészletek, jelzők, de összességében nem közvetlen, nem direkt vallomás. Ám az ironiától átítatott szöveg, az ellenpontozás okán is, telítve van Krúdy hatalmas lelke, egyetemes szeretete, együttérzése szavaival.

(Sajnos, ez érzelmének műveiben való kiapadhatatlan jelenlétéről – szemben ironiájával – kevés szó esik.) A *Felhő* szövegének számos pontját idézhetnénk ennek tanúsítására. De épp csak néhány ilyen, Tárcáíró „vállalt érzelmi állapotát” s „értelmi álláspontját” (Németh G., 1995. 200) *közvetlenül* kinyilvánító vallomásgyöngyöt szemelünk: „*kis, magyar kertünk*”-ben, „*napsugáros halmainkon*” „*gyönyörűen zengő nyelvünk*”-nek „*gyönyörű tartományai vannak*”, „*királyfivá növekedett*”, „*drága*” nyelvünknek „*a legszebb ruhája van*”...

Végeredményben történelmi tényeket és mitikus elemeket egyaránt felvonultató, *anekdota-, karcolat- és paródiaelemeket is tartalmazó, vallomások, esszéisztikus, lírai tárca*(levél) – határozhatjuk meg még közelebről a Felhő c. írás műfaját. Tárca, amely legalább hat további műfaj (anekdota, karcolat, paródia, vallomás, esszé, levél) jegyeit szervesíti. Már a kortárs is utalt arra: „Írásaiban felesleges a tiszta műfajt keresnünk, a szó iskolás értelmében. Regényei eszerint nem regények, novellái nem novellák, valami végtelen »monologue interieure« egy-egy foszlánya minden műve. Nem az a fajta írás, mely jó iskola írók számára, mert titka elleshetetlen. Különös műfajuk és egyszersmind sorsuk van, melyet másként úgysem tudunk elnevezni, mint Krúdy-műfaj.” (Gönczy)

Erre az írásra is igaz jegyét ragadja meg az esszének Németh G. Béla, midőn egy lényeges gondolat körüljárását hangsúlyozza.¹⁴ Krúdy is rendkívüli alaposággal, lírai nyelven jár itt körül egy lényeges gondolatot: nyelvünk keletkezését, létrehívóit a lehető legszélesebb tér- és időháttér felvázolásával számba vértve, e szellemi kincs őrzésének, ápolásának mindenkori igényére int. „Öt már senki se veheti el tőlünk” – hangzik hangsúlyos helyen, a tárca poentírozott zárlatában a fókuszmondat.

Identitásunk nagy lehetősége tehát a nyelv. A hatalmas tér és idő ölelése pedig arra utal: ez az igény, anyanyelvünk védelmének kívánalma: időtlen, örök. Idéztük: az irodalomtörténész *időjáték*-nak mondta Krúdy nagy találmányát. Míképp az egyik Szindbád-novellában „valami olyan időt mutattak az órák, amilyen talán soha sincs” (Krúdy, 1957. 64), álló, örök időt jelez a nyelvünk létének, óvásának naptára is.

Irodalom

ADY Endre (1964): *A hétről*. Nagyváradi Napló, 1903. március 22. In: Ady Endre Összes Prózaí Művei. Újságcikkek, tanulmányok IV. S. a. r.: *Vezér* Erzsébet. Akadémiai, Bp., 52–54.

ADY Endre (1990): *A tárcatárgyakról*. Szilágy, 1898. április 3. In: Ady Endre Összes Prózaí Művei. Újságcikkek, tanulmányok I. S. a. r.: *Vezér* Erzsébet. Akadémiai, Bp., 13–15.

BALASSA Péter (1987): *Egy beszédmod körülírása*. Hamvas Béla olvasásához.

In: A látvány és a szavak. Magvető, Bp.

CZÉRE Béla (1987): *Krúdy Gyula*. Gondolat, Bp.

FÜLÖP László (1986): *Közelítések Krúdyhoz*. Szépirodalmi, Bp.

GÖNCZY Gábor (1943): *Krúdy – Halálának tizéves évfordulójára* – (Erdélyi Helikon, 1943/5. /május/ 267–276. http://www.krudy.hu/Szakirod/GonczyGabor/GonGERdH43_5.html

GÁZSITY Míla (1994): Gvadányi József. In: Új magyar irodalmi lexikon 1–3. Főszerk.: Péter László. Akadémiai, Bp.

HAMVAS Béla (2005): *A madarak éneke*. In: A babérligetkönyv – Hexakümon. Medio, 257–262.. A babérligetkönyben,

HEGEDŰS Géza (1993): *Krúdy Gyula*. In: A magyar irodalom arcképcsarnoka I–II. Trezor, Bp., (II.) 495–498.

ILLÉS Endre (1984): *Háromemeletes hasonlatok* (Krúdy Gyula). In: Szerelmeim, évek múlva. Magvető, Bp., 1984. 7–24.

JUHÁSZ Ferenc (1971): *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*. In: A szarvassá változott fiú. Összegyűjtött versek – 1946–1970. Szépirodalmi, Bp.

KODOLÁNYI János: *Néhány megjegyzés*. In: A vas fiai I–II. Magvető Könyvkiadó, Bp., 1974.

KIRÁLY István (1982): *Intés az őrzőkhöz*. Ady Endre költészete a világháború éveiben – 1914–1918. 1–2. Szépirodalmi, Bp.

KOCZKÁS Sándor (1981): *A közép-európai „közíró”*. Arcképvázlat Bálint Györgyről. In: Bálint György: A toronyőr visszapillant. Cikkek, tanulmányok, kritikák. I–II. (II.) 541–605. Magvető, Bp.

KRÚDY Gyula (1957): *A hídön*. In: Krúdy Gyula: Szindbád I–II. Magvető, Bp.

KRÚDY Gyula (2008): *A sárkányfejű ház*. In: Aranykéz utcai szép napok. Krúdy Gyula összegyűjtött művei 10. Regények és nagyobb elbeszélések 6. S. a. r. : Kelecsényi László. Kalligram, Pozsony.

KOVALOVSZKY Miklós (1965): *Szindbád negyedik útja* (Krúdy Gyula: A hídön). Alföld 1965. 3. 72–77.

KOVALOVSZKY Miklós (2003): *Krúdy és a nevek*. In: Az élet álom. In memoriam Krúdy Gyula. Nap Kiadó, 2003. 210–212.

A magyarok krónikája (1995). Összeáll., szerk. és az összefogl. tan.-okat írta: Glatz Ferenc. Officina Nova, Bp.

MÁRAI Sándor (1991): *Föld, föld!*... Emlékezések. Akadémiai – Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (1992/a): *Krúdy*. In: Ihlet és nemzedék. Akadémiai – Helikon, 77–82.

MÁRAI Sándor (1992/b): *Napló 1958–1967*. Akadémiai – Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (1994): *Napló 1976–1983*. Akadémiai – Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (1995): *Európa elrablása*. Akadémiai – Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (2001): *Krúdy háza*. In: Ég és föld. Helikon, Bp., 106–107.

MÁRAI Sándor (2002): *Krúdy Gyula. Újság*, 1933. május 13. In: Írók, költők, irodalom. Helikon, Bp., 34–38.

Márai Sándor (2004): *Újságot írni*. Új Idők, 1937. jan. 1.

In Márai beszél – interjúk, nyilatkozatok –. Btbor, Miskolc, 23–27.

MÁRAI Sándor (2008): *Krúdy. Újság*, 1925. dec. 12. In: Az írástudó – publicisztika 1925–1927. Helikon, Bp., 113–116.

MÁRAI Sándor (2012/a): *A teljes Napló 1959–60*. Helikon, Bp.

MÁRAI Sándor (2012/b): *A teljes Napló 1961–1963*. Helikon, Bp.

NEMESKÜRTY István (1983): *Diák, írj magyar éneket!* A magyar irodalom története 1945-ig. I–II. Gondolat, Bp.

NÉMETH G. Béla (1970): *A „közepes ember” földmagasztalása* (A kiegyezés első polgári védírata az esztétikában: Rákosi Jenő tragikum-elmélete. In: Mű és személyiség 521–541. Magvető Kiadó, Bp., 1970.

NÉMETH G. Béla (1995): *Az európai örökség őrzője*. In: Kérdések és kétségek. Balassi, Bp., 194–201.

PERKÁTAI KELEMEN László (1938): *Krúdy Gyula*. Szeged. Magyar Irodalomtörténeti Intézet. http://www.krudy.hu/Szakirod/Perkatai%28Kelemen%29Laszlo/nyelve.html

RÓNAY László (2005): *Márai Sándor*. Akadémiai, Bp.

SÖTÉR István (1966): *A ködlovag* (1941). In: Tisztuló tükrök, 153–163. Gondolat, Bp.

SÖTÉR István (1979): *Egy elfeledett műfaj: a tárca* (1942) In.: Félkör. Szépirodalmi, Bp. 589–593.

SZABÓ Katalin: *A tudományos ismeretterjesztés lehetőségei a Fővárosi Lapok tárcarovatában a XIX. század második felében*. Ponticulus Hungaricus XV. évfolyam 10. szám, 2011. október. http://members.iif.hu/visontay/ponticulus/rovatok/hidverok/fovarosi_lapok.html

SZEKÉR Endre (2003): *Krúdy álomvilága*. Forrás, 2003/10. http://www.forrasfolyoirat.hu/0310/szeker.html

SZENTKUTHY Miklós (1976/a): *II. Szilveszter második élete*. In: Szent Orpheus Breviáriuma II. Magvető, Bp.. 499–732.

SZENTKUTHY Miklós (1976/b): *Kanonizált kétségbeesés*. In: Szent Orpheus Breviáriuma III. Magvető, Bp.

SZENTKUTHY Miklós (1985): *Ötszáz éves a magyar könyv*. [Az] Új Írás folyóirat körkérdése. 1973. december. In: Műzsák testamentuma. Magvető, Bp., 481–483.

SZENTKUTHY Miklós: Saturnus fia. Magvető, Bp., 1989.

SZENTKUTHY Miklós (2007): Pendragon és XIII. Apolló (1946–47). Első közlése: Holmi, 2007. szeptember. http://www.holmi.org/2007/09/szentkuthy-miklos-pendragon-es-xiii-apollo Kötetben: Magvető, 2009.

SZILÁGYI Júlia (2003): *Lehet-e esszéit tanítani?* Tudomány – egyetem – diszciplína. A Babeş–Bolyai Tudományegyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékének 2001. október 26–27-én megrendezett „házi konferenciáján” elhangzott előadások (Erdélyi Tudományos Füzetek 239.).

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása. Kolozsvár. http://mek.oszk.hu/04100/04166/04166.htm#6

Jegyzetek

- ↑ A felvilágosodás kori költő és nyelvtudós, Kalmár György (1726–1782), a Magyar Merkúrius szerzője illeti nyelvünket e metaforával (1761).
- ↑ Browninggal és Nietzschevel együtt.
- ↑ A Felhőből való idézeteken belüli kurzívált kiemelések minden esetben tőlünk valók.
- ↑ Móricz Erdély-trilógiáját és Laczkó Géza *Német maszlag, török áfium* (1918) c. regényét említi példaként.
- ↑ V. ö.: Juhász Ferenc: *A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából*: „az én lombos szarvam dübörgő világ-fa, / csillag a levele, tejút a mohája, / csak szagos füveket vehetek szájamba, / első-szórú gypet fonhatok nyálamba, / nem ihatok én már virágos pohárból, / csak tiszta forrásból, csak tiszta forrásból!”
- ↑ „Én vagyok [...] *Magyarország naivsága és boldog elképzelése az életről. Én vagyok a nép gondatlan nótája, a tavasz rügyező fogalma, a nyár felhőtlen egyhangúsága és az ősz láblógató melázása. [...] Én hoztam a szűz leány madáresisergéses álmát, az orcafehértű erőt, velem érkezett a piros lábú gólya a háztetőre.*” E citát reményhez komorság, reményvesztettség társul. Okkal: az írás 1917-ben keletkezett! (Krúdy, 1984. 472–473)
- ↑ A latinra való két konkrét utalás: „a mindenkori nevelőmesterek latinul gondolkoztak”; „Tacitus nyelvén”.
- ↑ Jankovich Béla volt 1913. február 26. és 1917. június 15. között a vallás- és közoktatásügyi miniszter.
- ↑ II. József rendelete (1784) nyomán a német nyelv használata az ügyintézésben kötelező lett, az oktatásban a német főtárggyá vált. A rendelet „a megyék szennvedélyes hangú tiltakozását váltotta ki”, am „jelentős mértékben hozzájárult a magyar nyelvújító mozgalom kibontakozásához is”. (A magyarok krónikája, 342)
- ↑ V. ö. Petőfi Felhők-ciklusával, ott hasonlóan borúlátó tartalmú a jelentése.
- ↑ Gvadányi József. *Az „Egy falusi nótáriusnak budai utazása*, melyet önnön maga abban esett viszontagságaival együtt az elaludt vérű magyar szívek felserkentésére és mulatságára e versekbe foglalt” c. szatirikus verses elbeszélés (1790) szerzője; e mű hőse, Zajtay István „a peleskei nótárius”. Gvadányiban „az utókor a nemzeti karakter védelmezőjét látta”. (Gázsity, 1., 713)
- ↑ Jókai.
- ↑ A hasonlat e tömör jellemzése után zárójelben, ám sokatmondóan – Krúdy egész világára is igaz módon – megjegyzi: „Az Egyetlen Metafora Felé...” V. ö. feljebb Szentkuthy nyilatkozatával kedvenc olvasmányairól.
- ↑ Rákosi Jenő értekező munkáiról szólva definiálja így az esszét: „Egy gondolatot járt körül. Majd közeli, majd távoli elágazásait bontogatta, de mindenünnen visszajutott hozzá. S a gondolat lényeges gondolat volt.” (Németh G., 1970. 523)

A szöveg megjelent a Mediárium folyóirat 2013. 3–4. számában.

A PINCE*

Csernák Árpád

A börtönben az egyik pribék nagyon hasonlított Putyira. A házunkban lakott egy ÁVH-s tiszt. (Lehet, hogy több is, ki tudja. Így könnyebben tudtak megfigyelni bennünket.) Ennek a „tisztnek” volt két fia, az idősebbiket Putyinak, a kisebbiket Öcsinek becézték. Putyi magas, inas fiú volt, örökké összeszorított szájjal mosolygó, alacsony homlokú, annyira mélyen ülő, apró szemekkel, hogy ha föntről érte fejét a fény, úgy tűnt, mintha nem is lenne szeme, csak két sötét üreg a helyén. Öccse sem volt sokkal bizalomgerjesztőbb, de egészen más testalkatú, inkább az anyjára ütött, hízásra hajlamos volt és szemüveges.

Egyik pribékem éppen megalázó, szadista játékaít üzve, a trepni takarítására adott parancsot, ami – természetesen – megvalósíthatatlan feladat volt, hiszen az apró fémlyukak közti koszt csak négykézlábra állva, rongydarabokkal, fogkefékkel vagy éppen az ujjunkkal tudtuk kikapirgálni, és ha ő úgy döntött, hogy ennek a feladatnak a végrehajtása nem sikerült tökéletesen, egyszerűen csak farba rügött, bakancsos lábával olyan erősen, hogy vagy a falnak csapódtunk, vagy pofára estünk. Egyszer fölnéztem rá, így fektemben, és megdermesztett a rémület hidege: „Ennek a lénynek nincs szemel!” Szorosan összeszorított mosolygó száj, és fölötte két fekete lyuk. Ilyen arc nem lehet sok, ezért gondoltam, hogy Putyi lehet, persze nem állíthatom biztosan, hiszen ennyi idős korban gyorsan változik az arc, más ruha, más helyszín..., meglevesztő lehet...

Annak idején a három emelettel lejjebb levő pincébe kellett lemennünk fáért, szénért, bri-kettért, a bátyámmal fölválva. Zsákkal mentem le. Többnyire nem égett a villany; kilopták vagy kitörték a körtéket. Vittem magammal gyufát, gyertyát. Ahogy a pincelajáráthoz értem, meggyújtottam, és így a derengő, tompa fényben láttam a szürke, szénporos, csorba lépcsőket, szürke falakat. Elértem a léckapuvál bezárt pincénkhez, kinyitottam a lakatot, a gyertyából egy rönkre csöppenttettem némi folyékony viasz és rátapasztottam a gyertyát. Ha volt ott még több, azokat is meggyújtottam, hogy minél nagyobb fény legyen. Miután meggyújtottam a gyertyákat, a már odakészített nagy favágó rönkre állítottam a tuskókat, és baltámmal hasogatni kezdtem. Kifejezetten szerettem ezt a munkát: ahogy hasadnak baltacsapásaim nyomán a nagy, kérges, göcsörtös tuskók, és megjelenik a fa finom, világos húsa, és megtelik a füst és porszagú pince az erdő illatával, és egyre karcsúbb kis fadarabokat ké-szítek gyűjtősnak. Aztán a fát zsákba tettem, a zsákot a hátamra kanyarítottam, és fölvittem. Az sem zavart, hogy a nagyobb fadarabok bök-ték a hátamat...

Egyik alkalommal hallottam, hogy nyikordul a pince ajtaja, lépések közelednek, és egy zseblámpa vakító fénykarikája. Nem akartam foglalkozni az egésszel, hiszen a ház összes lakójának van itt pincéje, bárki lejöhet tüzelőért. De a lépések hirtelen megszűntek, a zseblámpa az arcomba világított. Hunyorogva fölnéztem, baltás kezemet leengedtem, kiegyenesedve álltam a rönk mögött.

– Kedves vagy, hogy vágtaal nekünk egy kis fát – szólt egy rekedtes, mutáló, matt kamaszhang, és a lámpa mögött derengeni kezdett a sunyi arc, mellette megcsillant Öcsi szemüvege. Ketten voltak.

– Ez a mi fánk – mondtam, és folytatni akartam a munkát.

– Nekünk az is jó lesz – mondta Putyi. Mozdulni próbáltam, mintha lehettek volna itt még érveim, de abban a pillanatban súlyos ütés érte az arcomat, a másik fiú elgáncsolt, kicsavarta kezemből a baltát, hanyatt zuhantam a tuskók közé. Putyi magasodott fölem, baltás kezét a magasba emelte, mint aki rögtön lecsap. Ösztönösen kitapogattam szabadon maradt kezemmel egy tuskót, hogy azzal fél-reüsssem a fenyegető kart, de bakancsos lábával rálépett a csuklómrá.

– Rakjad a fát! – parancsolt rá öccsére. A fiatalabbik pribéktanonc gyors mozdulatokkal tele pakolta nagy, füles kosarát. – Lásd, milyen jó vagyok... – sziszegte a képembe Putyi – ... most még megkegyelmezek... – mondta, és egy hirtelen mozdulattal, de telve igazi gyűlölettel, a baltát a pince a túlsó végébe hajította.

Pillanatok alatt eltűntek. Nem csak megalázottnak, hanem gyávának, ügyetlennek is éreztem magam. Ma sem tudom, mit lehetett volna ebben a helyzetben jobban csinálni.

Föltápaszkodtam, ahol véreztem, leitattam. Fölmásztam a farakáson, föl a szénkupac tetejére, lehoztam a baltát, és újra elkezdtem aprítani a fát...

Amikor fölértem, letettem a zsák fát, és igyekeztem a fürdőszobába. Belepillantottam a tükörbe, de csak azért, hogy fölmérjem, mennyire titkolható az, ami a pincében történt, aztán hideg vízzel lezuhanyoztam. Nem is tudtam volna mással: csak hideg víz volt.

Amikor anyám meglátott, rémülten kérdezte:

– Mi történt veled?

– Semmi... csak elestem a lépcsőn... soha nem égnek a lámpák abban a rohadt pincében...

Apámmal csak este találkoztam, hosszan nézett, de nem szólt semmit.

Ettől kezdve nem fölválva, hanem mindig Géza bátyámmal együtt mentünk a pincébe.

Nagy meglepetésemre: karácsonyra, a megszokott könyvek mellé egy rugósbicskát kaptam. Valahol most is megvan. Nagy becsben tartottam, de sohasem használtam. Számomra ez a bizalom jele, jelképe volt. Apám sokszor mondogatta: Ha valakinek bármilyen fegyver van a kezében, azzal meg kell tanulni bánni. Tudni kell, hogy mikor lehet, mikor tilos, és mikor kell használni. Én akkoriban versenyszerűen vívtam. Jók voltak a reflexeim, jól tudtam volna bánni bármilyen szűrő-vágó eszközzel vagy bottal. Ha akartam volna. De nem akartam. Apám azt mondta: Szép sport a vívás, szép, de választhatatlá volna valami hasznosabb sportágat is...

Putyit később még többször láttam. Lényegében nem változott, csak egyre fakóbb lett, egyre kopottabb, és eltűnt a mosoly az arcáról.

**** Részlet A doboz című, a Stádium Kiadó gondozásában hamarosan megjelenő kisregényből.***

SUMMA VITAE

Scheiber Sándor

Ha a 70. születésnap az öregkor nyitánya, nincs mit örülnöm neki. Bár – hasonló alkalommal – Édesapám azt vallotta: testben megöregedhetik, de szíve fiatal marad. Őt különben is idéztem volna. Tőle tanultam a tudomány és a tudós tiszteletét. Édesanyámtól az irodalomért való lelkesedést. Mártírhalálát máig sem hevertem ki. Álmaimban gyakran látom. Ilyenkor bizonygatom neki, milyen jó fia vagyok és hogy vittem valamire. Gyermekek- és ifjúkoromat megkeserítette, hogy öcsémet jobban szerette. Ma már megértem, hiszen magamnál én is jobban szerettem őt és családom mind négy tagját.

József Attila azt írja Curriculum vitae-jében, hogy ő nem volt zseni, csak ár-
vagyerék. Hadd variáljam szavait: én nem vagyok nagy tudós, csak egyedül maradtam. Akik nálam különbek voltak, nem jöttek vissza, vagy elhagytak. Így egy tragikus korszakban magamnak kellett újjáépíteni a Rabbiképző Intézetet, tanítványokat oktatni, tudományt szervezni, szerkeszteni, korrigálni, levelezni. Mindez erőim legjavát vonta el a munkától.

Scheiber Sándor

1913. július 9-én született Budapesten. Nyelvész, irodalomtörténész, a nyelvtudományok doktora, aki sokáig a pesti Rabbiképző Intézet igazgatója volt. A neológ zsidóság egyik kiemelkedő alakja. Apai és anyai ágon is ősei rabbik voltak. 1938-ban avatták rabbivá; Heller Bernát tanítványa volt. Ezután 1938 és 1940 között London, Oxford és Cambridge könyvtáraiban tanulmányozta (egyebek mellett) az ott fellelhető középkori héber kéziratokat. 1941-től 1944-ig Dunaföldváron volt főrabbi. Magyarország

Sokszori és csillogó csábítással szemben itthon maradtam. Marasztalt a magyar nyelv és irodalom szeretete. Marasztalt a hivatástudat, hogy a helyben található anyag feldolgozása az egyetemes zsidó tudomány érdeke. Ebből nőttek ki könyveim: A Feliratok, a Kódexmaradványok, a Folklor és a Geniza. És ami még ezentúl következik, ha „Isten erő ad szegény éneklőnek...”.

Hol végződik a művészség és hol kezdődik a művészet? Hol végződik a mesterség és hol kezdődik a mester?

Hogy mi marad meg a munkásságomból, az utókor dönti el. Azt azonban már most tudom: a hebraicát és judaicát bevitettem a magyar tudomány diszciplínái közé: munkatársakat neveltem; zsidó érdeklődést ébresztettem a felnőttek és az ifjúság körében; megőriztem Főiskolánk hírnevét; tanítványaim katedrákon vizsik tovább; Magyarországot és Budapestet megtartottam a zsidó szellemi élet centrumai között. „Ez az én munkám és nem is kevés.”

Köszönöm mindannyiuknak, hogy ezt az évfordulót emlékeztetéssé kívánták tenni.

Elmondotta: 1983. július 9-én

német megszállásának napján, 1944. március 19-én Dunaföldvárról hajón a fővárosba utazott. Édesanyját az év utolsó napján a szeme láttára lötték le a nyilasok egy ún. védett házban. Neki sikerült átvészelnie a háborút. A második világháború tán a pesti Rabbiképző Intézet (a mai Országos Rabbiképző-Zsidó Egyetem) újjáépítésének és újjáindításának egyik vezéregyénisége volt, amit 1950-től haláláig igazgatott. Posztjáért semmilyen felkínált külföldi állásért le nem mondott. Elsősorban zsidó témájú könyveket adott ki (főleg a zsidó néprajz témakörében), vagy publikált újra (pl. Löw Immánuel *Fauna und Mineralienjét*), de Arany- és Mikszáth-kutatásai is jelentősek. 1983-ban életművéért megkapta a nyelvtudományok doktora címet. Publikációinak száma 1600 körülire tehető. Fő műve a *Geniza Studies* (Hildesheim, 1981) volt, ami az egyetemes zsidó művelődéstörténettel foglalkozott. 1985. március 3-án halt meg.

HELYI SZÍNEKBEN – ÖRÖK SZIVÁRVÁNY

Kaiser László

Matyikó Sebestyén József búcsúztatója
Tisztelt Gyászoló!
Kedves Család!
Kedves Barátaim!

Közel száz esztendeje, 1919 zűrzavaros januárjában Móricz Zsigmond tartott búcsúbeszédet, amelyet így kezdett: „Költő fekszik a ravatalon.” Ady Endréről szólt. Ezen a mai, nyári napon, ocsúdva a döbbenettől, hogy Matyikó Sebestyén József – bár tudtunk súlyos betegségéről –, oly hirtelen itt hagyott bennünket, hangsúlyosan és nyomatékosan szeretném világáá kiáltani, hogy költő fekszik a ravatalon! Elsősorban költő, aki hihetetlenül tevékeny életének minden munkájában és minden mozzanatában érzékeny poétához méltóan értéket tárt föl, értéket őrzött és hajolt oda óvóan szűkebb-tágabb közösségéhez, népéhez, embertársaihoz. Jól jellemezte önmagát egy interjúban, „muszáj-sokoldalúságot” emlegetett, ehhez már csak én teszem hozzá, s ezt érezte az, aki a közelébe került, hogy evidens szeretet áradt belőle: mondataiban, gesztusaiban, írásaiban, tetteiben.

Matyikó Sebestyén József elsőgenerációs értelmiségként lett igazi értelmiségi – a szónak Németh László-i lényegében és holdudvarában. Nem elsősorban a végzettsége (tanító, könyvtáros, etnográfus, muzeológus) miatt lett a szellem embere. Azért is persze, nem véletlen a hihetetlen széles körű kulturális érdeklődése. De ez még csak előszobája, sokszor rosszul használt előszobája az emberi és szellemi magasságoknak. Matyikó Sebestyén József a tudást, mondjuk ki, a mindenkor gyűjtést eszmei és tárgyi értelemben egyaránt megörökítésre szánta. Nekünk, gyerekeinknek, unokáinknak. Hogy érték-

tékozló, sőt olykor értékellenes korunk ezt mennyire becsüli, becsülte, az más kérdés. De nem is ezért tette mindezt, tette, mert másként alkata szerint nem cselekedhetett. Hogy ez az ország még megvan, olyan embereknek köszönhető, mit ő. Mert kereste és meglátta az értéket, a helyi színekben az örök szivárványt! A Balaton mellett, hűséges ős-dunántúliként az egyetemes magyar kultúrának volt napszámosa és professzora... És ebből következően sok-sok hozzá hasonló embernek, alkotótónak – a rokon Varga Imrétől Keresztury Dezsőn, Takáts Gyulán át Jékely Zoltánig – szellemi társa.

Gondoljuk végig: a szervező, organizátori Matyikó, a siófoki Kálmán Imre Múzeum egykori igazgatója mennyi, de mennyi könyvben, kötetben mutatott föl és őrzött értékeket. Csak néhányat említve: a súlyos Siófok-monográfia, a *Zsidók Siófokon; A siófoki zsidó temető*, a tanulmánykötetek dr. Zákonyi Ferencről és Kaáli Nagy Dezsőről, Kereszturyról és persze szerzőtársként Tóth-Baranyi Antal fotókötetében. És az általa szerkesztett szép antológiák. És végül, de talán elsősorban: a beszédes című gyönyörű verseskötetek: *Nádasok zsolttára*; Takarónk a csillagos ég – és a mostani könyvhéten megjelent *Vasna vert fohász*. Ezek a könyvek önmagukért szólnak, de nem véletlenül kerültek be az utóbbi két könyvbe Varga Imre rajzai, nem véletlen Juhász Ferenc és Baranyi Ferenc ajánlása. Ismétlem: költő fekszik a ravatalon!

Én személyesen alig néhány esztendeje ismertem meg kiadóként a nálam két évvel idősebb Matyikó Sebestyén Józsefet. Gazdag néhány év volt, nem csupán a közös munkák, találkozások, jó ízű be-

szelgetések miatt. Hihetetlenül korrekt, szavatartó szerző volt. És a tehetségen túl igaz ember. Mondhatom túlzás nélkül: barátok lettünk, kapcsolatunk túlnőtt a kiadó, szerző, költőtárs kapcsolaton. Azt hiszem, nagy dolog ez, hiszen a fogyó időben inkább utunk elején kötődnek barátságok, mint közepe táján, netán vége felé...

És most búcsúzom, búcsúznom kell tőle, az írótól, költőtől, a Magyar Írószövetség tagjától, a kutatótól, a helytörténészről, Dunántúl és a Balaton hűséges fiától, akiben megannyi terv, ötlet, elképzelés, munka lakozott még. És búcsúzom a barátától, legméltóbb, ha ezért az ő szavait idézem. Betegen, kórház előtt szinte néhány órával, László-napon, június 27-én írt nekem utoljára, ezek a sorok emberi nagyságának bizonyítékai. Halálos betegen is volt képes másra gondolni és terveket is szőni. És reménykedni. Aztán az élet (és halál) döntött. Engedjék meg, hogy fölolvassam utolsó sorait: „*Kedves Laci! A jó Isten éltesen sokáig erőben és egészségben kedves családdoddal együtt! Én bétűről indulok egy ismeretlen útra, s bízom benne, hogy a jó Isten nem az örök vaddászmezőkre vezet... (Összeállítottam a következő kötet Démonokkal táncoló – munkáim – anyagát s holnap küldöm el Varga Imrének és Baranyi Ferencnek megköszönve rám süttő szeretetüket.) Bízva egy új találkozás reményében baráti üdv: Jóska.*”

Hát ez a találkozás már nem jött össze! Búcsúzom Tőled, Jóska, magam, a Hungarovox Kiadó és a magyar írók nevében! Nyugodj békében!

(Elhangzott 2014. augusztus 7-én a siófoki Keve utcai temetőben.)

Löw Lipót

Löw Immánuel

Scheiber Sándor

HA EL TUDJUK FOGADNI A MÁSIK EMBERT, MINDEN RENDBEN VAN

BESZÉLGETÉS CS. MOLNÁR JÁNOS REFORMÁTUS LELKÉSSZEL, TEOLÓGUS PROFESSZORRAL

Fazekas István

Professzor úr! Ez a mai agyonmanipulált világ sokszor gordiuszi csomóként kezeli a legegyszerűbb emberi problémákat is. Hadd vágjak tebát a dolgok közepébe! A magyar református lelkészek általában miként gondolkodnak a zsidókról és a zsidóságról?

Szerintem mi, református magyar emberek, a zsidókhöz pozitívan viszonyulunk. Lelkészeink az istentiszteletekre gyakran választanak ószövetségi igehelyeket, hiszen az Újszövetség üzenete nem érthető meg teljesen az Ószövetség ismerete nélkül. Az ósatyák története és az egyiptomi kivonulás nem pusztán egy nép története, hanem az egyetlen, igaz Istenben való hit története is. Ezt újra és újra vizsgálat tárgyává kell tennünk. A zsidó nép rendhagyó sorsát és Istennek a zsidókkal kötött szövetségét különösen fontos észben tartanunk. Ez a megrendítően szép és letűnt történelem elevenedik meg az Újszövetségben Jézus Krisztus megjelenése által. Az Ő megszületésében teljesedik ki minden ígéret, abban a Jézusban, aki az övéi közé jött, ám az övéi nem fogadták be őt... Mindennek az ismerete eleve megadja az alaphangot a református lelkésznek vagy a református gyülekezeteknek ahhoz, hogy a zsidók felé megértéssel és türelemmel forduljon. Ugyanakkor nagyon sok konklúziója is van ennek az ismeretnek. Rámutat arra, hogy az ember általában engedetlen a Teremtővel szemben. Az Ószövetség tanúsága szerint Isten leg többször azért bünteti a zsidókat, mert azok nem akarnak zsidók lenni. Nem akarják vallani azt, amire Isten elhívta őket. Mindig mások szerettek volna lenni, mint amik valójában voltak, és közülük sok mindenki más sorsot akart, mint amire rendeltetett. Nemcsak akkor, amikor elfoglalják Palesztinát, már a vándorlás idején is fellázadnak Isten ellen, hogy miért is hozta ki őket Egyiptomból. A zsidó honfoglalás ideje alatt máris azzal szembeülnék, hogy naponta tőlük magasabb kultúrájú népekkel kell érintkezniük, akik ott élnek Kánaán földjén: akár a filiszteusok, akár más népek, akiket utánozni akarnak. A bírák ideje alatt még nagy a törzsek közötti különállás, nincs egységes vezető, ám amikor bajba kerülnek, Isten mindig előhív egy szabadítót, Debórától kezdve Jefeit, aki példának okáért, nem is volt zsidó. Mindig vétkeznek Isten ellen, mert olyanok akarnak lenni, mint a többi népek, ám Isten mindig megbocsát nekik és megsegíti őket. Királyt akarnak? Megkapják a választás lehetőségét. Történelmileg is meghökkentő, hogy az első királyuk, Saul, aki a legnagyobb és a legszebb férfi, alkalmatlan a vezetésre. Aztán jön egy pásztorfíú, Dávid, aki a filiszteusok legyőzésével egyesíti Izraelt, s alatta lesz az országnak a legnagyobb kiterjedése. A templomot nem építheti meg, de a fia, Salamon már megépíti, s korának a leghíresebb és legbölcsebb uralkodója lesz, hiszen még Sába királynője is felkeresi, hogy megtekinthesse hatalmát és gazdagságát, s megcsodálhassa fényűző tudását. S mi történik ekkor? Amikor a zsidóság politikailag a legszilárdabb, lélekben hirtelen megroppan. Miért is? Mert Salamon azt tette, amit a szomszédos királyok. Nősülgetni kezdett, hogy a környező államokkal a házasodás révén biztosítsa a békét és a szövetséget. A kor nemzetközi szokásainak megfelelően a feleségeinek megengedte saját hitük gyakorlását. Ezzel nyomban veszélyez-

tette a zsidó identitást, s halála után a zsidó állam ketté is szakad. Folytatódik tovább az engedetlenség, jön a fogság, jönnek a nagy megpróbáltatások, ám különös módon mindeközben a zsidó vallás olyan mértékben megszilárdul, hogy annak minél tisztább és közvetlenebb gyakorlása lesz a zsidó szuverenitás alapja. A Makkabeus-testvérek harcainak tüzeében a Hasmoneus-dinasztia is megépül, de céljával ellentétesen, már a dinasztia pusztája léte is a belső békétlenség kohója lesz. Jézus korában is jelen vannak a különböző erőszakos irányzatok, s azt kell mondanunk, Jézustól nem véletlenül várják a hívei az ország helyreállítását. Egyenes az út tehát a zsidó háborúhoz, melynek oka nem egyetlen eseményben keresendő, hanem inkább a tartós és fajsúlyos feszültségek sokaságában. A csatározások hevében Kr. u. 70 augusztusában a rómaiak fölgújtották a templomot – Flavius szerint Titus határozott parancsa ellenére – amely állítólag két teljes napig égett. Azóta nincs Izraelnek temploma, se áldozó helye. Ettől a pillanattól a zsidó vallás a nem áldozó vallások sorába lép be. *Paul Johnson* amerikai író, aki foglalkozott a zsidók történetével, tényszerűen vonja le azt a következtetést: amikor a zsidóknak államuk van, olyankor a hitük mindig meggyengül, amikor Istenre vannak utalva, mindig megerősödnek.

Bar Kocbba fölkelése után ismét hazátlanokká válnak.

Ha hihetünk Cassius Dio adatainak, a felkelés leverése során 985 települést pusztítottak el a rómaiak és több mint 580 ezer ember halt meg a háborúban. Jeruzsálemből kiűzték a zsidókat, lényegében nem is volt szabad ott zsidónak lenni. Szétszóródnak a világban, de mindenütt, ahol megtartják vallásukat, Istenbe vetett bizalmukat, ott Isten mindig - vagy így, vagy úgy - megsegíti őket. A kalifátus ideje alatt Spanyolország egész területén virágzik a zsidó kultúra. Aztán jön a reconquista. Amikor Aragóniai Ferdinánd és Kasztíliai Izabella 1479-ben házasságot kötött egymással (s így majdnem az egész spanyol terület a fennhatóságuk alá került), elhatározták, hogy az egységes Spanyolország megteremtéséért minden idegen elemet eltávolítanak az országból. Éppen ezért a reconquista érdekében a rendelkezésre álló teljes haditechnikát bevetették. Granada eleste után a muszlimok távozni kénytelenek, s ezzel párhuzamosan az Ibériai-félszigeten ez a zsidó kultúra virágzásának is véget vetett. A

középkori zsidóság az európai kultúra fejlődésében jelentős szerepet játszott. Amikor a kegyes lelkű szerzetesek az arabokhoz jártak a bölcsélet tanulmányozására, a nyelvi nehézségek miatt az arabul jól beszélő zsidók segítségét vették igénybe, akik általában beszéltek az andalúziai nyelvet is (ez a középkori latinhoz közel álló nyelv volt), s gyakran a lefordított munkák terjesztésében is részt vettek. Számos nagynevű filozófus is akadt közöttük. A reconquista után az Ibériai-félszigetről a zsidók szétszélednek egész Európába, s több helyen – nem a mi régiókban - kegyetlen üldöztetésben volt részük. Sajnos, a zsidóellenesség az ókori és középkori keresztények bizonyos köreiben eléggé erős volt, ami csak a felvilágosodás korában kezdett el oldódni.

Professzor úrnak van-e valamilyen személyes emléke a zsidók deportálásáról?

Amikor '44. március 19-én a németek megszállták hazánkat (akkor az én szülőföldem is Magyarországhoz tartozott), még gyermek voltam. Ám jól emlékszem arra a napra. Olvadt a hó, a háztető és az eresz csöpögött, ragyogó idő volt, a férfiak pedig elsétéltek arccal arról beszéltek, hogy Hitler megszállt minket. Nem sok időre rá a bátyámnak a legjobb barátja, Holczer Peti egyszer csak megjelent nálunk egy sárga csillogos kabátban. Nekem a kabát valamiért nagyon megtetszett, talán éppen a szépen felvarrt sárga csillag miatt, magamra is kaptam gyorsan, s nem is akartam levenni. Hatéves voltam ekkor. Valamikor augusztus végén vagy szeptember elején lehetett, hogy szűkebb szülőföldemen is elkezdtek az elhurcolásokat. Sokan kimentünk az állomásra, és sírva búcsúztattuk őket. A nyilas katonák, mint valami ócska bútorde-rabokkal, úgy bántak velük. Közülünk sokan hangosan méltatlankodtak, mire a nyilasok megjegyezték, ha sokat beszél, magát is hozzájuk tesszük! Nagyon sok zsidó barátom volt nekem, akiket soha többé nem láttam. Holczer Peti is odamaradt az egész családjával. Aztán amikor '47 januárjában minket, magyarokat raktak márhavagonba, s vittek Csehországba, sok, a haláltáborokból visszatért zsidó is kijött az állomásra, most éppen minket siratni. Felénk, legalábbis ahogyan én emlékszem, az emberek java része, zsidók és magyarok, egymásért aggódtak és zokogtak, ha a másikkal rosszul bántak...

Professzor úr a héber és arab nyelv tanára is. Ennek okán esetleg munkakapcsolatba is került zsidó rabbikkal és nyelvészekkel?

Mi, református lelkészek általában jó kapcsolatban szoktunk lenni a rabbikkal, mint lelkész kollegákkal, s gyakran meglátogattuk egymást. Valamikor 1966-ban lehetett, principálisommal meglátogattuk a pozsonyi rabbit, s ahogyan ilyenkor szokott lenni, a lelkészek egymásnak panaszkodnak híveikre hitelenségük, az egyház iránti érdektelenségük miatt. Mi is ezt tettük, mire a zsidó kolléga fájdalmasan kifakadt s azt mondta: hagyják abba, a mieinkkel, sokkal nagyobb baj van! Ott van például Dunaszerdahely, ahol régen egy nagy és virágzó zsidó közösség volt, mára csak 10 zsidó férfi maradt, abból is kettő ateista, aki hitsorsosaival nem akar közösséget vállalni, részt venni az istentiszteleten. Pedig, ahogy önök is jól tudják, nálunk az istentisztelet megtartásához 10 férfinak kell jelen lennie. Végül abban állapodtak meg a két ateistával, hogy azok elmennek az istentiszteletre, ha a többi nyolc mind-egyiküknek 20 koronát ad a helyszínen! Ezt minden alkalommal el is vették ... Ezt mi is nagy megrökönyödéssel és szomorúsággal vettük.

1968-tól aztán Pozsonyban nem volt zsidó rabbi, mert az említett kolléga elköltözött Izraelbe. A zsidó hitközösség ennek ellenére megmaradt, amely ugyan nem volt túlságosan nagy, de amikor már a rendszer a hetvenes évek végén és a nyolcvanas években megen-gedte, voltak különböző rendezvényeik. Gyakran kiállításokat szerveztek, amelyekre a kiállított anyagok fordításában és értelmezésében én segédkeztem. Vagy más: Pozsonyban volt két zsidó antikvárius is, akik – ha zsidó nyomtatványokat, vagy kéziratokat vásároltak, általában hozzám fordultak szakvéleményért.

Ezek szerint a pozsonyi zsidó hitközösséget bizonyos értelemben szolgálta is.

Igen, így is lehet mondani. A Felvidéken soha nem volt olyan éles a zsidó és nem zsidó jellegű megkülönböztetés, mint máshol. Különösen nem Horthy idejében. Akkoriban a környező országokból a zsidók leginkább Magyarországra menekültek. A német megszállásig itt teljes biztonságban voltak. Amikor Lengyelország megtámadása után Magyarországot befogadta a lengyeleket, Hitler felrován kérdezte meg, hogy vannak-e közöttük zsidók. Horthy foghegyről csak annyit válaszolt neki: „*Itt csak lengyel menekültek vannak.*” Nem így a szomszédos államokban! Szlovákiában már '41-ben elkezdődtek a deportálások. Ekkor jött divatba náluk az ún. *arizálás*, azaz a zsidó vagyonok olcsó felvásárlása. Persze, Magyarországon is voltak kivételek, de itt nagyon sok református lelkész segítette a zsidókat: ha nem is menlevelet, de legalábbis bizonyítványt adott nekik arról, hogy ők református keresztények.

Ha bizonyítványt adtak, nyilván keresztelniük is kellett. S ez nyomban felvet egy ma is divatos problémát, hogy kit is lehet valójában megkeresztelni?

Kit lehet megkeresztelni? Mindenkit, aki elfogadja Jézust Megváltójának.. Mit is mond Jézus? „*Nekem adatott minden hatalom mennyen és földön. Menjetek el tebát, tegyetek tanítvánnyá minden népet, megkeresztelve őket az Atyának, a Fiúnak és*

a Szentléleknek nevében, tanítva őket, hogy megtartsák mindazt, amit én parancsoltam nekétek, és íme, én veletek vagyok minden napon a világ végezetéig.”

A rabbi ismerősök hogyan viszonyultak a kereszténységhez?

A teológiai értelmezés fő problémája Jézus Krisztus istenségének a kérdése. Zsidó felfogás szerint Istennek nem lehet fia. Ezt nem tudták elfogadni annak idején a zsidó-keresztények sem, mint ahogy azt sem, hogy Jézus halt meg a kereszten, mert szerintük helyette Cyrénei Simont feszítették meg. Pedig a kereszténység lényege pontosan az, hogy maga Isten fia hal meg a bűneinkért, s támad fel a halálból, ami révén nekünk is hitbizonyosságunk van arról, hogy mi is feltámadunk és örök életünk lesz.

Egyébként az együttélés szempontjából nem az a lényeges, hogy teológiailag milyen állásponton vagyunk, hanem az, hogy miként viszonyulunk egymáshoz. Ha el tudjuk fogadni a másik embert, minden rendben van.

A mostani világ legnagyobb bűnei a másik ember elutasításaiból fakadnak. Az egyik a másikat uralni akarja. Krisztus legfőbb parancsolata a szeretet. Ez hiányzik a legjobban a mai világból.

A héber nyelvet igen könnyű megkedvelni. Tanulása közben az ember azt érzi, mintha alvó bűsöket ébresztgetne.

A héber gyönyörű sémi nyelv, s legújabb változata, az ivrit a világ egyik legnagyobb csodája. Holtnyelvből elevené lett, s ma már a harmadik generációnak az anyanyelve. Ugyanis korábban a zsidóság – kivéve természetesen a rabbikat - a fogságba vitel óta nem beszélte a héber nyelvet. Jézus korában is az arámit beszélték. A középkor óta a szefárd zsidóság a landinót beszélte, ez a spanyol nyelv héber dialektusága. Az askenázi zsidóság pedig jiddisül társalgott – ami a német nyelv dialektusának számít. Héberül egyébként ugyanolyan pontosan és jól kifejezhetjük magunkat, mint magyarul, noha a héberben (mint a többi sémi nyelvben is) nincsenek igeidők, csak befjezett és befejezetlen cselekvések. A héber gondolkodásmód közel áll a magyarhoz. Erre egyébként először akkor jöttem rá, amikor teológushallgató koromban héberül tanítottam olvasni az ismerős zsidó gyerekeket, akik a *bár micvá* ünnepére készültek (ami tulajdonképpen a mi konfirmációnkra hasonlít), ott fel kellett olvasniuk valamit a Tórából. A *bár micvá* kifejezés egyébként azt jelenti: a szövetség fia. (A szövetségnek a fiúk 13 éves korukban válnak gyermekekké. A lányoknál *bát vicmán* hívják ezt az ünnepet, mely az ősi ünnep modern részévé vált.) Mit is mondhatnék még? Talán annyit, hogy a héber nyelv ismerete nélkül nem érthetők pontosan az Ószövetség igéi. Vannak nagyon szép fordítások, de egy teológusnak eredetiben is olvasnia kell a Szentírást, mert a nyelv mindig változik, de Isten ígéje örökre megmarad.

Professzor úr, nagyon szépen köszönöm a beszélgetést.

Én is köszönöm.

STÁDIUM

Társadalmi és Kulturális Hírlap

FŐSZERKESZTŐ:
Pozsgay Imre

KIADJA:
Editio Librorum Kft., Százhalombatta

FELELŐS KIADÓ:
az Editio Librorum Kft. ügyvezetője

FELELŐS SZERKESZTŐ:
Fazekas István

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:
Arany Lajos (anyanyelvi lektor)
Bertha Zoltán (esszé),
Bordás Mária (tanulmány),
Czifrik Katalin (közéleti hírek),
Deák Mór (szépirodalom),
Szigetvári József (kulturális hírek)
Szabó István (weboldal szerkesztő)
Terjeszti a Lapker Zrt.

ELŐFIZETÉSI DÍJ:
egész évre 2600 Ft

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:
2440 Százhalombatta, Kodály stny. 26.
Telefon-fax: 06/23-354-447
Honlap: www.stadiumlap.hu

Ára: 300 Ft
ISSN 2063-5389

Sajtónyelvőr

Egy nyelvi ragály: az igazából

Mulatságos anyanyelvi járvány terjed: mértéktelenül hódít a nyelvhasználatban az *igazából* határozószó. Kezdték a (mintegy) húszévesek. De tudjuk: nemcsak az övék a világ, hanem más korosztályoké is... Ezért aztán elkapták e szófertőzést a tizenévesek, a harmincasok, negyvenesek, aztán jöttek ötvenesek, majd hetvenesek... Immár nyaklő nélkül élnek vele ifjak és „vén szülék” egyaránt. Unos-untalan hangzik az *igazából* minden térben és az összes napszakban. Szól vég nélkül a sajtóban, harsog a médiából.

Divatszó, egyszersmind nyelvi töltelékelem. Lusta beszélők, a szövegbe illő pontos szavak keresésére rest, esetleg arra képtelen nyelvhasználók, szinonimák birtokában (hézagos szókincsük okán) nem levők, illetve összefüggően, folyamatosan beszélni nem tudók fogainak kerítésén röppen ki folyvást az *igazából*. Szürke divatszóként és afféle nyelvi mankóként (a beszéd folytatásához szükséges másodpercek nyeresére, időhúzásra) egyaránt szolgál. A mai köznapi beszédben, írásban ritkán illik abba a szövegkörnyezetbe, amelyikben felbukkan.

Nyelvművészeink szövegeiben csak szórványosan bukkan fel, s mindig pontosan a helyén, stilisztikai funkciót töltve be. A kifejezőmód ilyen többletét adja pl. Orczyné kérdése Teleki Lászlóhoz Illyés Gyula *Különc* c. drámájában: „Ki is vagy *igazából*? Tudhatom?” Itt azt jelenti a szó, amit jelentenie kell: a 'valójában, valóságosan' szinonimájaként alkalmazta az író, firtatva Orczyné által a bizonyosságot, a különc *igazi* kilétét, közvetten az *igazságot*.

Az említett mai, szakadatlan használata nyomán azonban elcsépelet divatszóvá lett. Ha a szöveg értelme úgy kívánja, más, pontosabb, tartalmasabb, a kontextusba illő szóval, illetve szinonimával helyettesítendő: „Álnászáton jöttek össze, *igazából* is összeházasodtak.” Precízen: *bivatalosan*. „Játékunk nem volt, rossz felfogásban futballoztunk, bár *igazából* nem is fociztunk” – mondta önkritikusan az edző. Megfelelő kifejezéssel: *szívet-lélekkel, teljes erőbedobással, mindent beleadva*. „Nem az euró összeomlása, hanem a kilátástalan mentési kísérlet veszélyezteti *igazából* az európai stabilitást” – állítja a neves jogtudós. Korrekten: *inkább, jobban, nagyobb mértékben, ténylegesen*. „Röviden a szerelmi életemről, ami *igazából* nincs.” Pontosabban: *lényegében, voltaképpen, gyakorlatilag, érdemlegesen*. „A gyakorlat mutatja meg *igazából*, mitől lesz más ez a színház.” Szinonimával: *végeredményben, a maga teljességében, teljes mértékben*. „Így találkozott *igazából* Kate és Vilmos.” Mondjuk így: *valójában, valóságosan, ténylegesen*. „Mi is az autizmus *igazából*?” Korrekten: *egészen pontosan, ténylegesen*. „Itthon olvasok, amennyit csak tudok, de ez *igazából* kevés.” Megfelelő szóval: *bizony*. „A grafika *igazából* szép, de nincs benne semmi meglepő...” Jobban mondva: *kétségtelenül, vitatbatatlanul, tagadbatatlanul, tényleg*. „Nem tudják *igazából*, mi épül, de tiltakoznak.” Ideillő szóval: *bizonyosan, teljes bizonyossággal, egészen pontosan*. „Fény előtt forgatva van egy kis lilás fénye [a körömlakknak], *igazából* szép, de nekem nagyon téli.” Pontosabban: *kétségkívül, csakugyan*.

Gyakran szószaporítás az *igazából* használata. Az alábbi esetekben bátran mellőzhető, sőt elhagyandó, ugyanis semmivel nem jelentenek többet vagy mást a következő mondatok e szóval együtt, mint nélküle, ez esetekben nincs jelentésárnyaló funkciója: „*Igazából* még nem vettem részt ennyre nehéz versenyen!” Továbbá: „Mostanában kevés időt töltök ott-hon, *igazából* későn esek haza.” Azonkívül: „Annyira sok szereplő van, annyi történettel, hogy *igazából* nem tudtam volna kiragadni egyetlen képet.” Aztán: „A nagymacskák után *igazából* egy kutya az OS X névadója!” És: „*Igazából* megvannak a játéktípusokhoz a megfelelő irányító eszközök.” Valamint: „*Igazából* nem vagyunk madarak, nem repülünk.” Végül: „*Igazából* nagyon keveset tudunk találkozni.”

A rokon értelmű szavakat összefoglalva: a tárgyalt szót „*igazából*” helyettesíthetjük többek között ezekkel: *igazán, valójában, valóságosan, valóban, voltaképpen, lényegében, alappában véve, végeredményben, tulajdonképpen, alapvetően, gyakorlatilag, mondhatni, bizony, csakugyan, tényleg, ténylegesen, komolyan, tagadbatatlanul, nagyon, teljes mértékben, alaposan, biztosan, bizonyosan, teljes bizonyossággal, egészen pontosan, őszintén, szívből, istenigazában, okvetlenül, kétségtelenül, kétségkívül, vitatbatatlanul*. Egy ellenében – harminckettő. A választékos nyelvhasználat szempontjából nem mindegy...

Arany Lajos

A cikk teljes terjedelmében a Szókimondó c. bajdúszoboszlói folyóirat 2013. novemberi számában olvasható.